



T.C

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ORTAÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

TÜRKİYE SELÇUKLULARI DÖNEMİNDE AKSARAY'IN SİYASÎ VE
ASKERİ TARİHİ
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sedat BİLEN

Nisan 2016

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU

Bu tezin tüm hakları saklıdır. Kaynak göstermek koşuluyla tezin teslim tarihinden itibaren 1(Bir) ay sonra tezden fotokopi çekilebilir.

YAZARIN

Adı : Sedat

Soyadı : BİLEN

Bölümü : Tarih

İmza :

Teslim tarihi :

TEZİN

Türkçe Adı : Türkiye Selçukluları Döneminde Aksaray'ın Siyasî ve Askeri Tarihi

İngilizce Adı: Aksaray, Turkey Seljuks, Political and Military History

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Tez yazma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyduğumu, yararlandığım tüm kaynakları kaynak gösterme ilkelerine uygun olarak kaynakçada belirttiğimi ve bu bölümler dışındaki tüm ifadelerin şahsıma ait olduğunu beyan ederim.

Adı Soyadı: Sedat BİLEN

İmza:

X X X X

T.C.
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
JÜRİ ONAY SAYFASI

Sedat BİLEN tarafından hazırlanan Türkiye Selçukluları Döneminde Aksaray'ın Siyasi ve Askeri Tarihi" başlıklı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Aksaray Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı Ortaçağ Tarihi Bilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Cihat YILDIRIM

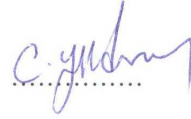
Tarih/Aksaray Üniversitesi

Üye: Yrd. Doç. Dr. Özlem ŞAHİN

Tarih/Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi

Üye: Yrd. Doç. Dr. Abdulvahid SOOFİZADEH

Tarih/Aksaray Üniversitesi



Tez Savunma Tarihi: 26/04/2016

Sosyal bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun ...12.05.2016.....tarih ve 2016 / 25-09.. sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Öğrenci
Sedat BİLEN



Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü
Yrd. Doç. Dr. Sevilay USLU DİVANOĞLU



TÜRKİYE SELÇUKLULARI DÖNEMİNDE AKSARAY’IN SİYASÎ VE ASKERİ TARİHİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Sedat BİLEN

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÖZET

Türkiye Selçukluları döneminde Aksaray’ın siyasi ve askeri tarihi geniş kapsamlı bir şekilde ele alınarak şehrin siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik anlamda nasıl bir geçmişe sahip olduğunu, geçmişten günümüze gelen yansımalarının neler olduğunu ortaya koymak açısından çalışmamız büyük önem arz etmektedir. Ortaçağ boyunca Türkiye Selçuklu Devleti’nin kuruluş, yükselme ve yıkılış döneminde, Moğol hâkimiyeti dönemi ve Anadolu Beylikleri döneminde Aksaray ilinin tarihi süreç içerisindeki siyasi, coğrafi, kültürel, sosyal ve ekonomik durumu da göz önünde bulundurularak geniş kapsamlı bir araştırma sonucu bilimsel anlamda çalışmamızın genel çerçevesini oluşturmaya çalıştık. Aksaray’a hâkim olan devletlerin ve burada yaşamış medeniyetlerin nasıl izler bıraktığını ortaya koymak açısından da bilimsel verileri göz önünde bulundurarak, derlediğimiz bilgileri çağdaş kaynakları tarayıp ve tetkik eserlerdeki bilgileri de dikkate alarak araştırma konumuzu elde edilen verilerle tahlil ettik. Tez çalışmamızda, araştırma, derleme, tenkit, inceleme ve değerlendirme gibi aşamalı bir yöntem takip ettik.

Bilim Kodu :

Anahtar Kelimeler : Aksaray, Türkiye Selçukluları, Siyasi ve Askeri Tarih

Sayfa Adedi : 87

Danışman : Yrd. Doç. Dr. Cihat YILDIRIM

AKSARAY’S POLITICAL AND MILITARY HISTORY IN TURKEY SELJUKS

(MASTER’S THESIS)

Sedat BİLEN

AKSARAY UNIVERSITY

INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

SUMMARY

During Turkey Seljuks period a comprehensive political and military history of Aksaray and taking in the city’s political, cultural and economic terms has history of how from past to present to reveal what is going on in terms of the images from our great precise diagnosis. During the middle ages, the rise and establishment of the Turkey Seljuk Empire, the period of Mongol domination, the decadence period of Anatolian Principles, in Aksaray’s historical process like cultural, social, economic, geographical and political situation is the result of an extensive research taking into consideration scientific sense of our work we tried to create a general framework. We work on the imprint of the States judges to Aksaray in terms of data used to put forward, scanned the information sources and analyzed them. In our work we followed progressive methods like research, compilation, review.

Science Code:

Key Words: Aksaray, Turkey Seljuks, Political and Military History

Number Of Pages: 87

Counselor: Yrd. Doç. Dr. Cihat YILDIRIM

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	i
ÖNSÖZ.....	ii-iii
GİRİŞ.....	1
1. Aksaray'ın Coğrafyası.....	1
2. Türkiye Selçukluları Dönemine Kadar Aksaray'ın Tarihine Genel Bakış.....	2
3. Şehr-i Süleha Aksaray.....	3
4. Seyahatnamelerde Aksaray ve Çevresi.....	4
5. Aksaray'ın İktisadi Önemi.....	6
I.BÖLÜM	
TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ'NİN KURULUŞ DÖNEMİNDE AKSARAY.....	11
1. Aksaray'ın Selçuklular Tarafından Fethedilmesi.....	11
2. Türkiye Selçukluları Kuruluş Döneminde Aksaray'ın Siyasî ve Askerî Tarihi.....	13
2.1. I.Kılıç Arslan Zamanında Aksaray.....	15
2.2. Sultan I.Mesut Zamanında Aksaray.....	20
2.3. II. Kılıç Arslan Zamanı ve Askeri Üs Olarak Aksaray.....	21
II. BÖLÜM	
TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ'NİN YÜKSELME DÖNEMİNDE AKSARAY.....	27
1. Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev Zamanı ve Aksaray.....	27
2. Sultan II. Süleymanşah Zamanında Aksaray.....	29
3. Sultan I.İzzeddin Keykavus Zamanında Aksaray.....	31
4. Sultan I. Alâeddin Keykubad Zamanında Aksaray.....	31
4.1. Suğdak Seferi.....	34
4.2. Yassıçemen Savaşı.....	35
4.3. Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın Ölümü.....	36
4.4. I. Alâeddin Keykubad Dönemine Ait Aksaray İçindeki Eserler.....	37

5. Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev Zamanında Aksaray.....	38
6. Sultan II. Keykavus ve Oğulları Zamanında Aksaray.....	38

III. BÖLÜM

MOĞOL İSTİLASI SÜRECİ VE TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ'NİN YIKILIŞ DÖNEMİNDE AKSARAY.....	40
1. II. Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemi Siyasi Gelişmeler.....	41
2. Moğol Egemenliği'nin Başlaması.....	42
2.1. Babailer (Baba İshak) İsyanı.....	42
2.2. Köseadağ Savaşı.....	42
3. Selçukluların Yıkılma Sürecine Girmesi ve Moğol İdaresinde Selçuklu Şehzadeleri'nin Saltanat Mücadeleleri.....	44
3.1. Sultan Hülagu Katında Selçuk Diyarının İkiye Ayrılması.....	47
3.2. Sultan Rükneddin'in Öldürülmesi.....	51
3.3. Kızıl Hamid'in Aksaray'a Gelişi.....	52
3.4. Şehzade Konkurtay'ın Aksaray'a Baskın Yapması.....	53
3.5. Alâeddin Kervansaray'ı Vak'ası.....	55
4. Sultan II. Mesud Zamanında Aksaray ve Aksaray'da Moğol Zulümleri.....	56
5. Sultanhanı Civarında Yapılan Savaşlar.....	57
5.1. Sultanhanı Önü Savaşı	57
5.2. Sultanhanı Savaşı.....	59
5.3. Selçuklu Moğol Savaşı – I.....	60
5.4. Selçuklu İç Çekişmeleri.....	60
5.5. Selçuklu Moğol Savaşı – II.....	61
5.6. Aksaraylı Kerimüddin Mahmut Anılarında Sultanhanı Olayı.....	62
5.7. Konyalı'nın "Niğde Aksaray Tarihi" Adlı Eserinde Sultanhanı Olayı.....	63
5.8. Sultan II. Gıyaseddin Mesud'un Ölümü ve Türkiye Selçukluları'nın Yıkılışı.....	64

IV. BÖLÜM

ANADOLU BEYLİKLERİ DÖNEMİ AKSARAY SİYASİ TARİHİ.....	65
1. Eratnalılar Döneminde Aksaray.....	65
2. Kadı Burhaneddin Döneminde Aksaray.....	66
3. Karamanoğulları Döneminde Aksaray.....	68
SONUÇ.....	70
KAYNAKÇA.....	72
EKLER.....	75-87



KISALTMALAR

a.g.e : Adı geçen eser.

a.g.m : Adı geçen makale

C. : Cilt

ev : Çeviri

DİA : Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

Dr : Doktor

M.Ö : Milattan Önce

No : Numara

s : Sayfa

S : Sayı

TTK : Türk Tarih Kurumu

Yay : Yayınları

ÖNSÖZ

Konumu itibariyle doğudan batıya, kuzeyden güneye uzanan askeri ve ticari yolların kavşağında yer alan Aksaray hemen her dönemde önemli bir yerleşim alanı olmuştur. Aksaray bugünkü Ankara, Nevşehir, Kırşehir, Niğde, Kayseri ve Konya gibi şehirleri birbirine bağlayan çok önemli bir geçiş güzergâhı üzerinde bulunmaktadır. Bu nedenle tarihi süreç içerisinde sık sık el değiştirdiği için de pek çok kez harap olmuş ve yeniden kurulmuştur.

Çok eski devirlerden beri bir yerleşim merkezi olan Aksaray tarihi süreç içerisinde sırasıyla Asur, Hitit, Kapadokya Krallığı ve Roma İmparatorluğu'nun egemenliği altına girmiştir. Daha sonraki süreçte İslam orduları tarafından fethedilmiştir. Bir süre Bizans ve İslam hâkimiyeti arasında el değiştirmiştir.

1040 yılında Dandanakan Savaşı'nda Gaznelilere karşı zafer kazanılmasıyla kurulan Büyük Selçuklu Devleti, Alparslan tarafından Malazgirt Zaferi'nin (1071) kazanılmasıyla Anadolu'ya adım atmıştır. 1075 yılında Süleyman Şah'ın İznik'i fethiyle, Büyük Selçuklu Devleti ile bağlantılı Anadolu Selçuklu Devleti kurulmuştur. Süleyman Şah Antakya'ya düzenlediği ilk sefer sırasında Ebul Gazi'yi (Hasan Bey'i) Kapadokya'ya vali olarak tayin etmiştir. Süleyman Şah'ın Bizans hâkimiyetindeki Antakya'yı almak istemesiyle ve bunu başaramaması sonucu ölümüyle, Anadolu Selçuklu Devleti bir müddet için bağımsızlığını yitirmişse de daha sonra oğlu I. Kılıç Arslan'ın Büyük Selçuklu Devleti Hükümdarı Berkyaruk ile birlikte hareket etmesi, Anadolu'ya saldıran Haçlı Ordularını yine birlikte hareket ettiği Danişmend Beyi Melik Gümüştekin'in desteğiyle bozguna uğratması sonucu, Aksaray, Anadolu Selçuklularının egemenliğine girmiştir. Aksaray bu dönemde aralıklı olarak Danişmendlilerin ve Anadolu Selçuklularının hâkimiyeti altına girmiştir.

Aksaray'ın en önemli eserlerinden biri olan Ulu Cami, bu dönemde I.Kılıç Arslan'ın oğlu I.Mesud tarafından yaptırılmış olup Aksaray imar yönünden oldukça geliştirilmiştir. Sultan I.Mesud'dan sonra hükümdar olan oğlu II. Kılıç Arslan, Aksaray şehrini ikinci bir payitaht gibi görmüş, büyük bir imar hamlesi başlatmış, babası tarafından yaptırılan Ulu Cami'yi genişletmiştir. Ulu Cami'nin minberine babasının adı yanına kendi adını da kazdırtmıştır. Aksaray II. Kılıç Arslan'ın ölümünden sonra da Anadolu Selçuklularının önem verdiği, çoğu zaman askeri bir üs olarak yararlandığı bir şehir olmaya devam etmiştir.

Aksaray, Kösedağ Savaşı'ndan (1243) sonra zaman zaman Moğollar tarafından işgale uğramış, zaman zaman Selçuklu egemenliğine girmiştir. Sultan II. Mesud'un 1308'de ölümü sonucunda Türkiye Selçuklu Devleti'nin varlığının da sona ermesi ile Anadolu Beylikleri Dönemi başlamıştır.

Bu çalışmamızda Türkiye Selçukluları döneminde Anadolu'daki Türk siyasî hâkimiyeti ve Türkiye Selçuklu Devleti döneminde Aksaray'ın askerî ve siyasî tarihini ele almaya çalıştık. Türkiye Selçuklularından sonra Moğol hâkimiyeti ve Anadolu beylikleri döneminde Aksaray'ın siyasi ve askeri tarihini de tüm detayları ile araştırmaya özen gösterdik. Ortaçağ'da Aksaray'da yaşanan gelişmeleri bir bütün olarak ele alıp açık bir biçimde ifade etmeye çalıştık. O dönemi anlatan temel kaynaklar ve yardımcı kaynaklar incelendi. Aksaray'ın köklü tarihi geçmişini incelediğimizde siyasi, askeri, sosyal, kültürel, coğrafi, iktisadi vb. açıdan çok önemli bir konuma sahip olduğunu gördük.

Bu çalışmamızla Aksaray siyasi ve askeri tarihine şehir tarihçiliği çerçevesinde farklı bir bakış açısı kazandırmaya çalıştık. Ayrıca Aksaray'ın Ortaçağ'da yaşanan siyasi tarihini ön plana alarak o dönemde yaşanan siyasi ve askeri gelişmeleri detaylı bir şekilde araştırarak bilimsel bir bakış açısıyla akademik çerçevede tez çalışmamızı tamamladık.

Araştırma sürecinde bana her konuda ışık tutan, yardımlarını hiç esirgemeyen hocam, Yrd. Doç. Dr. Cihat YILDIRIM'a, araştırma ve yazım aşamasında destek olan Gamze DEMİRTAŞ ve Ramazan ALEGÖZ'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

GİRİŞ

Aksaray, Melendiz Dağları'ndan inerek Tuz gölünün güneyindeki bataklık alanda kaybolan Melendiz çayının ovaya çıktığı yerde kurulmuştur. Antik devirde Garsaura adıyla tanınan şehrin milattan önce III. yüzyıla ait önemli Hitit merkezlerinden Kursaura ile aynı yer olduğu kabul edilmektedir. Son Kapadokya Kralı Archelaos tarafından yeniden kurulduktan sonra Archelais olarak anılmaya başlandı¹.

Önemli bir ticaret merkezi olan şehir, sırası ile Asur, Hitit, Kapadokya Krallığı ve Roma İmparatorluğu'nun egemenliği altına girmiştir. 666'da İslâm orduları tarafından fethedildi. Bir süre Bizans ve İslâm hâkimiyeti arasında el değiştiren Aksaray, 1076'ta Kutalmışoğlu Süleyman Şah tarafından Selçuklu topraklarına katıldı. 1318'de Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılması ile yöre Karamanoğulları'nın hâkimiyeti altına girdi. İlk defa 1398'de Yıldırım Beyazıt tarafından Osmanlı topraklarına katılan şehir, XV. asırda kesin olarak Osmanlı yönetimi altına girdi. Fatih Sultan Mehmet Han, İstanbul'u fethedince Aksaray halkının bir bölümü İstanbul'a yerleştirildi. Aksaray'dan göç ettirilenlerin yerleştirildiği bu semte Aksaray adı verildi. Aksaray, Osmanlı Devleti zamanında Konya Vilayeti'nin Niğde sancağına bağlı kaza merkeziydi. 1924'te il merkezi yapılan Aksaray, 1933'te ilçe merkezi olarak Niğde'ye bağlandı. 15 Haziran 1989'da tekrar il merkezi haline getirildi².

1. Aksaray'ın Coğrafyası

Aksaray şehri, 37-38 kuzey enlemleri ile 33-35 doğu boylamları arasında, denizden 980-1000 m. yükseklikte ve 7997 km.²'lik yüz ölçüme sahip bir yerleşim yeri olup, İç Anadolu Bölgesi'nin Kızılırmak bölümüne girer. Bugün Aksaray doğuda Nevşehir, güneydoğuda Niğde, batıda Konya, kuzeydoğuda Kırşehir ile çevrilidir³.

Aksaray, Melendiz Dağı'ndan doğarak Tuz Gölü'ne dökülen Ulurmak'ın ovada geniş bir plato oluşturduğu yerde kurulmuştur. Kuzeybatısında il topraklarının çoğunluğunun yer aldığı Tuz Gölü Havzası bulunur. Yer yer bataklık ve tuzlu alanlardan oluşan Aksaray Ovası 900-950 m. yüksekliktedir. Tuz Gölü ve ovanın doğusunda, kuzeybatı-güneydoğu

¹ İlhan Şahin, **Aksaray**, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.: 2, İstanbul 1989, s.291

² Bediha Uğur, **Tarihsel Süreç İçerisinde Aksaray**, Yakın Doğu Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü İç Mimarlık Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Lefkoşa 2013, s.7

³ Nevzat Topal, **Anadolu Selçukluları Devrinde Aksaray Şehri**, İl Özel İdaresi Kültür Yayınları No:2, 1.Baskı, Ankara 2009,s.31

doğrultusunda Koca Dağlar bulunmaktadır. Bu silsilenin en yüksek zirvesi Ekecik Dağı 2133 m. yüksekliktedir. Ovanın güneydoğusunda volkanik Melendiz Dağları bulunur. Aksaray'ın güneydoğusunda bulunan 3268 m. yükseklikteki Hasan Dağı, bu şehre hususiyet vermiştir⁴.

2. Türkiye Selçukluları Dönemine Kadar Aksaray'ın Tarihine Genel Bakış

Aksaray Orta Anadolu'nun en eski yerleşim yeri olan Aşıklı Höyük'e sahip olması ve bölgeye ait yerleşim izlerinin M.Ö. 8500'lü yıllara kadar uzanmasıyla kadim bir toprak olduğunu kanıtlar. Arkeolojik kazılarda elde edilen bilgiler Aksaray ve çevresinin Neolitik Çağdan (M.Ö. 8500-5500) günümüze kadar kesintisiz yerleşim alanı olduğunu göstermektedir⁵.

M.Ö. 7000-6000 yıllarında Neolitik devirde Anadolu medeniyetinin ilk izlerini gördüğümüz Konya yakınlarındaki Çatalhöyük'te Hasandağı'na dolayısıyla Aksaray'a ait vesikalara rastlanmaktadır. Burada Hasandağı'nın lav püskürttüğünü tasvir eden bir kazıntı resme rastlanmıştır. Neolitik dönemde Aksaray ve çevresi iskân görmüştür. Kalkolitik ve Eski Demir devirlerinde iskân olup olmadığı bilinmemekle birlikte çevre köylerde (Böget ve Koçaş) bu döneme ait seramiklere rastlanmaktadır. M.Ö. 3000-2000 yıllarında Anadolu'da Hatti kavmi yaşamıştır. Bu dönemde Asurlu tacirler burada ticaret yapmışlardır. Aksaray'ın İlk ve Orta Tunç devirlerindeki durumunu Acemhöyük ören yerlerindeki yapılan kazılardan ve müze müdürlüğünün satın almış olduğu eski eserlerden öğrenmekteyiz⁶.

Bu dönemde Asurlu tüccarlar Mezopotamya'dan gelerek şehrin yakınlarında ticaret merkezi kurmaya başlamışlardır. Asurlu tüccarlar yazıyı biliyorlardı. Pişirilmiş çamur üzerine yazılmış metinler, çamurun pekiştirilmesi suretiyle yapıştırılıyordu. Höyük. M.Ö. 3000'den itibaren iskân edilmiştir. Acemhöyük'ün en parlak devirleri M.Ö.2000 yılının ilk yarısına isabet etmektedir⁷.

⁴ Topal, a.g.e, s.31-32

⁵ Mustafa Fırat Gül, **Bir Zamanlar Aksaray'da Ticaret**, Aksaray Üniversitesi Somuncu Baba Tarih ve Kültür Araştırmalar Merkezi, Ankara Nisan 2013, s.11

⁶ http://aksarayfx.mekan360.com/iys_ilcelerimiz,sehirID=68,ilceID=859-ilcelerimiz-aksaray-merkez.html (16.12.2014)

⁷ http://aksarayfx.mekan360.com/iys_ilcelerimiz,sehirID=68,ilceID=859-ilcelerimiz-aksaray-merkez.html (16.12.2014)

Koloni dönemlerinin sonlarına doğru, M.Ö. 1700 yıllarında Kafkaslardan gelen, küçük şehir devletleri kuran ve Anadolu'da, askerî bir devlet yapısı oluşturan yeni bir kavmin varlığını görüyoruz. Hint-Avrupalı olan bu kavmin Anadolu'da siyasî iktidarı ele geçirerek kurduğu devlet, Eski Hitit Devleti'dir. Aksaray'da Hititlere ait eserler bulunmamakla beraber mağlup memleketler arasında Aksaray'ın da adı geçmektedir. Orta Anadolu'da MÖ.13.yy. sonlarına kadar devam eden Hitit egemenliği M.Ö. II. yy'da batıdan (Trakya) gelen ve deniz kavimleri olarak bilinen kavimlerin en güçlüsüdür. Yanardağ küllerinin sıkışmasından oluşan tuf tabakalarının çok kolay kazılabilme özelliği nedeniyle Aksaray çevresine çok sayıda yeraltı şehri, dik yamaçlara kaya içinde ikamet birimleri yapılmıştır. 7.yy. sonlarından itibaren Müslüman Arapların Anadolu üzerinden İstanbul'a yaptıkları seferler nedeni ile bölgeye sığınan Hristiyanların sayısı çok artmış, İhlara, Gelveri ve Göreme gibi yerleşim birimleri oluşmuştur. Aksaray, 1142 tarihinde Selçuklular tarafından zapt edilmiş ve 1470 yıllarındaki Osmanlı hâkimiyetine kadar İlhanlı, Danişmentli, Karamanoğulları egemenliğinde kalmıştır. 1470 yıllarında Aksaray'ı ele geçiren İshak Paşa tarafından, Fatih Sultan Mehmet'in emri ile halkın bir bölümü İstanbul'a nakledilmiştir. Aksaray geçmişten günümüze Hitit, Pers, Hellenistik Dönemde Yunan, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı egemenliklerinde kalmıştır. Cumhuriyet dönemine kadar Konya'ya bağlı bir sancak olan Aksaray 1924 yılında vilayet olmuş, 1933 yılında vilayetliği lağvedilerek Niğde'ye ilçe olarak bağlanmıştır. 15 Haziran 1989 yılında yeniden vilayet olmuştur. Aksaray isminin tarihî kökeninin eski Hitit metinlerinde geçen "Nenessa (Nenossos) olduğu sanılmaktadır. M.Ö. I. bin yılda Kral Kiakki döneminde Şinakhatum - Şinukhtu olarak anılan Aksaray, Hellenistik dönemde Kapadokya Krallığı'na bağlanmış ve Garsaura olan ismi Arkhelais olmuştur. Selçuklular döneminde de II. Kılıçarslan tarafından Arkhelais olan adı Aksaray olarak değiştirilmiş ve ikinci başkent durumuna gelmiştir. Şehre kötü insanların alınmamasından dolayı iyi insanların yaşadığı yer anlamına gelen "Şehr-i Süleha" olarak anılmıştır⁸.

3. Şehr-i Süleha Aksaray

Aksaray; uzun tarihi geçmişi, zengin kültürel mirası ve büyük manevi mihmandarlarıyla Anadolu'da kültürel dokunun en çok hissedildiği şehirlerden biridir. Tapduk Emre, Yunus Emre, Somuncu Baba, Yusuf Hakiki Baba, Cemaleddin-i Aksarayî, Pir Ali Sultan

⁸http://aksarayfx.mekan360.com/iys_ilcelerimiz,sehirID=68,ilceID=859-ilcelerimiz-aksaray-merkez.html
(16.12.2014)

Aksarayî gibi manevi mimarları, kervansarayları, medrese, camii ve türbeleri ile Aksaray önemli bir ilim şehridir. Anadolu'da ilmin zirveye ulaştığı dönemlerde tasavvuf hayatının en güçlü yaşandığı illerden biri olan Aksaray için Evliya Çelebi; yedi binden ziyade büyük evliyanın yaşadığı "evliyalar şehri" ifadesini kullanmış, şehir öteden beri "Şehr-i Süleha" (Salihler Yurdu) olarak anılmıştır⁹.

Evliya Çelebi; şehrin tarihçesini verirken 1173-74 yılında II. Kılıç Arslan tarafından fethedildiğini ve II. Kılıç Arslan tarafından yaptırılan sarayın uzaktan bembeyaz görünmesinden dolayı şehrin "Aksaray" ismini aldığını söyler¹⁰.

Aksaray özellikle Selçuklular döneminde mimarî yönden göz kamaştıran bir ihtişama kavuşmuş, II. Kılıç Arslan zamanında başkent Konya'dan sonra en önemli vilayet olmuştur. II. Kılıç Arslan şehri güçlü surlarla, medrese, cami, hastane, bedesten vb. kamu yapılarıyla süsleyerek birçok önemli zaferini ilk olarak Aksaray'da kutlamış bu sebeple şehre Darü'z –Zafer (Zafer Yurdu) denilmiştir. Yine Türkiye Selçuklu Devleti'ne altın çağı yaşatan ve ülkeyi kervansaraylarla donatan I.Alâeddin Keykubad, Selçuklu mimarisinin en ihtişamlı kervansarayı olan Sultanhanı'nı Aksaray'da inşa ettirmiştir. Selçuklulara ait en eski minberin Aksaray Ulu Camii'nde bulunması, şehrin Selçuklular dönemindeki önemini bir kez daha ortaya koymaktadır. Selçuklu izlerinin derinden hissedildiği şehirde ayrıca Danişmentliler, Karamanoğulları, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerine ait mimari yapılar da dikkat çekmektedir¹¹.

4. Seyahatnamelerde Aksaray ve Çevresi

Roma ve Bizans dönemlerinde önemli yerleşimlere ev sahipliği yapan, bünyesinde barındırdığı çok sayıdaki eserin de kanıtladığı üzere, Selçukluların önde gelen kentleri arasında yer alan Aksaray, Osmanlı Devleti döneminde ticarî ve askerî yolların değişmesi gibi nedenlerle bir nebze gözden düşmüşse de zengin tarihi ve kültürel mirası, kendine özgü doğal yapısıyla her zaman seyyahların ilgisini çeken bir yerleşim merkezi olmuştur¹².

⁹ Şehr-i Süleha Aksaray, **Tarihî Cami ve Türbeler**, T.C Aksaray Valiliği Turizm Müdürlüğü ve Aksaray Müftülüğü Ortak Yayını, Baskı: Doğu Matbaacılık, Aksaray 2014, s.1

¹⁰ Muhammed Görür, **Anadolu Selçuklu ve Beylikler Döneminde Aksaray Şehri**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1991, s.8

¹¹ Şehr-i Süleha Aksaray, s.2

¹² Fahri Yıldırım, **Seyyahların Gözünden Aksaray ve Çevresi**, T.C. Aksaray Valiliği Kültür ve Turizm Müdürlüğü Kültür Yayınları 5, Aksaray 2012, s.6

Aksaray stratejik konumundan dolayı ilkçağdan itibaren birçok kavmin hâkimiyet mücadelesine sahne olmuştur. Arkeolojik kazılarda güçlü medeniyet izlerine rastlanılan Aksaray'da her dönemde iktisadî, askerî, ticarî ve kültürel alanlarda önemli gelişmeler olmuştur. Türkiye Selçukluları ve Karamanoğulları zamanında en parlak dönemini yaşayan Aksaray, Türkiye Selçuklu Sultanı II. Kılıçarslan'ın saltanat yıllarında önemli bir askerî üs haline gelmiştir. Anadolu Selçuklularının 44 vilayetinden biri olan Aksaray'ın stratejik konumu, şehri sadece askerî açıdan üstün kılmamış, aynı zamanda ticarî ve ilmî açıdan da önemli bir yerleşim merkezi olmasına sebep olmuştur¹³.

Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında önemli bir vazife ifa etmiş Anadolu erenlerinin yoğunlaştığı merkezlerden biriside Aksaray'dır. Zira Evliya Çelebi, seyahatnamesinde bu şehirde birçok evliyanın bulunduğunu sitayişle anlatarak şehrin manevi yönüne dikkat çekmiştir¹⁴.

Aksaray'ın bir diğer önemli özelliği de Selçuklu ve Osmanlı ilim hayatına ve idaresine birçok kişi kazandırmış olmasıdır. Aksaray'ın yetiştirmiş olduğu bu zatlar arasında Cemali ailesinin temsilcilerini zikretmemiz yerin de olacaktır. Bugün Ervah Kabristanlığı'ndaki türbesinde medfun bulunan Cemaleddin-i Aksarayî, Osmanlı şeyhülislamlarından Zenbilli Ali Cemalî Efendi, Osmanlı sadrazamlarından Piri Mehmed Paşa, Türk-İslâm Medeniyetinin inkişafında önemli katkılar sağlayan Aksaraylı idareci ve âlimlerdir¹⁵.

Bilindiği üzere 1453'te İstanbul Fatih Sultan Mehmet tarafından feth edilmiştir. Aksaray ise 1470 yılında Karamanoğulları'ndan alınarak Osmanlı hâkimiyetine geçirilmiştir. Aksaray, Osmanlı hâkimiyetine geçince Fatih Sultan Mehmet'in talimatı ile bu muhitte yaşayan Türkmenler'in bir kısmı İstanbul'a göç ettirilmiştir. Uygulanan iskân politikası dolayısı ile Aksaray'ın nüfusunda bir azalma yaşanmış, Selçuklu ve Karamanoğulları dönemine nispetle kentin ehemmiyetinde kısmi bir azalma görülmüştür. Zira şehir, nüfusunun büyük bir bölümünü kaybetmiştir. Şehrin manevi şuuruna vâkıf olan Fatih yeni feth edilmiş olan İstanbul'un, Türkleştirilip İslamlaştırılması sürecinde Osmanlı iskân siyasetinin gereği olarak Aksaray'dan istifade etmiştir. XV. Yüzyılın sonları itibarı ile şehirde yaşayan Müslüman ailelerin büyük bir kısmı İstanbul'a nakledilmiştir. Ünlü tarihçi Şikarî'nin bu iskânla ilgili ifade ettiği sözler; iskânın, ilim ve kültür merkezi olan Aksaray'ı nasıl olumsuz yönde etkilediğini gözler önüne sermektedir. Şikarî'nin "tefsire

¹³ Yıldırım, a.g.e, s.9

¹⁴ Yıldırım, a.g.e, s.9

¹⁵ Yıldırım, a.g.e, s.10

kadir üç yüz şeyh, vaiz, müftü, âlim ve abid sürdü.” ifadesine bakıldığında, bu hadisenin Aksaray tarihi açısından çok önemli bir dönüm noktası olduğu aşîkârdır¹⁶.

Aksaray, Osmanlı döneminde Karaman Eyaleti’ne bağılı bir sancak olarak idari taksimattaki yerini almıştır. 19.Yüzyıla kadar Karaman Eyaleti’nin bir sancağı konumunda olan Aksaray, bir ara Nevşehir Sancağı’na da bağlanmıştır. Daha sonra Konya vilayetine bağılı Niğde Sancağı’nın bir kazası durumuna gelmiştir. Aksaray’ın Tanzimat sonrasında kazalığa düşürölmesi, birçok açıdan şehrin geri kalmasına yol açmıştır. Örneğîn; Nevşehir kaza olmasına rağmen Telgraf Müdürlüğü bulunmakta, Ürgüp’te de bir telgraf memuru yer almaktaydı. Bunun yanı sıra Niğde Sancağına bağılı Niğde, Ürgüp, Bor ve Nevşehir kazalarında birer rüştiye mektebi bulunurken, Aksaray’da bu ve benzeri teşkilatlar bulunmamaktaydı. Şehrin tarihi ve kültürel derinliğı düşünölldüğünde, Aksaray için bu durum vahim bir sonuçtu. Selçuklu ve Karamanoğlu dönemlerinden sonra başlayan bu kötü gidişat Tanzimat döneminde de devam etmiştir¹⁷.

5. Aksaray’ın İktisadi Önemi

Selçuklu fetihlerinden önce Anadolu, dünya ticaretinin içerisinde bulunduğı şartlar dolayısıyla, milletlerarası ticari faaliyetlerin dışında kalıyordu. Selçukluların gelişiyile muvazi olarak Akdeniz ticaretinde büyük bir değışim meydana gelmiş, Müslüman ve Hristiyan kavimler arasında doğu- batı istikametinde başlayan büyük ticaret faaliyetleri Türkiye’yi milletlerarası ticaretin içerisine alıyordu¹⁸.

Anadolu’nun ortasında, yolların kesiştiğı bir yerde bulunan Aksaray, tarih boyunca önemli bir yerleşim yeri olmuştur. Konum itibariyle ticarî açıdan da medeniyetlerin ilgisini çeken bu coğrafyada iktisadî faaliyetler hâlâ devam etmektedir. On bin yıl öncesinde Aşıklı Höyük’teki alış verişler, Anadolu’nun ilk kalesi Güvercinkayası ve Aksaray’ın en eski ticaret merkezi Acemhöyük’teki bulgular şehrin iktisadî tarihinin de çok eskilere dayandığını gözler önüne sermektedir¹⁹.

Bazen İstanbul-Aksaray ile karıştırılan çoğı zaman da hâlâ şehir olduğı bilinmeyen ve ilçe zannedilen Aksaray tarih yönünden oldukça zengindir. Kadim bir şehrin birçok vasfını

¹⁶ Yıldırım, a.g.e, s.10-11

¹⁷ Yıldırım, a.g.e, s.11

¹⁸ Osman Turan, **Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar**, TTK Basımevi, 2. Baskı, Ankara 1988, s. 121

¹⁹ Mustafa Fırat Gül, **Aksaray Şehrinin İktisadî Tarihi Hakkında Bir Deneme**, Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı Yıl: 11, Bahar 2013, s.131

görebileceğimiz Aksaray iktisadî tarih cihetiyle de önemlidir ve bu endüstriyel miras bugün de görülebilmektedir. Anadolu'nun en eski yerleşimlerinden, Kapadokya'nın ilk köyü de olan Aşıklı Höyük'teki kazılar bölgenin çok uzun zamandır rağbet gördüğünü kanıtlamaktadır. Aşıklı Höyük ve Mamasun Barajı kenarındaki Güvercin kayası kazılarında çıkan bulgular binlerce yıl öncesinde takas usulü ile ticaretin dolayısıyla beşeri ilişkilerin canlılığına işaret etmektedir. Aksaray'ın en eski ticaret merkezi olan Acemhöyük ise sadece şehir için değil dünya tarihi için de oldukça mühim bir yerdir²⁰.

Türkiye Selçukluları döneminin önemli şehirlerinden olan Aksaray'da birbirinden güzel mimari şaheserler ziyarete açıktır. Bunun yanında iktisadî geçmişin müşahhas temsilcileri olan kervansaraylar da şehrin ticarî tarihini gözler önüne sermektedir. Belgelere, çağdaş kaynaklara biraz daha dikkatle bakıldığında Aksaray'ın Orta Çağ'a halılarıyla damga vurduğu görülebilir. Dünyanın en büyük kervansarayı olan Aksaray Sultan Hanı içerisindeki halı tamirciliği tarih ve kültür taşıyıcısı olmasının yanında turistlerin yoğun ilgi gösterdiği mekânların başında gelmektedir²¹.

Aksaray, en önemli imar faaliyetlerini Türkiye Selçukluları döneminde görmüştür. Şehrin iktisadî tarihini on bin yıl evvelinden başlatmamıza imkân tanıyan Aşıklı Höyük, Kapadokya'nın en eski köyüdür. Aşıklı'da 10 bin yıl önce yaşayanların bir iş bölümü çerçevesinde örgütlendikleri söylenebilir. Bu işler zanaatlar, avcılık, kasaplık, bitki ve meyve toplayıcılığı, tarım gibi besin temini ile ilgili faaliyetlerin yanı sıra, kerpiç dökme, kireç yakma, dericilik, ağaç ve hasır işçiliği, obsidiyenden araç gereç üretimi, bakır işleme, volkanik taşlardan oyma ve sürtme yöntemiyle yapılan araç gereç üretimi gibi faaliyetleri kapsamaktaydı²².

Eski çağlarda Aksaray'ın ilk ve en önemli ticaret merkezi Acemhöyük'tür. Prof. Dr. Aliye Öztan'ın ifadelerine göre günümüzden 4500 yıl önce Anadolu, küçük yerel krallıklar, beylikler halinde yönetiliyordu. Acemhöyük de bu yerel krallıklardan birisinin merkeziydi ve o dönemdeki adı Buruşhanda idi²³.

Acemhöyük'te yaşayan insanların en büyük faaliyetleri metal işleyiciliği ve dokumacılıktı. Özellikle metal işi ile ilgilenen tüccarlar, Mezopotamya'dan gelen kervanlardan kalay alıp onlara altın ve gümüş satıyorlardı. Bugün modern yerleşimin

²⁰ Gül, **a.g.m.**, s.132

²¹ Gül, **a.g.m.**, s.132

²² Gül, **a.g.m.**, s.133

²³ Gül, **a.g.m.**, s.134

altında kalmış “karum” alanında oturan yerli tüccarlar yanında Asur ve Suriyeli olanlar da yaşıyordu. Asurlular ekonomik faaliyetlerini yürütebilmek için Anadolu’da sayısı kırkı aşkın Karum (büyük pazar yeri) ve wabartumlar (küçük pazar yeri) kurmuşlardı. Acemhöyük de bu karumlardan birisi idi²⁴.

Kapadokya bölgesinin turizm yönünden figüranlığından artık hak ettiği yere gelmekte olan Aksaray, mezkûr dönemde iktisadi yönden de başrollerdedir. Özellikle Aksaray’da yetiştirilen değerli atlar ticari açıdan oldukça önemlidir. Antik dönem haritalarına, kitaplarına biraz daha dikkat edildiğinde Kapadokya’nın girişinde Aksaray vardır. At yetiştirmeye en uygun bölgelerden birisi de yine Aksaray’dır. Vergilerin bile atla ödendiği bu topraklarda elbette at her yönden çok önemlidir. Kapadokya atlarının ünü antik çağa kadar uzanır. Üçüncü yüzyılda Romalı didaktik şair Oppian’a göre, antik dünyanın en iyi ırkları arasında Kapadokya atları listenin başındadır²⁵.

Türkiye Selçukluları döneminde ülkemiz büyük bir imar hareketiyle karşılaştığı gibi ticarî yönden de muazzam gelişmelere sahne olmuştur. Bu dönemde İpek Yolu elbette önemlidir ve yolun önemli bir kısmı Anadolu’dadır. Anadolu’da, ipek yolu ticaretinin önemli bir noktası olan Tebriz ile İstanbul’u birleştiren başlıca iki ticaret yolu vardı. Birincisi, kuzeyden Erzurum, Erzincan, Sivas, Tokat, Ankara, Bolu ve Bursa üzerinden işlemektedir. İkincisi ise daha güneyden olup Van, Bitlis, Diyarbakır, Birecik, Halep, Adana, Konya, Aksaray, Akşehir, Kütahya ve Bursa yolunu takip etmektedir²⁶.

Eskiden, bugün olduğu gibi oteller yoktu, süratli taşıt araçları da mevcut değildi. Bu yüzden tüccarlar kervan halinde, yüzlerce kişilik kabileler şeklinde seyahat ederlerdi. Anadolu, Akdeniz ile İran arasında bulunduğu için önemli yolların çoğu Anadolu’dan geçiyordu. Konya’dan doğu-batı, kuzey-güney istikametinde yollar inşa edildi. Bu yollar üzerinde deve yürüyüşüyle bir günlük mesafeler dâhilinde hanlar yapıldı. Hanların büyüklerine kervansaray denmektedir. Selçuklu kervansarayları Anadolu’da sosyal ve siyasi açıdan büyük roller üstlendikleri gibi asıl büyük şöhretini iktisadi alanda vermiş olduğu hizmetlerle kazanmıştır²⁷.

²⁴ Gül, **a.g.m.**, s.134-135

²⁵ Gül, **a.g.m.**, s.135

²⁶ Gül, **a.g.m.**, s.136

²⁷ Gül, **a.g.m.**, s.137-138

Aksaray sınırlarında bulunan Aksaray Sultan Hanı, Ağzıkara Han, Öresun Han, Alay Han en önemli kervansaraylardır²⁸.

Aksaray Sultan Hanı; Türkiye Selçuklu şehir dışı hanlarının (kervansaraylarının) en anıtsal örneği olan Sultan Han, Konya-Aksaray yolunda, Konya'ya 94 km. ve Aksaray'a 40 km. uzaklıkta, ana yolun 4 km. güneyindeki Sultan Hanı Kasabası'nda yer almaktadır. Karma tipteki "han", avlu taç kapısındaki tek satırlık sülüs yazılı kitabesine göre Recep 626/Mayıs 1229' da Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın emriyle yapılmıştır²⁹.

Ağzıkarahan; Aksaray-Nevşehir kara yolunun eski güzergâhı üzerinde, Aksaray'a 15 km. uzaklıkta, adıyla anılan köyün içerisinde, yol kenarındadır. Birisi ana giriş, diğeri kapalı mekânın taç kapısı üzerinde bulunan iki kitabesi vardır. Bu kitabeler göre Hoca Mes'ud Bin Abdullah tarafından yaptırılmıştır. Kapalı kısmının inşasına I. Alaeddin Keykubat zamanında, H.628 (M.1231) başlanmış, avlulu kısmı ise H.637(1239-1240) senesinde, I. Alaeddin Keykubad'ın oğlu II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in saltanatının ilk yıllarında tamamlanmıştır³⁰.

Öresun Han; Aksaray-Nevşehir yolu üzerinde Alayhan'a 12 km. Ağzıkarahan'a 6 km. mesafede yapılmıştır. Küçük ölçüde 560 m. Avlusuz inşa edilmiştir. Öresun Han'ın yakın dönemde bulunan kitabesindeki "Yüce Sultan Mesud oğlu Sultan Kılıçarslan'ın günlerinde oğlu Melik Sultan Şah H.584/M.1188 yılında yapılmasını emretmiştir." ifadesinden kimin döneminde yapıldığı netlik kazanmıştır³¹.

Alayhan; Aksaray-Nevşehir karayolu üzerinde adıyla anılan köyün 2-3 km doğusundaki Han Yaylası mevkiindedir. Aksaray'a 40, Nevşehir'e 35, Ağzıkara Han'a 18, Öresun Han'a 12 km uzaklıktadır. Tarihi kaynaklarda Pervane Kervansarayı günümüzde de Alayhan adıyla bilinmektedir. Sanat Tarihçilerine göre Alayhan, II. Kılıçarslan devrinde (1155-1192) veya XIII. yy.ın ilk çeyreği içinde inşa edilmiştir. Tarihi kaynaklarda yapının I. Alâeddin Keykubat'tan önce yapıldığına işaret edilmektedir. Nitekim Aksaray'la ilgili mahalli kaynaklarda da Danişmend Oğullarından Yağıbasan Bey'in oğlu Zahüriddin Pervane tarafından yaptırılıp ismine de Pervane Kervansarayı denilmiş olabileceği

²⁸ Gül, a.g.m, s.138

²⁹ Gül, a.g.m, s.138

³⁰ Gül, a.g.m, s.139

³¹ Gül, a.g.m, s.139

belirtilmektedir. Hanın portelindeki dünyada başka bir yerde bulunmayan çift gövdeli tek başlı arslan figürü çok önemlidir³².

Kılıç Arslan Hanı; İsmi olup da cismi olmayan eserlerden birisi şehrin tam merkezinde yer alan Kılıç Arslan Hanı (Kılıç Arslan Kervansarayı ile karıştırılmasını istemeyen araştırmacılar da “han” demektedir.) idi. Halk arasında Pembe (Pamuk) Han diye meşhur olan bu yapı uzun yıllar Aksaraylıya hizmet etmiştir. Konyalıya göre bu han (kendisi kitabında kervansaray demeyi tercih etmiştir.) Anadolu’daki ilk kervansaray örneklerindendir. 1987 yılında yıktırılan han, şehir içi hanlar örneğindendi. Geçmişte Kapalı Han, Pembe Han olarak bilinirdi. Halk arasında Belediye Hali olarak da adlandırılıyordu³³.

Aksaray, halıcılık alanında da gelişmiş ve bu alanda önem arz eden önemli şehirlerimizin başında gelmektedir. Anadolu’nun birçok yöresi gibi Aksaray ve çevresi de köklü bir halı dokuma geleneğine sahiptir. Aksaray Selçuklular devrinden beri ünlü bir halı merkezidir. Bu gelenek Osmanlılar devrinde de sürmüştür. 1271-1272 yıllarında Anadolu’dan geçen Marco Polo seyahatnamesinde “dünyanın en güzel halılarının Türkomonya’da” yani Anadolu’da üretildiğini söyler³⁴.

Şehrin iktisadi ve ticari faaliyetinde bilhassa dokumacılık önemli bir yere sahipti. 1331’de Aksaray’a gelen ünlü seyyah İbn Batuta, koyun yününden imal edilen ve hiçbir yerde benzeri olmayan halıların Şam, Mısır, Irak, Hint, Çin ve diğer Türk illerine kadar gönderildiğini belirtmektedir. Halıcılığa bağlı olan kök boya da bol miktarda üretilmekteydi. XIX. Yüzyılda güherçilenin yanında şehrin en önemli ticari ürününü kökboya teşkil ediyordu. Şehirdeki ticari ve sınai hayatın gelişmesinde bilhassa vakıflar büyük rol oynamıştır. Aksaray’da Karamanoğlu İbrahim Bey’in Konya’daki imaretinin vakfına ait kervansaray, değirmen, hamam ve pek çok dükkanın olması, daha Osmanlı idaresine girmeden önce ticari ve iktisadi canlılığa olduğunu göstermektedir. XVI. Yüzyıl başlarında şehirde bir boyahane, bir bozahane, bir bezirhane ve en az doksan beş dükkan mevcuttu. Ayrıca şehirde ve civarında ekonomik faaliyetlerin ağırlığını zirai mahsuller, meyvecilik ve hayvancılık teşkil etmekteydi³⁵.

³² Gül, **a.g.m**, s.139-140

³³ Gül, **a.g.m**, s.140

³⁴ Gül, **a.g.m**, s.141

³⁵ Şahin, **Aksaray**, DİA,s.291

I.BÖLÜM

TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ'NİN KURULUŞ DÖNEMİNDE

AKSARAY

1. Aksaray'ın Selçuklular Tarafından Fethedilmesi

Anadolu'nun Türkler tarafından fethi sırasında Orta Doğu'da büyük sivil kuruluşlar olarak Büyük Selçuklu Devleti, Bizans İmparatorluğu, Bağdat Abbasi ve Mısır Fatimi Halifelikleri ile Büveyhoğulları Devleti görülmektedir³⁶.

Selçuklular kuruluşlarından kısa bir süre sonra İran'ı, Mezopotamya'yı aldı ve Bizans egemenliğindeki Anadolu ile Fâtımî egemenliğindeki Mısır'a kadar uzanan bütün batı Asya'yı fethettiler. Selçuklu akınlarının yönünün Anadolu'ya çevrilmesinin ve bilhassa Anadolu'ya yoğunlaşmasının birçok sebebi varsa da bunlardan şu iki temel sebep öne çıkmaktadır; verimli bir yurt ihtiyacı ile İslâmiyet'in gaza ve cihat emridir³⁷.

Sultan Alp Arslan 1066 senesinde Horosan'dan Mankışlak'a giderek o havaliyi itaat altına aldıktan sonra, dedesi Selçuk'un kabrini ziyaret etmek üzere Cend'e yönelmiş, o bölgeyi kendisine tabi kılmayı müteakip Mevr yoluyla Radgan'a gelmişti. Melikşah'ın velahtlık merasimi burada yapılmıştı. Devletin büyükleri ve kumandanlar toplanarak, Sultan Alp Arslan bunlara Melikşah'ı Sultan kabul ettiklerine dair yemin ettirmişti³⁸.

Bizans'ın 1071 yılına kadar süren 676 yıllık efsanevi tarihindeki “yenilmezlik” ilkesine ilk ağır darbeyi vuran Selçuklu Türkleri olmuş ve Bizans İmparatorluğu ordusunun “asla yenilmez” efsanesine Malazgirt Savaşı ile kesinlikle son verecektir³⁹.

Türlere Anadolu'nun kapılarını ardına kadar açan en önemli olay şüphesiz Malazgirt Savaşı'dır. A.A.Vasiliev'e göre Malazgirt hezimetini İmparatorluk (Bizans) için asli bir ehemmiyette olan Anadolu üzerindeki Bizans hâkimiyetine öldürücü bir darbe oldu. 1071'den sonra Türklerin Anadolu'ya girişlerini şöyle anlatmaktadır: “Türkler tesadüfi

³⁶ Ali Sevim, **Anadolu'nun Fethi: Selçuklular Dönemi**, TTK Basımevi, Ankara 1988, s.1

³⁷ Mustafa Bay, **Salnamelerde Aksaray**, Aksaray İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Kültür Yayınları: 8, Aksaray 2013,s.26

³⁸ İbrahim Kafesoğlu, **Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu**, Osman Yalçın Matbaası, İstanbul 1953, s.12

³⁹ Levon Panos Dabağyan, **Türk Cihan Hakimiyetine Açılan Yol**, Karadağ Yay, 2006, s.109

yağmacılar olarak değil, işgal ettikleri mıntıkaların hakiki sahibi olarak bu havalilere girdiler⁴⁰.’’

Alparslan devrinde (1062-1072) Afşin, Ahmet Şah, Emir Sanduk gibi komutanlar Lyconia (Karaman) eyaletine girerek, Anatolica Themi’nin merkezi İkonium’u (Konya) yağma ve tahrip etmişlerdir. Ünlü komutan Afşin başta Kayseri olmak üzere Kapadokya şehirlerinden çoğunu almıştır. Burada Aksaray isminden bahsedilmemekle birlikte Konya’ya yakınlığını göz önüne aldığımızda bu bölgeye de uğradıkları düşünülebilir. Aksaray isminin geçtiği ifadeler Süleymanşah’la ilgili olup bunlardan birincisi İbn-ül-Azrak’a ait olup şu şekildedir: Melik Süleyman, Melikşah nezdinde gelip Malatya, Kayseri, Aksaray (Beyaz Şehir), Konya, Sivas ve bütün Rum’u fethedip oralara hâkim oldu. İkincisi ise İbn’ül Esir’e aittir. Eserindeki 1084-85 yılı olaylarının anlatımında Aksaray şu şekilde geçmektedir: Enedil (Bilad’ı Rum)’deki Konya, Aksaray ve çevresinin hükümdarı olan Süleyman b. Kutalmış bu sene Suriye’ye yürüdü ve Suriye topraklarındaki Antakya’yı fethetti. Antakya 968-969 yıllarından beri Rumların elindeydi. Bu İfadeden anlaşıldığına göre Süleymanşah 1084-1085 tarihinde Aksaray’ın hükümdarıdır⁴¹.

Selçukluların ilk zamanları hakkında yeterli bir bilgi yoktur. Bu o dönem tarihimizin karanlık olmasından ileri gelmektedir. Bu yüzden bazı olaylar birbirine karışmıştır. Dolayısı ile Aksaray’ın fethi hakkında kesin bir bilgi yoktur. İbrahim Hakkı Konyalı, Aksaray’la ilgili eserinde ”Anadolu Selçuklularının ilk zamanlarında Aksaray, Danişmentlilerin elindeydi.”, eserinin bir başka yerinde de “ Archelais, Danişmentli Gazi’nin fethettiği yerlerdendir.” denilmektedir. Yine Aksaray’la ilgili başka bir esere göre de Danişmentli Ahmet Gazi’den bahsedilirken “Bütün Kapadokya’yı almıştır. Bu sırada hâlâ adı Archelais olan Aksaray’ı fethetmiştir⁴².’’

Selçuklu Sultanı I.Rükneddin Mesud’un Danişmend seferi sırasında Aksaray, Selçukluların eline geçmiştir. Hâlbuki Danişmentlilerin hâkim olduğu yerlerle ilgili bilgi veren Amasya Tarihi’nde Aksaray veya Archelais ismi geçmemektedir. Ayrıca tarihçi Hazarfen 1087 Danişmendoğlu’nun, Süleymanşah’ın ölümünden her halükarda daha sonra kendi sahası olacak Kapadokya bölgelerini ele geçirdiği intibana sahiptir. Danişmentliler hakkında 1095’den önce bir malumat olmadığını belirtir⁴³.

⁴⁰ Bay, a.g.e, s.26

⁴¹ Bay, a.g.e, s.26

⁴² Bay, a.g.e, s.27

⁴³ Bay, a.g.e, s.27

Aksaray'ın fethi ile ilgili olarak İbnü'l-Erzak; Alparslan'ın ölümünden sonra hükümdar olan Melikşah'ın Süleymanşah ve kardeşlerini serbest bıraktığı ve onların Anadolu'ya geçerek 1072 tarihinde Malatya, Kayseri, Aksaray, Konya, Sivas bütün Rum'u fethedip oralara hâkim oldukları bilinmektedir⁴⁴.

Zeki Oral, Aksaray'ın 1077 yılında Selçuklu topraklarına katıldığını, 1080 yılı olayları münasebetiyle Süleymanşah'ın Konya ve Aksaray hükümdarı olduğunu ifade etmektedir. Ahmed bin Mahmud eserinde Konya, Kayseri ve Aksaray'ın Melikşah tarafından alınarak Süleymanşah'a verildiğini ifade etmektedir⁴⁵

1072-1080 tarihleri arasında Aksaray'ın Selçuklu hâkimiyetine girdiği görülmektedir. 1086 tarihinden itibaren Anadolu Selçuklularında görülen fetret devirleri bölgede merkezi bir yönetim boşluğuna sebebiyet vermişse de bu durumun I. Kılıç Arslan zamanında ortadan kaldırıldığı görülür. Sultan I. Kılıç Arslan'ın 1106 yılında Konya, Aksaray ve Anadolu'daki diğer şehirlerin hâkimi olduğu görülmektedir.“ Konya merkez olduktan sonra, Aksaray doğuya giden yol üzerinde kurulan en önemli iskân merkezi durumuna gelmiştir. Sultan Mesut, (1116-1155) askerî üs olarak kullanıldığı Aksaray'ın kalesini tamir etmiş, cami ve sosyal müesseseler yaptırmıştır. Aksaray Ulu Camii minberindeki tarihsiz kitabede Selçuklu Sultanı olarak adı zikredilmektedir. Sultan Mesut öldüğü zaman (1156) memleket üç kısım halinde idare edilmekte olup, Konya, Aksaray ve Niğde oğlu II. Kılıç Arslan tarafından idare edilmekte idi. Sultan Mesut'un ölümü üzerine tahta çıkan oğlu II. Kılıç Arslan, Aksaray'a çok önem vermiştir. Camiler, kervansaraylar, bedestenler yaptırmış ve kalesini tahkim ettirmiştir. Şehre, gaziler, âlimler, tüccarlar getirterek yerleştirmiş ve adeta şehri yeniden kurmuştur. Şehre gayrimüslimlerin, hüviyet ve asaleti belirsiz kimselerin girmesine müsaade etmemiştir. Şehir bundan ötürü Darü'z-Zafer, Darü'l-Cihad unvanlarıyla anılmaya başlanmıştır⁴⁶.

2. Türkiye Selçukluları Kuruluş Döneminde Aksaray'ın Siyasî ve Askerî Tarihi

Türkiye Selçukluları, Konya Selçukluları klişesiyle meşhur olan Selçuklularla; Anadolu'yu Türkleştiren, Müslüman yapan ve ebede kadar Müslüman ve Türk kalmasını sağlayan, gelip geçen bütün Türk devletlerinin en medenisi, abide mahiyetinde en çok eser bırakan devlet kastedilir. Bu devletin kurucusu Selçuk oğlu Arslan Bey Oğlu Kutalmış

⁴⁴ Topal, **a.g.e.** , s.39

⁴⁵ Topal, **a.g.e.** , s.39

⁴⁶ Topal, **a.g.e.** , s.40

Oğlu I. Süleymanşah'tır. Güvenilir kaynaklara göre bu devlet 1077 yılından 1308 yılına kadar 231 yıl kadar yaşamıştır. Süleymanşah'tan sonra 17 sultan gâh Konya'da, gâh Sivas'ta hüküm sürmüşlerdir⁴⁷

Türkiye Selçukluları'nın ilk zamanlarında Archelais (sonra Aksaray) Danişmendlilerin hâkimiyeti altında idi. Anadolu Selçukluları Devleti, Bizanslılara karşı amansız bir savaş açmışlardı. Süleymanşah 1075 yılında İznik'i almış idi. Bundan sonra Süleymanşah, Edincik'i (Kizikos) daha sonra İzmit'i aldı. Selçuklu müfrezeleri Üsküdar ve Kadıköy yakalarına kadar ilerlediler. Bizans payitahtını almak bile kafalarından geçiyordu. Fakat gemileri yoktu. Sahil boylarından başka uzaklarda Urfa, Harput ve Antakya'da hâlâ Bizans bayrağı dalgalanıyordu. Antakya valisi ile oğlunun arası açılmıştı. Süleymanşah İznik'te iken Antakya'dan şehrin kendisine teslim olacağı hakkında davet mesajları aldı. Antakya, Süleymanşah'ın başşehri İznik'ten pek uzakta idi. Fakat devrinin en meşhur ve mamur şehirleri arasında bulunuyordu⁴⁸.

Süleymanşah, bir süre sonra yönetimi Philaretos'un Ermeni prensliğine bağlanan Antakya'nın askeri valisi (şihne) Türk asıllı İsmail'in çağrısı üzerine, devletin ileri gelenlerinden Ebulkasım'ı İznik'te bırakıp 300 atlı ile Antakya'ya hareket etti. O şehre hâkim olmak isteyen Suriye Selçuklu hükümdarı Tacü'd-devle Tutuş ile kentten her yıl Büyük Selçuklu İmparatorluğu adına vergi almakta olan Musul Emiri Şerefü'd-devle Müslim'in kendisinin gelmekte olduğu haberini alabilecekleri ve herhangi bir askeri harekete geçebilecekleri ihtimalini düşünerek, geceleri devamlı hareket ederek, gündüzleri de vadilerde konaklamak suretiyle kuzeyden güneye bütün Anadolu'yu on iki gecede geçti. Bir süre sonra gizlice Antakya önlerine erişen Süleymanşah, vali İsmail ve Philaretos'un oğlu Barsama ile işbirliği sonucunda, bu sırada kuvvetleriyle birlikte kendisine katılan Mencekoğlu adlı bir Türkmen beyiyle birlikte Faris Kapısı'ndan girmek suretiyle, 12 Aralık 1084'te şehri, 12 Ocak 1085'te de bir süre direnen iç kaleyi de fethetti. Böylece Antakya'ya tamamen hâkim olan Süleymanşah, halka hiç dokunmayarak aman verdi ve alınan tutsakları salıverdi⁴⁹.

Antakya'nın fethinden sonra Süleymanşah, Bagras, İskenderun, Derbesak, Gaziantep, Artah, Harim, Telbaşir kalelerini birer birer fethetti. Süleymanşah'ın Antakya'yı fethiyle

⁴⁷ İbrahim Hakkı Konyalı, **Abideleri ve Kitabeleri ile Niğde-Aksaray Tarihi**, I.Cilt, Fatih Yayınevi Matbaası, İstanbul 1974,s.274

⁴⁸ Konyalı, **a.g.e**, s.274

⁴⁹ Ali Sevim ve Erdoğan Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi: Siyaset, Teşkilat ve Kültür**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1995,s.424-425

Halep kapılarına dayanması, özellikle bütün Mezopotamya'dan başka Haleb'i de yönetimi almak suretiyle Kuzey Irak ve Kuzey Suriye'de tek başına hâkimiyet kurma çabaları içinde bulunan, Büyük Selçuklu adına vergi aldığı ve dolayısıyla şehre sahip olmak isteyen vasal Musul emiri Müslim'i harekete geçirdi. Müslim, daha önce şehrin hâkimi Philaretos'tan aldığı vergiyi bu kez şehre hâkim olduğu için Süleymanşah'tan isteyerek, "aksi takdirde, sultana isyan etmiş olacağını" bildirdi. Fakat çok geçmeden her iki, taraf arasında Kurzahil yöresinde yapılan savaşta, Müslim yenilgiye uğradığı gibi, hayatını da kaybetmiştir. Böylece Süleymanşah, Selçuklu vasalı olmasına rağmen, Mezopotamya ve Kuzey Suriye'yi, içine alıp bütün Suriye ve Filistin'e kadar yayılma planlarıyla genişlemekte olan Müslim'in Arap emirliğine son vermiş ve özellikle Kuzey Suriye'de Türk hâkimiyet ve yerleşmesinde önemli bir adım atmıştır⁵⁰.

Süleyman Şah'ın Marmara sahillerinden Antakya'ya kadar uzanan ve Suriye'de genişlemeye başlayan hakimiyeti onun Büyük Selçuklular veya tabileri ile bir rekabet ve çatışmasını mukadder kılıyordu⁵¹.

Budan sonra Süleymanşah, şerif Ebu Ali İbnü'l Huteyti'nin elinde bulunan Haleb'i kuşatmaya başladı. Fakat çok geçmeden Süleymanşah, şehirde direnen İbnü'l Huteyti'nin çağrısı üzerine, Halep yörelerine gelip karargâh kuran ve beraberinde kendisiyle arası açık bulunan Türkmen Emiri Artuk Bey de bulunan Suriye ve Filistin Meliki Tutuş ile Aynu Seylem yöresinde 5 Haziran 1086'da yaptığı savaşta yenilgiye uğradığı gibi bunu gururuna yediremeyerek intihar etmek suretiyle hayatını kaybetti⁵².

Büyük Selçuklu hükümdarı Melikşah, Süleymanşah'ın yerine oğlu I.Kılıç Arslan'ı babasının tahtına oturtmadı. O'nu İran'a çağırdı ve hapsedtirdi⁵³.

2.1. I.Kılıç Arslan Zamanında Aksaray

Süleymanşah'ın 1086 yılında ölümünden sonra, henüz kuruluş safhasında bulunan Türkiye Selçuklu Devleti çok zor şartlar altında kaldı. Süleymanşah'ın tarih sahnesinden çekilmesi ile Anadolu'da ortaya çıkan otorite boşluğu, esasen feodal bir yapıya sahip muhtelif Türkmen bey ve guruplarının kendi başlarına buyruk bir durumu

⁵⁰ Ali Sevim ve Erdoğan Merçil, **a.g.e.**, s.425

⁵¹ Osman Turan, **Türkiye Selçukluları Zamanında Türkiye: Siyasi Tarih-Alp Arslan'dan Osmangazi'ye**, (1071-1318), 3. Baskı, İstanbul 1993, s. 73

⁵² Ali Sevim ve Erdoğan Merçil, **a.g.e.**, s.425-426

⁵³ Konyalı, **a.g.e.**, s.274

benimsemelerine neden olmuştu⁵⁴.

Süleymanşah'tan sonra Türkiye Selçuklu Devleti, 1086-1092 yılları arasında altı yıl hükümdarsız kalmıştır. Ancak önce emir Ebulkasım, daha sonra da Ebulgazi devlet işlerini yürütmüşlerdir. Sultan Melikşah, Kuzey Suriye hâkimiyeti için imparatorluğun vassalları arasında ortaya çıkan buhranı bertaraf etmek amacıyla çıktığı Kuzey Suriye Seferi sırasında, Antakya'ya geldiği zaman Süleymanşah'ın veziri Tahiroğlu Hasan'ın yanında bulunan Süleymanşah'ın karısı ve çocukları I. Kılıç Arslan ile Davut Kulan Arslan'ı alarak İsfahan'a gitmiş idi⁵⁵.

Melikşah ölünce, yerine geçen Sultan Berkıyaruk, Süleymanşah'ın oğlu Kılıçaslan'ı dört seneden beri tutuklu bulunduğu zindandan kurtardı. Babasının hâkim bulunduğu toprakları da (1092) kendisine verdi. Anadolu işleri üç dört yıl içinde çok değişmişti. Babasının dostlarını başına toplayarak evvelâ İznik'i Eb-ül-Gâzi'dengeri aldı, kendisine payitaht yaptı. Sonra kendisini tanımak istemeyen beylerin birer birer haklarından geldi. Doğuda Danişmentliler bazı şehir ve kasabalara hücum ederek almışlar ve yerleşmişlerdi. I.Kılıç Aslan bu yerleri de kurtardı. Devlet eski kuvvetini kazandı⁵⁶.

İstanbul'u almak için gizli donanma hazırlatıyordu. Bizans imparatoru Mihael Dükas(1071-1078) Papa'ya müracaat ederek bir haçlı ordusunun yardımını sağladı. Papa İstanbul'a 40.000 kişilik yardımcı bir haçlı kuvvet gönderdi. Fakat bunlar Türklere hücumla cesaret edemediler. Kılıçaslan, Bizanslılardan aldığı esirlere gemiler yaptırarak denizde de kuvvetlenmişti. Bizans İmparatoru Aleksios Komnenos (1081-1111) Roma'ya yeniden müracaat ederek Türk-Müslüman tehlikesinin yaklaştığını bir daha anlattı. En kuvvetli ihtimale göre 100.000 kişilik haçlı kuvveti karadan İstanbul'a geldi, Bizanslıların yardımıyla Anadolu'ya geçtiler (1096). Bunlar güya Kudüs'ü Müslümanlardan kurtarmak istiyorlardı⁵⁷.

Emir Muhammed ve Sultan Kılıç Arslan'ın kardeşi Davut Kulan Arslan, Hristiyan ve Müslüman ayırt etmeksizin geniş yağma ve kıyımlar yaparak ilerleyen Bu haçlı kitlesini İzmit yakınlarında ağır bir yenilgiye uğratıp çok büyük bir kısmını kılıçtan geçirdiler. Sağ kalanlar ise İstanbul'a kaçmak zorunda bırakıldılar (1097)⁵⁸.

⁵⁴ Işın Demirkent, **Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan**, TTK Basımevi, Ankara 1996, s.1

⁵⁵ Ali Sevim ve Erdoğan Merçil, **a.g.e**, s.428

⁵⁶ Konyalı, **a.g.e**, s.274-275

⁵⁷ Konyalı, **a.g.e**, s.275

⁵⁸ Ali Sevim ve Erdoğan Merçil, **a.g.e**, s.430

I. Kılıç Arslan bu haçlı sürülerinin arkasından büyük bir haçlı ordusunun daha gelmekte olduğunu öğrendi. Söz konusu yenilgi üzerine, Avrupa’da harekete geçirilen ve askerlik sanatını iyi bilen zırhlı şövalyelerden oluşan dük ve kontların kumandasındaki ordular, İtalya ve Balkanlar üzerinden İstanbul’a geldiler. Haçlılar İmparator Aleksios ile ”Bizans’tan yardım ve destek almalarına karşılık, Anadolu’da ele geçirecekleri yerleri Bizans’a bırakacakları” hususunda bir antlaşma yaptılar. Çok geçmeden Bizans gemileriyle Anadolu’ya geçirilen Haçlılar, Bizans kuvvetleriyle birlikte Türkiye Selçuklu Devleti başkenti İznik’i kuşatıp sıkıştırmaya başladılar. Durumu öğrenen I. Kılıç Arslan, kuşatmakta olduğu Malatya’dan İznik yörelerine gelip kuşatmayı yarararak şehre girebilmek için sürekli saldırılarda bulunduysa da başarı sağlayamadı ve geri çekilmek zorunda kaldı. Bunun üzerine 19 Haziran 1097’de yapılan bir anlaşma gereğince 22 yıldan beri Anadolu Selçuklu Devleti’nin başkenti olan İznik, Bizanslılara teslim edildi. Şehirdeki Selçuklu hazinelerini bizzat alan Aleksios, şehrin yağmalanmasına izin vermediği gibi, şehirdeki Türklere de iyi davrandı ve onların kurtuluş akçesi karşılığında salıverilmesine müsaade etti. Öte yandan İznik’ten çekilen I. Kılıç Arslan, Haçlıları Anadolu içlerinde karşılamak amacıyla Danişmentli Gümüştekin Ahmet Gazi ile Kayseri Selçuklu Emiri Hasan’a ” Süratle gelip kendisine katılmalarını” bildirdi. Çok geçmeden Eskişehir Ovası’nda, Haçlılarla giriştiği şiddetli meydan savaşında (Temmuz 1097) genellikle kısa süngülerle ve oklara sahip olmaları ve zırhsız olmaları yüzünden, baştan aşağı zırhlı ve uzun mızraklı Haçlı şövalyeleri karşısında yiğitçe savaşıp onlara ağır kayıplar verdirmelerine rağmen başarılı olamadılar ve dolayısı ile geri çekildiler⁵⁹.

Sultan I. Kılıç Arslan, Anadolu Selçuklu Devleti’ni ciddi anlamda sarsan I.Haçlı Seferi (1096-1099) sırasında İznik’in Bizans’ın eline geçmesi sebebiyle Konya’yı başkent yapmış ve Türkleri Orta Anadolu’da toplamaya başladı⁶⁰.

Haçlılar rahatlıkla Suriye’ye doğru hareket etmek istiyorlardı. I.Kılıç Arslan bu haçlı sürülerinin geçecekleri yerlerdeki şehir ve kasabaları tamamen yıktırdı. Çete savaşlarına başladı. Haçlılar bin bir sıkıntı çekerek Antakya’ya varabildiler. Fakat sayılamayacak kadar çok asker kaybettiler. Haçlıların, I.Kılıç Arslan’ın hâkim bulunduğu yerlerden geçmeleri vaziyeti kurtarmış değildi. Çünkü arkadan iki haçlı ordusu daha İstanbul’dan Anadolu’ya, geçmişti. Selçuklu Türkleri fetih ve zapt ettikleri yerleri Bizanslılara bırakarak Kılıçaslan’ın yanına koştular. I. Kılıç Arslan arkadan gelen iki firkadan Danimarka kralının

⁵⁹ Ali Sevim ve Erdoğan Merçil, **a.g.e**, s.430-431

⁶⁰ Ali Sevim ve Erdoğan Merçil, **a.g.e**, s.431

oğlu Sweyn'nin kumandasındaki orduyu mahvetti. İkinci fırkası Bağdat üzerine yürümek için büyük ordunun tuttuğu yolu izlemedi. Biraz daha kuzeyden yürüyordu. Bunlar çaresiz Danişmentlilerin topraklarından geçeceklerdi. I.Kılıç Arslan, Danişmentlilerden Melik Gümüştekin ile bir ittifak antlaşması yaptı. Kapadokya içlerinde, Hasan Dağı ve civarında onları kılıçtan geçirdi. İşte Aksaray'ın bugünkü idarî sınırları içinde Haçlıların iki fırkası mahvolmuştu. Haçlıların arkası kesilmişti⁶¹.

Sultan I. Kılıç Arslan, Türkiye Selçuklu Devleti'ni ciddi olarak sarsan büyük Haçlı hareketinin sona ermesinden sonra başkent İznik'in de Bizans'ın eline geçmesi sebebiyle Konya'yı başkent yapmış ve Türkleri, Orta Anadolu'da toplamaya başlamıştı⁶².

I. Kılıç Arslan antlaşmayı bozan Bizanslılara hadlerini bildirecekti. Tam bu sırada müttefiki Danişmentli Gümüştekin ile arası açıldı. I.Kılıçaslan ile Gümüştekin Anadolu'nun iki büyük hükümdarı idiler. Düşmanı yok ettikten sonra bunların birbirine düşmeleri İslâm'ın menfaatine pek aykırı idi. Nihayet birbirine düştüler, savaşa tutuştular. I. Kılıç Arslan Danişmentlileri yendi. Aksaray, I.Kılıç Arslan'ın hâkimiyetine girdi. Kayseri ve Ankara'yı da eline geçirdi. Danişmentlilerin yenilmesiyle Anadolu hegemonyası I.Kılıç Arslan'a geçti⁶³.

I. Kılıç Arslan Büyük Selçuklu hükümdarı Berkyaruk'tan vaktiyle gördüğü iyiliği unutamıyordu. Onu daima kendisine uyulacak bir merci, metbu tanımıştı. Berkyaruk ölünce 1104 yılında yerine geçen kardeşi sultan Mehmet'in üstün hâkimiyetini kabul etmedi ve onunla siyasî bağlantıyı kesti. Kendi egemenliğini ilân ederek "sultan" unvanını takındı⁶⁴.

I. Kılıç Arslan, Sultan Mehmet'i tanımadıktan başka İran Selçuklularını yani Sultan Mehmet'i ortadan kaldırmaya ve yurdunu istilâ ile bir büyük Selçuklu devleti kurmaya karar verdi. Harput'ta, Diyarbakır'da, Musul'da, sultan Mehmet'in ordularına üstün geldi, hepsinde muzaffer oldu. El-Cezire'den bazı şehirleri de aldı⁶⁵.

Musul'un Sultan I. Kılıç Arslan tarafından fethini haber alan emir Çavlı, Mardin Artuklu Emiri İlğazi, Halep Selçuklu meliki Rıdvan ve Çökürmüş'ün bir kısım askerleriyle birlikte Rahbe'yi ele geçirip Musul üzerine harekete geçti. Bunun üzerine I.

⁶¹ Konyalı, **a.g.e**, s.275-276

⁶² Ali Sevim, **Anadolu'nun Fethi: Selçuklular Dönemi**, TTK Basımevi, Ankara 1993, s.132

⁶³ Konyalı, **a.g.e**, s.276

⁶⁴ Konyalı, **a.g.e**, s.276

⁶⁵ Konyalı, **a.g.e**, s.276

Kılıç Arslan ile emir Çavlı ve müttefikleri arasında, Habur Irmağı yöresinde yapılan savaşta beraberindeki beylerin, emir Çavlı tarafına geçmeleri sonucunda, esasen kuvvetleri az olan I. Kılıç Arslan, pek çok yiğitlikler göstermesine rağmen yenilgiden kurtulamadı. Kendisinin ve atının zırhlarının ağırlığı sebebiyle ok yağmuru altında girdiği Habur Irmağı'nda boğularak hayatını kaybetti (12 Haziran 1107)⁶⁶.

I. Kılıç Arslan ölünce Türkiye Selçuklu Devleti büyük kayıplara uğradı. Babası Süleyman Şah'ın öldüğü zamanda olduğu gibi yurdunun birçok yerleri yakın ve komşu hükümetler tarafından paylaşıldı. Musul, Diyarbakır ve Harput hâkimleri tekrar Sultan Mehmet'e döndüler. Danişmentliler kaybettikleri yerleri bu arada Aksaray'ı geri aldılar. Sultan Kılıçaslan'ın oğlu Rükneddin Mesut Konya'da Selçuklu tahtına oturdu. İznik'ten sonra Konya ikinci payitaht olmuştu. İşlerini yoluna koydu. Doğu'da Danişmentlilerle, batıda Bizans hükümetleriyle uğraştı hayli muvaffak oldu. Sultan Mesut uzun ve şiddetli savaşlardan sonra Danişmentlilerin doğudaki bazı yerler müstesna olmak üzere bütün yurtlarını zapt etti. Bu arada Aksaray'ı da hâkimiyeti altına aldı. Aksaray'ı imar etti, birçok eserler, bu arada bir cami yaptırdı. Yaptırdığı caminin minberi şimdi Ulu Cami'dedir. Oğlu II. Kılıç Arslan'da veliahtlığı zamanında bu camiyi büyüttü. Babasının minberine kendi adını da kazdırttı⁶⁷.

Süleyman Şah'ın ölümünden sonra başa geçen I.Kılıç Arslan devrinde Aksaray'ı ilgilendiren iki önemli olay vardır. Birincisi 16 Haziran 1097 de İznik'i alıp ileri yürüyüşlerine sürekli devam eden Haçlılar'ın Ereğli'de ikiye ayrılarak birinci kolunun Kayseri istikametine doğru yürümesi sırasında Hasan Dağı eteklerinde Hasan Bey'in yaptığı savaştır. Kanlı sahnelerin yaşandığı bu çarpışmalarda Haçlılar çok zayıf verdiiyse de ileri hareketlerine engel olunamamıştır. Prof. Dr. Osman TURAN “ Selçuklular ve İslamiyet ” ve “Selçuklular Zamanında Türkiye” adlı eserlerinde Hasan dağı isminin, memleketini kahramanca müdafaa eden ve zirvenin eteğinde şehit olan Hasan Bey den dolayı verildiği belirtilmektedir⁶⁸.

⁶⁶ Ali Sevim ve Erdoğan Merçil, **a.g.e**, s.433

⁶⁷ Konyalı, **a.g.e**, s.277

⁶⁸ Bay, **a.g.e**, s.27

2.2. Sultan I.Mesut Zamanında Aksaray

I. Kılıç Arslan'ın oğlu I. Mesut en güvenilir kaynaklara göre 1116 - 1156 yıllarında hükümdarlık yapmıştır. I.Kılıç Arslan'nın ölümünden sonra Sultan I.Mesud, Danişmentlilerin desteğini alarak Konya'da tahta çıkmıştır. Aksaray ve çevresi Danişmentliler'in kontrolüne geçmiştir. Daha sonra kuvvetlen I. Mesud, damadı ve aynı zamanda Danişmentlilerin meşru valisi olan Zünnün'u desteklemek amacı ile Danişment ülkesine girerek başta Aksaray olmak üzere Danişmentli vilayetlerinin birçoğunu ele geçirdi. Selçuklu-Danişmentli mücadelesinde Mesud'un oğlu II. Kılıç Arslan gerek babası zamanındaki melikliği, gerekse sultanlığı zamanında Aksaray'ı Danişmentlilere karşı bir askerî üs olarak kullanmıştır⁶⁹.

Aksaraylı tarihçi Kerîm-üd-din I.Mesut hakkında kısaca şunları yazar:

Sultan I.Mesut şehzadeliği ve veliahtlığı zamanında pek mamur, havasıyla suyuyla bir cennet köşesi olan Aksaray'da çokça oturur idi. O vakit Aksaray ne adı taşıyordu? Archelais veyahut Garsaura adını mı taşıyordu? Çünkü kaynaklar bu şehre Aksera-Aksaray adının oğlu Kılıç Arslan tarafından verildiğini söylüyorlar. Oğlu Kılıçaslan şehzadeliği ve veliahtlığı zamanında mühim bir askerî üs olan Aksaray'da oturuyordu. Acaba Kılıç Arslan, Aksaray'daki ak taştan yapılmış Aksaray'ı veliahtlığı zamanında mı yaptırmıştı? Elimizdeki kaynaklar padişahlığı zamanında yaptırdığını söylüyorlar. Sultan Mesut, Aksaray'da şimdi Ulu Caminin bulunduğu yerde de Konya'daki gibi bir cami yaptırmıştı. Bu cami, döşemeleri mozaikli bir Bizans sarayı yerine veyahut yanına yapılmıştı. Cami, oğlu tarafından yenilenmiş, daha sonra büyük bir zelzelede yıkılmış olduğu için tamir edilmiş ve Karamanoğlu Mehmet Bey tarafından yenilenmiştir. Sultan Mesut'un yaptırdığı Konya'daki minberine benzeyen ve sanatkar Hoca Anuştekin tarafından yapılan bir minber de bu camiye konmuştu. Minber hâlâ buradadır⁷⁰.

Aksaray Türklerin Anadolu'nun ortasında, Konya merkez olduktan sonra doğu ya giden yol üzerinde kurdukları en namılı iskân yeridir. Bu şehir XII. yüzyılın ikinci çeyreğinde Rükneddin Mesud zamanında inşa edilmiştir. Bu ifadeye göre Aksaray'ın ön plana çıkması I. Mesud devrinden itibaren olmuştur. Kılıç Arslan'ın babası zamanında Melik olarak Aksaray'da bulunduğu; Ulu Cami'nin minberindeki ifadeden anlaşılmaktadır⁷¹.

⁶⁹ Bay, a.g.e, s.27-28

⁷⁰ Konyalı, a.g.e, s.281

⁷¹ Bay, a.g.e, s.28

2.3. II. Kılıç Arslan Zamanı ve Askeri Üs Olarak Aksaray

Sultan I.Mesud hayatını kaybedince yerine oğlu II. Kılıç Arslan geçti. Babasından sonra II. Kılıç Arslan kırk yıl sultanlık yapmıştır. İzzeddin II. Kılıç Arslan, zayıf düşmüş olan Danişment oğullarının memleketine göz dikmiş, bunlar üzerine asker göndererek Kayseri ve Sivas'ı zapt etmiş, Yağıbasan'ın torunu olan hastalıklı ve inmeli Melik Zünnun'u Niksar'a kaçmaya mecbur bırakmıştı. Zünnun kaim babası Şam Meliki Adil Nureddin'e bir elçi göndererek ondan yardım istedi. Nureddin de emirlerinden Abdülmesih adında birini tam teçhizatlı 3000 süvari ile damadının imdadına yolladı. Şamlılar Kayseri ve Sivas'ı geri aldılar Fahrüddin Abdülmesih, Kılıç Arslan dönünceye kadar Sivas'ta beklemek için emir almıştı. Melik Adil'in ölümü sıralarına kadar orada bekledi. Fakat Kılıç Arslan gönlünü Danişmentlilerin memleketleri sevdasına kaptırmış, bir türlü rahat duramıyordu. Bu sevda ile Aksaray'ı yaptırdı, çok vakit orada oturdu. Melik Nureddin'in ölüm haberini işiten Şamlı Fahrüddin Abdülmesih geri döner dönmez II. Kılıç Arslan da Aksaray'dan Kayseri'ye yürüdü. Burayı tekrar zapt etti. Melik Zünnun bu yüzden hastalanarak Niksar'a çekildi ve orada öldü⁷².

Zünnun öldükten sonra yerine oğlu İsmail geçti. İsmail henüz çocuk olmakla beraber fikir ve tedbiri de zayıftı. Kılıç Arslan, Danişmend ilinin ileri gelen beylerini bir takım vaatlerle ikna ederek İsmail'i öldürtmeye ve Selçuk oğullarına teslim etmeye mecbur etti. Bu suretle Selçuklu sultanının hükümdarlık alanı da genişledi. II. Kılıç Arslan, on iki oğlu arasında Türk devlet geleneğine göre ülkeyi paylaştırmıştır. Oğullarından her birini bir şehre gönderdi. Bunlar kendi topraklarında ayrı ayrı saltanat sürmeye başladılar. Sivas ve Aksaray tarafında II. Kılıç Arslan'ın oğlu Kutbüddin Melikşah hüküm sürmeye başlamıştı⁷³.

II. Kılıç Arslan döneminin şüphesiz en önemli siyasi olaylarından biri Miryokefalon Savaşı'dır. Miryokefalon Savaşı 1176 yılında Türkiye Selçukluları ile Bizanslılar arasında yapılmış ve Türkiye Selçukluları'nın kesin zaferiyle neticelenmiştir. Bu savaştan sonra Anadolu'nun bir Türk yurdu olduğu kesinleşmiştir⁷⁴.

Aksaray'ın askeri ve siyasi bakımdan ön plana çıkması II. Kılıç Arslan'ın sultanlığı

⁷² Selçukî Devletleri Tarihi (Aksaraylı Kerimeddin Mahmud'un Müsamerat-al-ahyar Adlı Farsça Tarihinin Tercümesi), Çev. ve Düzenleme: M.Nuri Gencosman & F.N. Uzluk, Recep Ulusoglu Basımevi, Ankara 1943,s.126-127

Not: Aksaraylı Kerimeddin Mahmud'un "Müsamerat-al-ahyar" isimli eseri M.Nuri Gencosman tarafından "Selçukî Devletleri Tarihi" adıyla Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Herhangi bir karışıklık olmaması için kaynakçada yararlandığımız eserin ismiyle zikredilmiştir.

⁷³ Selçukî Devletleri Tarihi, s.127

⁷⁴ Tarihe Şan Veren Zaferlerimiz; "Selçuklu ve Osmanlı Devri", Çamlıca Yay, İstanbul 2006, s.24-27

zamanında olmuştur. Kılıç Arslan, saltanatının başlarında Aksaray şehrini kurmuştur. “Tarih’i Al’i Selçuk Der Anadolu” isimli eserde Aksaray ile ilgili günümüz Türkçesi ile şunlar yazmaktadır: “550 yılında Mesud oğlu Kılıç Arslan’ın hükümdarlığının ilk zamanlarında Aksaray’ı yaptı. Kervansaraylar, pazarlar kurdu⁷⁵.”

Anonim Selçukname’deki “ Kılıçarslan saltanatının başında ve 1155 yılında Aksaray’ı bina etti. Kervansaraylar, pazarlar kurdu.” ifadesi de bu olayı teyit etmektedir. II. Kılıç Arslan 1170’de yeniden kurduğu Aksaray’da kendisine bir saray, askerlerine meskenler, ribatlar, zaviyeler ve çarşılar yaptırmış; Azerbaycan’dan buraya gaziler, âlimler ve tüccarlar getirerek yerleştirmiştir. Bir gaza ve ordugâh üssü haline getirdiği bu şehirde, İslam ruhu ve gaza mefkûresinin bozulmaması içinde kötü insanlar ile Rum ve Ermenilerin Aksaray’a girmelerine müsaade etmemiştir. Çok defa burada oturduğu ve seferlerine buradan başladığı için diğer Orta Çağ Anadolu şehirlerinden her biri hususiyetine göre bir unvan taşırken Aksaray’a da bu hususiyeti dolayısıyla Dar’üz- zafer, bazen Dar’ül-cihat ve Dar’ül-ribat unvanları verilmiştir. Aksaray ismi ayrıca Taxara veya To Axsara şeklinde ifade ediliyorsa da bu isim de Aksaray’ın Rumca söylenişinden başka bir şey değildir. Aksaray isminin bir başka açıklaması olarak da Selçuklu hükümdarlarının sarayında bulunan bir cariye’nin saray hayatından bıktığını belirten, “Ah saray!” demesinden geldiği rivayeti varsa da bu uydurmadan başka bir şey değildir⁷⁶.

Aksaraylı tarihçi Kerimüddin Aksarayı, Kılıç Arslan’ı yazarken ”Abideleri ve Kitabeleri ile Niğde-Aksaray Tarihi” adlı eserinde şu ifadeleri kullanmıştır:

”Kılıç Aslan gönlünü Danişmentlilerin ülkelerinin sevdasına kaptırmış, bir türlü rahat duramıyordu. Bu seveda ile Aksaray’ı yaptırdı. Çok vakit burada oturdu⁷⁷.”

Farsça Anonim Selçukname’de şu ifadeler yer almaktadır:

”Kılıç Arslan, saltanatının başında Aksaray’ı inşa etti, kervansaraylar, pazarlar kurdu. Melik Zunnun’un Kayseriye’de yaptığı zulümler haddi geçmişti. Şarap içmekle vaktini geçiriyordu. Bunun üstüne Sultan, asker çekti. 1164 yılında Kayseri’yi Zunnun’un elinden aldı. Vilayetin bütün kalelerini eline geçirdi. Danişment vilayeti emirleri itaat altına girdiler. Sultan kendi emirlerini o vilayetlere hâkim tayin etti⁷⁸.”

Danişmentliler yurdu Kılıç Aslan’ın yaptığı askerî üste hazırlanan plânlarla

⁷⁵ Bay, a.g.e, s.28

⁷⁶ Bay, a.g.e, s.28

⁷⁷ Konyalı, a.g.e, s.283

⁷⁸ Feridun Nafiz Uzluğ, **Anadolu Selçukluları Tarihi III**, Ankara 1952, s.25

Selçukluların sınırları içine geçmiştir. Danişmentliler devleti daha çok Aksaray'dan gelen darbe ile yerlere serilmiş ve yok olmuştur. Aksaray, Selçuklular tarihi boyunca yalnız bir askeri üs olmamış, bir ticaret ve ilim merkezi de olmuştur, II. Kılıç Arslan Aksaray'ı kurarak burada büyük binalar, saraylar, medreseler, zaviyeler, kervansaraylar yaptırmış, buraya Azerbaycan ve başka yerlerden Müslüman halkı, gaziler, mücahitler, âlimler ve ticaret adamları getirterek yerleştirmiştir. Aksaray ve çevresinin geniş çayırliklarla örtülü olması, iyi at yetiştirmeye müsait bulunması, burayı bilhassa Selçuklular zamanında askerî üs, süvari karargâhı yapmıştır⁷⁹.

II. Kılıç Arslan zamanında siyasi gelişme ile birlikte ticari faaliyetler süratle inkişafa başlarken bununla uyumlu olarak kervansaraylarında inşa edildiği görülmektedir. Sultanlara ait ilk kervansaray II. Kılıç Arslan tarafından Aksaray civarında yapılmıştır⁸⁰.

II. Kılıç Arslan'ın şehzadeligi ve veliahtlığı zamanında Aksaray'la olan münasebetleri ve buradaki imar faaliyetleri hakkında ki bilgiler çok kısıtlıdır.

II. Kılıç Arslan'ın babası Sultan I.Mesud, Danişmentlilere karşı Aksaray'ı bir askerî üs haline getirmiş, burada bazı tesisler yaptırmıştı. Ulu Camii yerine yaptırdığı caminin muhteşem minberi bize kadar gelmiştir. Aksaray, Sultan I.Mesud zamanında İmparatorluğun en güzel bir şehri idi. Oğlu II. Kılıç Arslan daha şehzadeligi ve veliahtlığı zamanında burasını askerî ve sosyal yardım müesseseleri ile babasının yaptırdığı caminin etrafına ve yakınına aşhane ve tabhane (dinlenme yurdu) yaptırarak genişletmiştir. Ulu Cami'deki minbere veliaht, emir sıfatıyla adını yazdırmıştır⁸¹.

Anonim Selçukname'de de II. Kılıç Arslan ile ilgili şu bilgilere yer verilmiştir:

“Kılıç Arslan saltanatın başında ve 1155 yılında Aksaray'ı bina etti. Kervansaraylar, pazarlar kurdu. Aksaray'ı yaptı, diyor. Burası müstahkem bir şehir olduğuna göre Aksaray Kalesi'ni yapmıştır, köprüler yapmıştır. Bir değil birçok kervansaraylar yapmıştı, pazarlar bedestenler de dâhil yapmıştı. Bir yere şehir denebilmek için ne lâzımsa hepsini yapmıştı. Aksaray'da sarayın yakınında medrese, kervansaray, imarethane, tâbhâne vardı⁸².

Muhteşem bir saray yaptırmıştı. Bu saray tarihin Archelais'ını “Aksaray” a çevirmişti. Caminin etrafını ay ağılı gibi saran irfan, sosyal yardım ve hayır müesseseleri bize kadar gelmemiştir. Yalnız kervansaraylardan birisi kısmen şimdi ayaktadır. Yuvarlak bir ifade

⁷⁹ Konyalı, **a.g.e**, s.283-284

⁸⁰ Osman Turan, **Selçuklular ve İslamiyet**, Boğaziçi Yay. 3. Baskı, İstanbul 1993, s.97-98

⁸¹ Konyalı, **a.g.e**, s.301

⁸² Konyalı, **a.g.e**, s.302

ile denebilir ki: Eğer Aksaray olmasaydı Danişmentliler ortadan kalkmaz, Anadolu’da bir Müslüman Türk birliği kurulamazdı. Anadolu’da millî bir Türk varlığının kuruluşunda Aksaray’a aslan payı düşüyor. Kılıç Arslan babasının yaptırdığı mamureleri esaslı surette tamir ettirmiş, genişletmiş ve onlara bazı ekler de yapmıştır. Velihtlığı zamanında Aksaray’da babası adına yapılan camii ilâvelerle genişletip, bir külliye haline getirirken babasının abanoz minberine kendi adını da kazdırmıştır⁸³.

II. Kılıç Arslan, Aksaray’ı ikinci bir payitaht yapmıştı. Torunu I.Alâeddin Keykubat da Kolonoros denilen kaleyi aldıktan ve burasını Alaiye adıyla adlandırıp, burada birçok kasırlar inşasından, emirlerine ve zenginlerine muhteşem köşkler yaptırdıktan sonra buraya “kışlık payitaht” demişti. Konya, devletin yazlık; Alaiye, kışlık payitahtı olmuştu. Kılıçaslan zamanında Aksaray ikinci payitaht gibi idi. Kutbeddin Melikşah’a verildikten sonra müstakil payitaht olmuştur⁸⁴.

Sultan II. Kılıç Arslan yurdu oğulları arasında bölüştürürken son günlerini huzur içinde, çocuklarının boy boy ve bol bol mürüvvetlerini görerek geçireceğini umuyordu. Oğullarının saltanat kavgalarına ve çekişmelere başlamaları huzurunu kaçırdı. Oğullarının en kuvvetlisi ve ihtiraslısı büyük oğlu Aksaray ve Sivas Meliki Kutbeddin Melikşah idi. II. Kılıç Arslan veziri İhtiyar-üd-din Hasan’ı bu oğlunun aşırı ihtiraslarını dizginlemeye memur etmişti. Fakat muvaffak olamadı⁸⁵.

II. Kılıç Arslan yalnız adıyla Sultan idi. Hâkimiyet oğlu Melikşah’ın elinde idi. Başka bir deyişle Kılıç Arslan oğlu’nun elinde ve emrinde mahpus gibiydi, sözü geçmezdi⁸⁶.

Kaynaklar sultanın oğullarını birer birer dolaştığını ve hiç birinde umduğu saygıyı bulamadığını ve nihayet Uluborlu meliki küçük oğlu Keyhüsrev’e giderek saygı gördüğünü ancak orada huzura kavuştuğunu yazarlar. Kayseri muhasarasında umduğu sonuca elde edemeyen, üstelik babasını da elden kaçıran Melikşah çok kızdı. Sultanlığını ilân etti⁸⁷.

Küçük oğlundan umduğu saygıyı ve itibarı bulan ihtiyar II. Kılıç Arslan, Melikşah’tan öç almaya karar verdi ve İbn-i Bibi’nin ifadesiyle on bir kardeş arasında daima babasına yoldaşlık etmek dolayısıyla hususî bir sevgiye mazhar olan küçük oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev’i kendisine veliaht yaptı. Tarihçi, oğluna yaptığı vasiyeti genişçe yazmıştır.

⁸³ Konyalı, **a.g.e**, s.302

⁸⁴ Konyalı, **a.g.e**, s.303

⁸⁵ Konyalı, **a.g.e**, s.303

⁸⁶ Konyalı, **a.g.e**, s.305

⁸⁷ Konyalı, **a.g.e**, s.307

Kılıçaslan küçük oğlu ve veliahdı Keyhüsrev ile beraber Konya üzerine yürüdü⁸⁸.

Konyalılar ihtiyar sultanlarına karşı büyük bir saygı duyuyorlardı. Onların yardımıyla Sultan şehre girdi ve Alâeddin Tepesi'ndeki Tahtî Mahallesinde 1149 yılında yaptırdığı muhteşem sarayda kendi tahtına oturdu. Melikşah babasının yaptığı, mamurelerle süslediği, kendisinin de Sivas'la beraber Meliklik tahtı yaptığı Aksaray'a kaçtı. Babasının yaptırdığı kaleye sığındı, ihtiyar Kılıç Arslan, veliahdı Keyhüsrev ile beraber onu izledi ve Aksaray'ı muhasara etti⁸⁹.

Muhasara uzun sürmüştü. Tercih edilmesi lâzım gelen rivayete göre ihtiyar Kılıç Arslan bu muhasara sırasında hastalandı. En kuvvetli rivayete göre de yaptığı, tahkim ettiği, çok sevdiği, çok vakitlerini geçirdiği Aksaray'ın belki de yaptırdığını kabul etmek istediğimiz darüşşifasında hayata gözlerini kapadı. Kaynaklar onun 588 yılı Şaban'ının ortalarında(29 Ağustos 1192) 80 yaşlarında öldüğünü yazarlar⁹⁰.

II. Kılıç Arslan'ın öldükten sonra Aksaray'da, belki de Aksaray darüşşifasında salamura şeklinde mumyalanarak sonra Konya'ya götürüldüğü de muhtemeldir. Aksaray'da İhlara, Selime, Viranşehir ve Belisırma taraflarında gayr-i İslâmî devirlerden beri mumyacılık vardı ve pek meşhurdur. Ahşâ-i dâhiliyesinin Aksaray'a gömülmüş olması da muhtemeldir. O takdirde Aksaray'daki Kılıç Arslan Türbesi'nin bunun adına yapılmış olması ihtimalide hatıra gelebilir⁹¹.

Aksaray'ın ''Tek Şerriye Sicili'' olarak yayınlanan kaynak eserde Türkiye Selçuklu Devleti ve II. Kılıç Arslan dönemi Aksaray'da kadılık ve adalet sistemi ile ilgili şu bilgilere yer verilmiştir:

Türkiye Selçuklularında dini meseleler ile idari ve iktisadi konuların birbirine karıştırılmadığı görülür. Kadı ''En seçkin kişiler arasından seçilmesine gayret edilen ve adaleti uygulayan kimse'' olarak ifade edilir. Yeni fethedilen bir şehre, ilk iş olarak kadı tayin edilirdi. Niğdeli Kadı Ahmed II. Kılıç Arslan zamanında askeri bir üs olduğu için Aksaray kadısının aynı zamanda kadı asker olduğunu söylemektedir. Fakat bu dönemdeki Aksaray kadısının ismi belirtilmemektedir. Yine 1299 tarihinde, Sülemiş İsyanı sırasında, isyana destek verenler arasında Aksaray kadısı ve kardeşi Mü'min'den bahsedilmektedir. Burada kadının ismi zikredilmemektedir. İsyân sonrası Sülemiş Şam'a kaçmış, isyana

⁸⁸ Konyalı, **a.g.e.**, s.307-308

⁸⁹ Konyalı, **a.g.e.**, s.308

⁹⁰ Konyalı, **a.g.e.**, s.308

⁹¹ Konyalı, **a.g.e.**, s.308-309

katılanların bütün malları yağmalanmıştır⁹².

II. Kılıç Arslan şehzadeliği, veliahtlığı ve sultanlığı zamanında Konya’da olduğu gibi ikinci başkent gibi olan Aksaray’da da pek kıymetli mimarî eserler, sosyal yardım, hayır, irfan müesseseleri yaptırmıştı⁹³.

II. Kılıç Arslan’ın Aksaray’da yaptırdığı eserler şunlardır:

- Bol sulu, iyi manzaralı ve iyi havalı, bol otlu bu yere ak taştan bir saray yaptırmıştı. Bu sarayın ak taşlarının Antalya’dan getirildiği rivayet ediliyor. Şehir adını bu Ak Saray’dan almıştır.
- Babası Sultan Mesud’un Ulu Cami’nin yerine yaptırdığı camiyi, tıpkı Konya’daki gibi genişleterek ve geliştirerek imar etmiştir.
- Yayvan bir tepenin üstüne kurulan Aksaray’ın etrafına bir kale yaptırmıştır.
- Şehrin içinden geçen çayın üstüne köprü kurmuştur.
- Bir şifahane yaptırmıştır, şimdi yalnız temelleri kalmıştır.
- Alt kısmı bize kadar gelen bir kervansaray yaptırdı.
- Zaviye ve tabhaneler yaptırdı, bunlar bize kadar gelmemiştir.
- Medrese yaptırmıştır.
- Kışlalar yaptırdı.
- Çarşı ve bedestenler yaptırdı.
- Hamam yaptırdı. Şimdi harabedir.
- Romalı’ların ve Bizanslı’ların İpek Yolu üzerinde bulunan ve harap olan “Petra” şehrinin yakınında (Eski il-Eskil) şehrini kurdu.
- Konya - Aksaray – Kayseri büyük yolunu açtı. Aksaray’da emrinde ve maiyetinde bulunan emirler, komutanlar da köşkler, sosyal yardım müesseseleri, mabetler, medreseler, hamamlar yaptılar. Kılıç Arslan başka yerlerden getirttiği ilim, sanat ve ticaret adamlarıyla bu şehri şenlendirdi, her bakımdan kalkındırdı⁹⁴

⁹² Orhan Özdi, Mustafa Fırat Gül ve Eralp Yaşar Azap, **Aksaray’ın Tek Şer’iyye Sicili**, Ankara Haziran 2014, s.28

⁹³ Konyalı, **a.g.e.**, s.309

⁹⁴ Konyalı, **a.g.e.**, s.310-311

II. BÖLÜM

TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ'NİN YÜKSELME DÖNEMİNDE AKSARAY

Anadolu tarihinin en huzurlu, verimli ve güçlü dönemini I. Gıyaseddin Keyhüsrev ve oğulları I. İzzeddin Keykavus, Sultan I. Alaeddin Keykubat zamanında yaşamıştır. Bu dönemde bir yandan ülkenin sınırları genişletilmiş, diğer yandan da ülke maddeten ve manen gelişmiştir. Hristiyan dünyası bu dönemde Anadolu'ya "Türkiye" ve "Türkistan" adını vermişlerdir⁹⁵.

1. Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev Zamanı ve Aksaray

II. Kılıç Arslan'ın ölümünden sonra Konya'da tahta I. Gıyaseddin Keyhüsrev oturdu. Fakat kardeşi Tokat Meliki Rükneddin buna karşı mücadeleye başlayarak 1196'da saltanatı aldı. Konya'da tahta oturdu. Rükneddin Süleyman Şah bu sırada Konya'ya Aksaray üzerinden gitmiştir. Rükneddin Süleyman Şah öldükten sonra Konya tahtına küçük yaştaki oğlu İzzeddin Kılıç Arslan geçti. Gıyaseddin Keyhüsrev buna karşı çıktıysa da yenildi. Yalnız Aksaraylıların Gıyaseddin'i Aksaray'a davet etmeleri üzerine Konyalılar Aksaraylıları kışkanarak Keyhüsrev'i Selçuklu tahtına oturtular. Tahta çıkış tarihi Şubat 1205 veya 8 Ağustos 1206 olarak tahmin edilmektedir⁹⁶.

Konyalı, I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in tahta çıkışı hakkında şu bilgileri vermektedir:

II. Kılıç Arslan'ın en küçük, en sevdiği ve kendisine veliaht yaptığı oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev Bizans imparatorluk ailesinden bir Hristiyan anadan doğmuştur. Bir rivayete göre on bir, bir başka rivayete göre on iki erkek kardeşin en küçüğüdür. Babası ülkesini paylaştırırken ona Uluborlu'yu vermiştir. Babası öldükten sonra Konya'da Selçuklu tahtına oturmuştur. Keyhüsrev daima Anadolu'da Türk birliğini kuran babası II. Kılıç Arslan'ın yanında kalmıştır. Babasının iç ve dış siyasetindeki idaresini yakından takip etmiş olması dolayısıyla iyi bir halef olarak yetiştiğinde hiç şüphe yoktur. Babasının ölümünden bir süre sonra kardeşlerinden en kuvvetli rakibi olan Kutbeddin Melikşah ölmüş, diğer kardeşleri hâkimiyet endişesiyle birbirlerine düştükleri için Keyhüsrev bir

⁹⁵ Abdülkadir Yuvalı, **Sultan I. Alaeddin Keykubat'ın Moğol politikasının Türkiye Tarihi Yönüyle Değerlendirilmesi**, I. Alaeddin Keykubat ve Dönemi Sempozyum Bildirileri, Konya 06-07 Kasım 2008, s.306

⁹⁶ Bay, **a.g.e.**, s.29

müddet rakipsiz, engelsiz Konya tahtında oturdu⁹⁷.

Tokat Meliki Rükneddin Süleymanşah, Keyhüsrev'in sultanlığını hazmedemiyordu. Kardeşlerinden bazılarının müzaheretini de sağlayarak Konya'yı kardeşinin elinden almak ve Selçuklu tahtına oturmak için faaliyete geçti⁹⁸.

Ordusunu Aksaray'da topladıktan sonra Konya üzerine yürüdü. Dört ay Konya kalesini sardı. Konyalılar eskiden verdikleri sözlerine, ahd ve peymanlarına sadık kalarak Keyhüsrev'e her çeşit yardımı yaptılar. Süleymanşah'ın baskısına dayandılar. Rükneddin Süleymanşah'a muhasarayı kaldırarak çekilip gitmesini tavsiye ettiler. O dinlemedi, muhasarayı devam ettirdi. Keyhüsrev ağabeyine sulh teklifinde bulundu. Kabul edilme yince Keyhüsrev kendisinin oğullarının ve ailesinin hayatlarına ve mallarına dokunmamak şartıyla bir anlaşma yaptı. İbn-i Bibi'ye göre 1196 yılının bir akşam karanlığında Keyhüsrev bütün çocukları, ailesi halkı ve maiyeti ile Konya'yı terk etti. Aksaray üzerinden menkub yaşayacağı yere doğru yola koyuldu⁹⁹.

Aksaray'lı tarihçi Kerimüddin Mahmud eserinde:

''Genç Sultan İzz-üd-din Kılıç Arslan Konya'yı Gıyase-ed-din'e terk ederek Aksaray'a'' gittiğini ifade etmektedir.

Keyhüsrev ve oğullarından İzzeddin Keykavus'a Malatya'yı, Alâeddin Keykubad'a da Tokat ile beraber Danişmend ilini ve Aksaray'ı verdi. I.Alâeddin Keykubad şehzâdeliği, emirliği zamanında Aksaray'da dedesinin sarayında otururdu. Sultan üçüncü oğlu Keyferidun'u yanında alıkoydu.¹⁰⁰

Sultan Keyhüsrev İstanbul'dan gelerek ikinci defa tahta otururken kendisine bu tahtı sağlayan Danişmendliler'den Yağıbasan'ın oğullarına mühim yerler vermişti. Bunlardan Muzaffer-üd-dîn Mahmud'u Aksaray'a vali yapmıştı. Keyhüsrev babası II. Kılıç Arslan'ın ülküsünü hakikat yapmış, Anadolu'da millî birlik ve beraberlik kurmuş, bu toprakları Türkleştirmiş, Müslüman etmiştir. Akıllı, zeki, idealist, örnek bir hükümdar idi. Danişmentliler yurdunu kendi ülkesine katan II. Kılıç Arslan'ın oğlu o ailenin değerli evlâdına Selçuklular yurdunda geniş çapta muvaffakiyetli hizmetler gördürmüştür. Selçuklular yurdu artık mana bakımından olduğu kadar madde yönünden de çok

⁹⁷ Konyalı, **a.g.e**, s.315

⁹⁸ Konyalı, **a.g.e**, s.315

⁹⁹ Konyalı, **a.g.e**, s.315

¹⁰⁰ Konyalı, **a.g.e**, s.317

kalkınmıştır¹⁰¹.

Gıyaseddin Keyhüsrev devrinde altyapı ve huzurun sağlanmasıyla Anadolu milletler arası ticaret ve transit yoluna açılmıştır.1211’de ölen Gıyaseddin Keyhüsrev’in yerine, kardeşi Alâeddin’i bertaraf eden İzzeddin Keykavus tahta oturdu. Sultan-ül galip unvanını kullanan; şairliği olan, kültür seviyesi yüksek bir sultandı. Âlim ve şairleri himaye ederdi. Bundan dolayı Selçuklu ülkesine onun zamanında birçok âlimler geldi. Bu gelenlerden biri de Muh-id-din Arabî’dir. Adı geçen Muh-id-din Arabî bu dönemde Aksaray’da kitap yazmıştır¹⁰².

Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında Aksaray’da Keyhüsrev Mescidi ve bir rivayete göre Darbhane inşa edilmiştir¹⁰³.

Aksaray’da Keyhüsrev zamanında yapılmış Danişmentli Abideleri şunlardır:

- Muzafferiyye Medresesi
- Muzaffer-üd-din Mahmud Gazi Hangahı. Aksaray’a bağlı Kavak ve Gazıcık köyleri bu hangâhın vakıf gelirleri arasında idi.
- Zahir-üd-din Hangâhı.
- İmadiyye Hangahı.
- Bedriyye Medresesi.
- Melikiyye Medresesi, Muzaffer-üd-din Melik Mahmud Gazi adına yapılmıştır.

2. Sultan II. Süleymanşah Zamanında Aksaray

Süleymanşah, Sultan II. Kılıç Arslan’ın on bir oğlundan birisidir. Kılıç Arslan yurdunu oğullarına taksim ederken buna Tokat ve çevresinin melikliğini vermişti. Babası ona, dedesi Türkiye Selçukluları’nın kurucusu Süleymanşah’ın adını vermişti. Bu, sonra Türkiye Selçuklu Devleti’nin yedinci hükümdarı olmuştur. Hükümdarlık süresi 1198’de başlayarak1204 yılına kadar sürmüştür¹⁰⁴.

¹⁰¹ Konyalı, **a.g.e.**, s.321

¹⁰² Bay, **a.g.e.**, s.29

¹⁰³ Konyalı, **a.g.e.**, s.321

¹⁰⁴ Konyalı, **a.g.e.**, s.323

Aksaray’da,1196 ve 1201yıllarında Kayseri’de basılmış gümüş paralar tespit edilmiştir. Ayrıca basıldığı yer belli olmayan gümüş paralar da mevcuttur¹⁰⁵.

Aksaraylı Kerim-üd-din eserinde bu hükümdar hakkında şu bilgileri vermektedir:

”Rükn-üd-din Süleyman için Konya’da üç nevbet vuruldu. Bağdat’tan halife tarafından kendisine çetr (saltanat şemsiyesi) ve âlem (sancak) gönderildi. Sultan unvanı verildi. Rüknuddin’in saltanatı memlekette parlak bir devir açtı. Ordusu ile Gürcistan seferine yollandı. Erzurum’u zapt ile idaresini kardeşi Mugiseddin Tuğrul’a verdi. Oradan 20 bin askerle Gürcistan’a yürüdü. Gürcüler pusu kurmuşlardı, ihtiyatlı davranmadığından bozguna uğradı. Tekrar Konya’ya döndü. Gürcülerden öç almaya hazırlanırken ecel fırsat vermedi. Tanrısına kavuştu¹⁰⁶.”

Süleyman Şah zekâsı, kültürü kadar siyaset ilminde de çok muvaffak olmuştur. Bizanslıları yenerek Karadeniz kıyılarına hâkim olmuştur. Askerliği babasından öğrenmiştir. Büyük bir kumandan idi. İpi kopmuş tespih taneleri gibi dağılan veyahut dağılma istidadı gösteren Anadolu’yu bir merkeze bağlamak hususundaki azmini hakikat yapmıştı. O merkeziyetçi, Anadolu’da Türk birliğini ve beraberliğini koruyan büyük bir padişahı¹⁰⁷.

İbn-i Bibi, Farsça Selçukname, Cami-üd-düvel, Süleymanşah’ın Gürcistan’daki yenilgisinin tarihini 1201-1202 olarak gösteriyorlar. Bu tarihten beş sene evvel 1197 yılında Süleymanşah’ın Aksaray’da basılmış paraları vardır ki, bu tarihlerde Aksaray’ın kendi hâkimiyetinde bulunması lâzımdır. Ohalde İbn-i Haldun’un, Süleyman Şah’ın Abhaz seferinden sonra Konya’ya yürürken ”Sivas’ı, Aksaray’ı ve Kayseriye’yi almış.” demesi dikkate şayandır¹⁰⁸.

Kılıç Aslan’ın oğullarından olup Tokat Melik’i bulunan Rükneddin Süleyman Şah, babasının ölümünden bir müddet sonra Konya’da tahta geçen en küçük kardeşi Gıyas-üd-din Keyhüsrevi bertaraf etmek için biraderi Kutb-üd-din ile ittifak ederek Konya üzerine hareket etti ve Aksaray’a geldi, işte bu sırada Kutb-üd-din Melikşah vefat ettiğinden Süleyman Şah Kutb-üd-din’in mülküne de sahip oldu. Aksaray, Sivas ve Kayseri’yi kardeşi Mahmut’un elinden zorla aldı¹⁰⁹.

¹⁰⁵ Konyalı, a.g.e, s.323

¹⁰⁶ Konyalı, a.g.e, s.324

¹⁰⁷ Konyalı, a.g.e, s.326

¹⁰⁸ Konyalı, a.g.e, s.326

¹⁰⁹ Konyalı, a.g.e,s .328

Rükn-ed-din Süleyman Şah yedi yıl Konya’da Selçuklu tahtında oturmuştur. Bu süre içinde kendisinin Aksaray’da yaptırdığı herhangi bir eser hakkında kitabe, vakfiye ve arşiv vesikası bulunmamaktadır. Onun hükümdarlık yıllarında başkaları tarafından Aksaray’da yaptırılmış bir hayır, irfan, sosyal yardım müessesesi ve mabet de bilinmemektedir¹¹⁰.

3. Sultan I. İzzeddin Keykavus Zamanında Aksaray

Sultan I. İzzeddin Keykâvus, Sultan I. Keyhüsrev’in üç oğlundan en büyüğüdür. Ortancasının adı Keykubad, en küçüğünün adı da Keyferidun’dur. Amcazadesi Süleymanşah’ın oğlu III. Kılıçaslan’dan sonra küçük kardeşi Alâeddin Keykubad ile Kayseri’de çok zor şartlar içinde uğraştıktan, Kayseri’yi tehlikeli bir muhasaradan kurtardıktan sonra sultanlığını sağladı. Kayseri’den sonra Aksaray’a uğradı. Asıl tahta oturma merasimi ve şenlikleri Konya’da yapıldı¹¹¹.

Onun devrinde hiç bir kıtlık ve sıkıntı olmadı, mutlak bir asayiş ve huzur sağlandı. Devrinde yapılan ıkta ve ihsanlar asla değişmeden evlada geçti. Kazandığı zaferler dolayısıyla ona ”Es-Sultan-ül-Galib” lakabı verildi. Bütün paralarında da bu vasıf vardır¹¹².

I. İzzeddin Keykavus’un Aksaray’da kendi adına yaptırdığı herhangi bir eser bulunmamaktadır. Caşnigir Seyfuddin Ayabe’nin Aksaray’daki medresesini bunun zamanında yaptırdığını tahmin ediyoruz. Bu Seyfuddin Ayabe ile Zeynüddin Beşare, devrinin en meşhur emirlerinden idiler. Her ikisi de kendinden sonra Selçuk tahtına oturan ortanca kardeşi Keykubad tarafından öldürülmüştür¹¹³.

4. Sultan I. Alâeddin Keykubad Zamanında Aksaray

Alaeddin Keykubad’ın kardeşi I. İzzeddin Keykavus’tan sonra, onuncu Türkiye Selçuklu Sultanı olarak tahta geçişi hakkında kaynaklarda iki farklı rivayet vardır. Bir rivayete göre I. İzzeddin Keykavus 1220 yılında veremden öldüğünde tahta geçecek evladı yoktu. Bu nedenle devlet erkânı Alaeddin Keykubad’ı hapisten çıkartıp tahta oturttu. Diğer rivayete

¹¹⁰ Konyalı, **a.g.e.**, s.328

¹¹¹ Konyalı, **a.g.e.**, s.329

¹¹² Konyalı, **a.g.e.**, s.329

¹¹³ Konyalı, **a.g.e.**, s.330

göre ise Sultan I. İzzeddin Keykavus hastalığı ilerleyince kardeşini hapisten çıkartarak yanına getirmiş ve kendisinden sonra onun tahta çıkarılması için vasiyette bulunmuştur. Devri ana kaynağı niteliğinde olan İbn-i Bibi ise bu ikinci rivayetten hiç bahsetmeden Alaeddin'in devlet erkanı tarafından tahta çıkarılışını uzun uzun anlatmaktadır¹¹⁴.

1220'de ölen I. İzzeddin Keykavus'un yerine Malatya ve Aksaray üzerinden Konya'ya varan I. Alâeddin Keykubad, Selçuklu tahtına geçti. Alâeddin Keykubad devri, Türkiye Selçukluları'nın en parlak devridir. Bu hükümdar ilme, kültüre ve sanata büyük önem verirdi. Devr-i iktidarında ticareti geliştirmek için seferler düzenlediği gibi ticarete sigorta sistemini getirerek meydana gelebilecek zararı telafi etmekle kalmayıp aynı zamanda ticaret için kervansaray, han, köprü, tersane, hamam gibi eserleri yaptırarak milletler arası ticaretin gelişmesi için rahatlığı ve güveni sağlamıştır. Bu dönemde Aksaray ve civarında Sultanhanı Kervansarayı (Alai Hanı) , Beramuniyye, Ebubekriye Medreseleri gibi birçok eser yapılmıştır¹¹⁵.

İbni Bibi, '' Selçukname I'' eserinde Alâeddin Keykubad dönemi siyasî gelişmelerini genel hatlarıyla şu şekilde ele almıştır:

Alâeddin Keykubad'ın sultan olması ile Türkiye Selçuklu Devleti büyük bir gelişme gösterdi. I.İzzeddin Keykavus'un ölümü üzerine devlet büyükleri Alâeddin Keykubad'ı tahta çıkardı. Alâeddin Keykubad'ın sultan olması ile Türkiye Selçuklu Devleti büyük bir gelişme gösterdi. Siyasi, idari ve askeri yönlerden parlak bir devir yaşadı. İktisaden yükselen ülkede büyük bir imar faaliyetine girildi, milli birliğin kurulmasına çalışıldı. Saltanat menşuru Halife En-Nasır li-Dinillah tarafından büyük İranlı filozof Şihabüddin Ebu Hafs Ömer Suhreverdi eli ile gönderilen Alâeddin Keykubad, Mısır Eyyüpleri ile rekabette olduğu için bir dost muhtaç bulunan El-Melikü'l Eşref ile anlaşma yaptı¹¹⁶.

Antalya yakınındaki askeri ve ticari önemi büyük Kolonoros Kalesi'ni karadan ve inşa ettirdiği Selçuklu donanması ile denizden kuşatarak, Antalya Subaşı Ertokuş'un aracılığı ile Rum hâkimiyetinden aldı. Şehir ve Kalesi'nin inşasından sonra Sultan'ın adından dolayı ''Alaiye'' ismi verilen bu kale (Alanya) onun ve haleflerinin zamanında sultanların kışlık merkezi oldu. Alâeddin Keykubad korkunç Moğol istilasının yakın doğuyu kasıp kavurduğu sırada kendisine muhalefet eden Başara, Berhamşah ve Kutluca'yı idam ve

¹¹⁴ Emine Uyumaz, **Sultan I. Alaeddin Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasi Tarihi(1220-1237)**, TTK Basımevi, Ankara 2003, s.18

¹¹⁵ Bay, **a.g.e**, s.29

¹¹⁶ İbn Bibi, **El Evamirü'l - Alaiye Fi'l Umuri'l - Alaiye (Selçukname I.)**, Çev: Prof.Dr. Mürsel Öztürk, TC. Kültür Bakanlığı Yayınları, I.Baskı, Ankara 1996, s.15

diğerlerini sürgün ederek devletini güçlendirdi¹¹⁷.

İsmail Hakkı KONYALI'nın ''Niğde-Aksaray Tarihi' adlı eserinde Alâeddin Keykubat döneminde ''Aksaray Siyasi Tarihi'' ile ilgili şu bilgiler aktarılmaktadır:

Sultan II. Keyhüsrev'in ortanca oğlu Alâeddin Keykubad babasıyla ve ağabeyi ile beraber İstanbul'a gitmişti. Babası Selçuk tahtına döndüğü zaman onu bütün Danişmend yurdu ile beraber Tokat'a melik yaptı. Aksaray Danişmentliler yurdundan sayılırdı.¹¹⁸

Aksaray aynı zamanda Selçuklular'ın ikinci bir başkenti gibi idi. Keykûbad 7 yıl süren melikliği zamanının çoğunu Aksaray'da geçirmişti, o Aksaray'ı Aksaraylılar da onu çok severlerdi¹¹⁹.

1211 de babası öldüğü zaman kendisi Tokat'ın, bütün Danişmend ilinin, bu arada Aksaray'ın meliki idi. Babası ölünce yerine Keykâvus'un geçirileceğini öğrenince tahtı elde etmek için derhal Tokat'tan hareket etti. Kardeşiyle Kayseri önünde yaptığı savaşta yenildi. Ankara Kalesine sığınmak mecburiyetinde kaldı. Burada kendi adına, El-Melik-ül-Mansur, lakaplı bakır paralar bastırdı. Keykavus kendisini Ankara'da muhasara ettirdi. Mağlup olunca teslim oldu. Malatya civarındaki Minşar, sonra Kezirped Kalesi'nde hapsedildi¹²⁰.

''Keykâvus Konya'da 1218 yılında hastalandığı zaman emirleri çağırarak onlara şu vasiyette bulundu: Melik İbrahim her ne kadar büyük ise de, Alâeddin Keykubad şevket ve kudret sahibidir. Aynı senede recebin 27 inci pazartesi günü dünyadan göçtü. Emir Sinan-üd-din derhal Sivas'a gitti. 610 yılı Şaban'ının onuncu cuma günü Emir-i dad (Adliye vekili) Kıvamüddin, I.Alâeddin Keykubad'ı Sivas'ta tahta oturttu¹²¹''

Konya'da toplanan yüksek divan Keykubâd'ın tahta çıkarılmasını kararlaştırdı ve Caşnigir Aybe veyahud Ayba'yı onun hapsedildiği kaleye göndererek Sivas'a getirdiler ve burada Selçuklu tahtına çıkardılar. Dönüşte Kayseri'den sonra eski Danişmentliler yurdundan sayılan ve fethedilen ikinci başkent gibi sayılan Aksaray'a uğradılar. Buradaki dedesinin Aksaray'ında üç gün kadar kaldılar. Bütün Aksaray halkı, buradaki yüksek rütbeli emirler, komutanlar yeni padişahı. Kayseri - Aksaray yolu üzerinde Pervane

¹¹⁷ İbn Bibi ,a.g.e.,s.16

¹¹⁸ Konyalı, a.g.e.,s.333

¹¹⁹ Konyalı, a.g.e.,s.333

¹²⁰ Konyalı, a.g.e., s.333

¹²¹ Konyalı, a.g.e., s.333

Kervansarayı'na¹²² kadar çıkararak karşıladılar, coşkun tezahürler içinde Aksaray'a getirdiler. İbn-i Bibi bunu şöyle anlatır:

“Alâeddin birkaç gün Kayseri'de kaldıktan sonra oradan Aksaray'a yollandı. Pervane Ribatı mevkiine geldikleri zaman Aksaray halkı öteden beri yüzünü görmeye âşık ve vuslatına susamış oldukları sultanlarına kavuşmak için istikbaline koşmuşlardı. Yer öpme ve el öpme merasimini yerine getirdikten sonra, Saltanat otağıyla beraber şehre girdiler, iki üç gün Aksaray'da istirahatla Konya'ya hareket edildi¹²³.”

Sultan I. Alâeddin Keykubad, herhangi bir Moğol saldırısına karşı Ülkede savunma önlemleri aldıktan ve özellikle Konya surlarının yenilenme işini bitirdikten sonra yazı Kayseri'de geçirmiş daha sonra da ülke için Moğol tehlikesinin şimdilik mevcut olmaması sebebiyle Alanya'nın (Alaiyye-Kolonoros) fethi seferine çıktı. Bu sırada Alanya, Kyr Vart adlı birisinin elindeydi. Antalya-Alanya arasındaki Alara Kalesi de Kyr Vart'ın kardeşinin yönetiminde bulunuyordu. Ordusuyla şehre ulaşan I. Alâeddin Keykubad, Alanya'yı karadan ve denizden şiddetle kuşattı. Şehir alınmak üzereydi ki Kyr Vart, Antalya subaşı Mubarizüddin Ertokuş'a başvurarak ”Hayatına dokunulmaması, şehrin teslimine karşılık, Alaşehir ve yörelerinin yönetimini kendisine verilmesi ve kızını sultana vermesi şartıyla kenti teslim edeceğini” bildirdi. Durum sultana arz edildi; onun onayı alınınca da Selçuklu ordusu şehre girip teslim aldı. Daha sonra şehre giren I. Alâeddin Keykubad, ” Şehrin Kolonoros adının kendi adına izafetle Alaiyye olarak değiştirilmesini, kale, şehrin imar ve inşasını, bir tersane yapılmasını” bir fermanla emretti (1223). Kışı geçirmek üzere Alanya'ya gitti. Alanya, Ortaçağ'da, Akdeniz'in ihracat ve ithalatın yapıldığı çok önemli bir ticaret limanı olarak büyük ekonomik etkinliklerin merkezi durumuna geldikten başka, Selçukluların burada denizciliğe başlamaları yönünden de önemini bir kat daha arttırmıştır¹²⁴.

4.1. Suğdak Seferi (1227)

Moğolların, Türkistan'dan Güney Rusya'ya kadar uzanan ülkeleri istilası sırasında(1223 yılı başlarında), Kırım kıyısındaki önemli bir ticaret kenti olan Suğdak'ı işgal etmeleri üzerine tacir ve zenginler, değerli servetleriyle Türkiye kıyılarına gelerek Selçuklulara sığındılar. Selçuklu vasalı durumunda bulunan Trabzon Rum Devleti'nin,

¹²² Alayhan

¹²³ Konyalı, a.g.e, s.334

¹²⁴ Ali Sevim ve Erdoğan Merçil, a.g.e, s.460

Suğdak'a Rumları yerleştirme ve dolayısıyla hâkim olamaya çalışması üzerinde Sultan I. Alâeddin Keykubat ilk kez deniz aşırı bir sefer düzenledi. Kastamonu uç beyi Hüsameddin Çoban komutasındaki gemilerle gönderilen Selçuklu ordusu Suğdak'ı 1227'de fethetti. Böylece Türkiye Selçuklu Devleti'nin deniz aşırı bir sefer yapacak kadar kuvvetli bir donanma meydana getirmesi dikkate şayan tarihi bir olay ve başarı sayılır¹²⁵.

4.2. Yassıçemen Savaşı (1230)

Moğol hükümdarı Cengiz Han, Harezmşahlar ile Selçukluların arasına ihtilaf meydana getirmek amacıyla askerlerine Harezm askerlerinin kıyafetlerini giydirerek Selçuklu şehirlerini istila ve talan hareketlerine girişti. Böylelikle Anadolu Selçukluları ile Harezmşah Devleti arasında düşmanlık meydana gelmesini sağladılar¹²⁶.

Harezmşah Sultanı Celalettin Harezm, I.Alâeddin Keykubat'a, bu saldırıların kendisi tarafından gerçekleştirilmediğini belirten mektuplar gönderse de Sultan Keykubat, kendisine itibar etmeyerek saldırıların sorumlusu olarak Harezmşahları sorumlu tutmaya devam etti. Moğolların giriştikleri bu hile işe yaramış, Türkiye Selçukluları ile Harezmşahların arasına husumet girmişti. Moğollarla mücadele eden Celalettin Harezmşah ile Hristiyanlarla mücadele eden I.Alâeddin Keykubad arasında başlayan iyi münasebetler, Celalettin Harezmşah'ın doğuda ki müstahkem Ahlât şehrini uzun bir kuşatmadan sonra alıp ağır şekilde tahrip etmesi üzerine bozuldu. Yassıçemen Savaşı'nın temel sebeplerini meydana getirmeye başladı. Anadolu Selçuklularının eski Ahlât Valisi Hacıp Ali, Harezmşahların ele geçirdiği Ahlat Kalesi'ni geri almak için harekete geçip kaleyi tekrar geri aldı. Harezmşah hükümdarı Celalettin, bunun üzerine kaleyi geri almak için Ahlât Kalesini kuşatınca Selçuklu Hükümdarı Keykubad ile iyi ilişkiler kurmuş olan Hacıp Ali, Harezm Hükümdarı Celalettin'in kuşatmayı kaldırmasını istemesini talep etti. Sultan Keykubad, Hacıp Ali'nin talebi üzerine Harezm Hükümdarı Celalettin'e kuşatmayı kaldırmasını istedi. Harezm Hükümdarı Celalettin, kalenin zaten kendisinin olduğunu, Hacıp Ali'nin kaleyi iade etmesi gerektiğini belirtse de Sultan Keykubat, Celalettin Harezm'in taleplerini umursamayıp Ahlât Kalesi Kuşatmasını kayıtsız şartsız kaldırmasını emreder bir üslupla talep edince Yassıçemen Savaşı'na sebep olan husumet hat safhaya ulaştı¹²⁷.

¹²⁵ Ali Sevim ve Erdoğan Merçil, **a.g.e**, s.466

¹²⁶ http://www.turktarihimi.com/Yass%C4%B1_%C3%87emen_Sava%C5%9F%C4%B1.html (23.02.2015)

¹²⁷ Ali Sevim ve Erdoğan Merçil, **a.g.e**, s.464; İbn Bibi, **a.g.e**, s.16

Türkiye Selçuklu Hükümdarı Alâeddin Keykubad ile Harezmşahlılar hükümdarı Celalettin Harezm arasında giderek artan husumet, Ahlât Kalesi meselesi ile tehdit içeren mektuplaşmalarla hat safhaya ulaşmıştı. Bunun üzerine Sultan Keykubat, ordusunun başına geçerek düşman haline gelen Harezmşah tehdidini ortadan kaldırmak amacıyla Erzincan üzerine sefere çıktı. Selçuklu taarruzuna hazırlıklı olan Celalettin Harezm, Selçuklu Ordusunu Erzincan yakınlarındaki Yassıçemen Ovası'nda karşıladı. Harezmşahlılar, her ne kadar güçlü bir devlet geçmişleri olsa da Moğol İstilalarıyla oldukça zayıflamışlardı. Üstelik Türk ve Müslüman olan Harezmşahlılar Devletinin ordusu, kendileri gibi Türk ve Müslüman olan Türkiye Selçukluları ile savaşmaktan kaçınıyorlardı. Türkiye Selçuklu Devleti ise en parlak dönemini yaşıyordu ve Anadolu'nun büyük kısmına hâkim durumdaydı. 1230 yılında meydana gelen Yassıçemen Savaşı sonunda ağır bir yenilgiye uğrayan Harezmşah Hükümdarı Celalettin Harezm, savaşın sonundaki ağır mağlubiyetin üzerine hem düşmanlarından hem de kendi askerlerinden kaçmak zorunda kaldı. Beraberinde kendisine bağlı birkaç asker alabilen Celalettin Harezm, Harput, Ahlât ve Malazgirt yoluyla Azerbaycan'a kaçtı¹²⁸.

Yassıçemen Savaşı neticesinde Celaleddin Harezmşah'ın 1231'de ölümünden sonra Harezmşah Devleti tamamen yıkılmıştır Türkiye Selçuklu Devleti, sınırlarını Ahlât, Bitlis, Van, Malazgirt ve Tiflis'e kadar genişletmişti ancak Harezmşahlıları İç Asya'dan koparıp Anadolu'ya sürükleyen Moğollar ile karşı karşıya gelmelerine sebep olmuştu. Böylece Türkiye Selçuklu Devleti, Moğollara komşu olmuştu. İhtiyatlı hükümdar I.Alâeddin Keykubad, Karakurum'daki Moğol kağanı Ögedey'e elçi göndererek onunla anlaşma arzusunu bildirdi. Fakat Kaan, bir yarlık ile birlikte gönderdiği 1236 tarihli mektubunda Selçukluların Moğol tabiiyetine girmesini, her yıl elçi ve hediyeler göndermesini istiyordu¹²⁹

4.3. Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın Ölümü (1237)

Sultan I.Alâeddin Keykubad Karadeniz'le Akdeniz arasına Sinop'tan Alaiye'ye kadar çekilen mevhum bir hattın üzerine rastlayan yerlerde Moğollara karşı aşılması güç bir set kurmak istiyordu. Buralarda mevcut olan kaleleri tahkim etti, olmayan yerlere kaleler yaptırdı. Bu büyük hükümdar 45 yaşlarında ömrünün kemal çağında kafasındaki fetih

¹²⁸ Ali Sevim ve Erdoğan Merçil, **a.g.e**, s.464

¹²⁹ İbn Bibi, **a.g.e**, s.17

plânlarını tahakkuk ettirmek için Kayseri’de Meşhediyye¹³⁰ sahasında elçilere ziyafet verirken zehirlendi. Kendisinin yaptırdığı Kubadiyye Sarayı’nda 30 Mayıs 1237’de hayata gözlerini yumdu. Cesedi mumyalanarak dedesi II. Kılıç Arslan’ın Konya’daki türbesine gömüldü¹³¹.

Bu büyük hükümdarı, Kolonoros (Alaiye) Bey’i Kyr Vart’ın kızı Mahperi Hand Hatun’dan olan oğlu Keyhüsrev’in zehirlettiği hakkındaki haber en kuvvetli rivayettir. Çünkü Sultan Alâeddin ondan daha küçük olan oğlu Kılıç Arslan’ı kendisine veliaht yapmıştı¹³².

4.4. I. Alâeddin Keykubad Dönemine Ait Aksaray İçindeki Eserler

Sultan Alâeddin, Moğol tehlikesine karşı Niğde’yi de tahkim etmişti. Niğde Kalesi onundur Aksaray’da aynı şekilde tahkim edilmişti. Aksaray ve çevresi onun zamanında mühim askeri üs haline getirilmişti. Aksaray Anadolu’nun çok nüfuslu bir ordu (askeri) karargâhı, bir ilim ve ticaret merkezi haline getirilmişti. Aksaray’la Konya arasındaki Eskil ile şimdiki Sultan Hanı’nın bulunduğu yer, mühim bir geçit idi, buraya Sahra Derbendi denilirdi. Uzak Şark’ın ve Anadolu’nun en mühim yolu buradan geçirdi. Burada ve diğer yerlerde kendisinin ve başkasının yaptırdığı abide mahiyetindeki eserlerden bazıları şunlardır:

- Aksaray’ın 40 kilometre Doğu’sunda Tuz Gölü ile Hasan Dağı’nın devamı arasındaki Sahra derbendine 1228-29 yılında bir kervansaray ve yanına bir köşk yaptırmıştı. Bu hana çeşitli kaynaklarda Alâeddin Ribatı, Ribat-ı Alai, Alâeddin Kervansarayı (Alai Hanı) denilmektedir. Bu han, Moğollar tarafından yakılmıştı. 1268-69 yılında Sultan III. Keyhüsrev tarafından esaslı bir surette tamir ettirilmiştir.
- Aksaray - Nevşehir yolu üzerinde şosenin sağındaki Ağzıkarahan Hacı Mesud Hanı denilen hanın inşasına Sultan Alâeddin Keykubad’ın hükümdarlığı yıllarında başlanmış ve 1241 tarihinde bitmiştir.
- Aksaray’ın içindeki Ebubekriye Medresesi.
- Aksaray’ın içindeki Seyfiyye Medresesi¹³³.

¹³⁰ Kayseri yakınlarında yer alan bir coğrafi alana verilen ad.

¹³¹ Ali Sevim ve Erdoğan Merçil, **a.g.e**, s.466

¹³² Konyalı, **a.g.e**, s.335

¹³³ Konyalı, **a.g.e**, s.336

5. Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev Zamanında Aksaray

1237 yılında I. Alâeddin Keykubad öldüğü zaman geride Gıyaseddin Keyhüsrev, İzzeddin Kılıç Arslan ve Rükneddin adında üç oğlu kaldı. Büyük oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev, Alâiye hâkimi Kyr Vart'ın kızı Mahperi Hatun'dan, diğer iki oğlu İzzeddin Kılıç Arslan ve Rükneddin ise Eyyûbî melikesinden olup Gıyaseddin Keyhüsrev'in sultanlık için yeterli vasıflara sahip olmaması sebebiyle Eyyûbî melikesinden doğan oğlu İzzeddin Kılıç Arslan veliaht tayin edildi. Fakat II. Gıyaseddin Keyhüsrev önemli devlet adamlarının desteğini de alarak İzzeddin Keykavus'u bertaraf etmek suretiyle 1237 yılında Kayseri'de tahta çıkmıştır¹³⁴.

Sultan II. Keyhüsrev'in Aksaray'ın içinde kendi adına yaptırdığı veyahut onun zamanında başkaları tarafından yaptırılmış abide mahiyetinde bir eseri, bunların vakfiyeleri ve arşiv vesikaları bize kadar gelmemiştir. Ağzıkarahan köyündeki Hacı Mesud'un muhteşem hanının yapılmasına Sultan I.Alâeddin zamanında başlanmış, onun zamanında 1241 yılında tamamlanmıştır¹³⁵.

6. Sultan II. Keykavus ve Oğulları Zamanında Aksaray

Kalonoros Beyi Kirfard'ın torunu II. Keyhüsrev zamanında Türkiye Selçukluları, Moğollara haraç vermeyi kabul ederek egemenliklerini kaybetmeye başlamışlardır. Türkiye Selçukluları Devleti çıktığı kemal zirvesinden aşağıya doğru kaymaya başlamıştı. Genç ve tecrübesiz sultanın beceriksizliği yüzünden Moğol ordusu, Selçuklu ordusunu bozduktan sonra dörtnala denilen bir süratle padişahın anasının sığındığı Kayseri Kalesi'nin önüne gelmiştir. İbn-i Bibi'nin ifadesiyle ''Moğol ordusu Kayseri'ye yetişince kale dışında her ne buldularsa yağmaladılar, yaktılar, her kimi buldularsa öldürdüler, suda boğdular¹³⁶''.

Moğollar hep birden şehre daldılar. Emir-i Arız ve bunun muhafız askerlerini yakalayıp Meşhed Ovası'na götürdüler. Bunları soyduktan, öldürdükten sonra şehrin binalarını ateşe verdiler. Şehrin ve şehirlilerin işleri bitirilince dışarı çıktılar. Evvelce yakalamış oldukları

¹³⁴ Yasemin Aktaş, **II. Gıyaseddin Keyhüsrev Döneminde Türkiye Selçuklu Devleti ile Eyyubiler Arasındaki İlişkiler**, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C: 8, S: 39, Ağustos 2015, s.255-256

¹³⁵ Konyalı, **a.g.e.**, s.340

¹³⁶ Konyalı, **a.g.e.**, s.341

esirleri de Meşhed Ovası'nda şehit ettiler. Çoluk çocuklarını aralarında paylaştılar. Moğollar Kayseri'den dönüşlerinde beraberlerinde götürdükleri esirlerden yolda hasta olanları, yaya yürümeye takati olmayanları öldürdüler¹³⁷.

Moğol askerleri o kadar çok şey yağmalamışlardı ki, zor götürdüler. Altın, gümüş, mücevherat ve başka, kıymetli şeylerle her Moğol Karun kadar zengin olmuştu.”Kayseriye gibi mamur bir belde bu tahripten sonra kendini pek büyük müşkülâtla toplayabilmiştir. Fakat yalnız burası değil, birçok mamur beldeler, hatta Moğolların geçtikleri yerler dahi harabezar olmuşlardır. Aksaray da bu beldeler arasındadır. Ortada zabt ve rabta bakacak ne hükümet ne de hükümdar bulunuyordu. Dâhili iğtişâşlar ve yağmacılık memleketin her tarafında hüküm sürüyordu¹³⁸.”

¹³⁷ Konyalı, **a.g.e**, s.341-342

¹³⁸ Konyalı, **a.g.e**, s.342

III. BÖLÜM

MOĞOL İSTİLASI SÜRECİ VE TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ'NİN YIKILIŞ DÖNEMİNDE AKSARAY

Anadolu'nun Moğol İstilasına uğramasına zemin hazırlayan ve Anadolu'da Moğol hâkimiyetinin başlamasında etkili olan gelişmeler; Türkiye Selçuklu Devleti ile Harezmşahlar arasında yaşanan Yassıçemen Savaşı (1230), Baba İshak (Babailer) İsyanı (1240) ve Köseadağ Savaşı (1243) olarak sıralayabiliriz.

Moğol hâkimiyeti döneminde Aksaray ve çevresinde yaşanan olaylar, Moğol İstilas süreci ve Türkiye Selçuklu Devleti'nin yıkılış döneminde yaşanan siyasi ve askeri gelişmeleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Sultan I. Alaeddin Keykubat'ın Moğol hadisesi karşısında ülkesinde uygulamış olduğu politika, sadece askeri manada alınmış olan önlemler ve Moğollar ile yapmış olduğu görüşme ve anlaşmalarla sınırlı olmamıştı. Bir yandan Doğu ve Güneydoğu Anadolu ile Suriye'deki Selçuklu, Artuklu ve Eyyübi Melikleri'nin gerek kendi aralarında, gerekse Selçuklu ve Celaleddin Harzemşah ile yapmış oldukları yazışma, görüşme ve anlaşmalarla da yakından meşgul olmuştu¹³⁹

Moğol İstilasını durdurmak için faaliyetlerde bulunan Harezmşah Devleti hükümdarı Celaleddin Harezmşah, Anadolu Selçuklu Devleti Sultanı I. Alâeddin Keykubat'la herhangi bir Moğol İstilasına karşı, karşılıklı gönderilen elçiler vasıtası ile ilişkilerde bulunarak dostluk kurdu. Fakat daha sonra Celaleddin Harezmşah'ın, Türkiye Selçuklularına ait devrin kültür ve medeniyet merkezlerinden olan Ahlat'ı 1230 yılında işgal ederek tahrip etmesi üzerine iki Türk ordusu Erzincan Akşehir'inde Yassıçemen Ovası'nda savaşa tutuştular. Üç gün süren savaş sonucunda Harezmşah ordusu bozguna uğratılarak bir çok komutan ve askerleri esir alınmıştır. Türkiye Selçuklu Devleti'nin savaşı kazanması üzerine Celaleddin Harezmşah az bir kuvvetle Azerbaycan'a kaçtı¹⁴⁰.

Yassıçemen Savaşı neticesinde Harezmşah Devleti tamamen yıkılmış ve Türkiye Selçuklu Devleti, sınırlarını Ahlat, Bitlis, Van, Malazgirt ve Tiflis'e kadar genişletmişti ancak Harezmşahları İç Asya'dan koparıp Anadolu'ya sürükleyen Moğollar ile karşı

¹³⁹ Yuvalı, **a.g.m.**, s.306

¹⁴⁰ Ali Sevim ve Erdoğan Merçil, **a.g.e.**, s.464

karşıya gelmelerine sebep olmuştu. Nitekim Harezmşahların ortadan kalkmasıyla Yassı Çemen Savaşından 13 yıl sonra gerçekleşen Köseadağ Savaşı ile Moğollar Anadolu'ya girerek Türkiye Selçuklu Devleti'nin yıkılma sürecine girmesine sebep olmuştur¹⁴¹.

Selçuklu-Harezmşah münasebetlerinin beklide en dikkate değer tarafı Moğol hükümdarı Cengiz Han'ın beşinci kol faaliyetleriyle iki Türk ve Müslüman devlet arasına soktuğu nifaktır. Zira Moğol İstilalarıyla İç Asya'dan sürülen Harezmşahlar Devletinin devlet adamları ve soyluları, aslında Türkiye Selçuklu Devletinin himayesi altına girmek için Anadolu'ya hareket etmişlerdi. Türkiye Selçuklu Devleti ile Harezmşahlar Devletinin güç birliği yapması, belki de Moğol İstilalarının Anadolu'ya ilerlemesine engel olacak, Türk Tarihi ve Dünya Tarihinin bölgedeki tezahürüne önemli etkilerde bulunacaktı. Moğolların bu iki Türk Devleti arasına soktuğu düşmanlık, Moğol İstilalarının Anadolu'ya uzanmasını sağlayan önemli bir faktör olarak dikkat çekmektedir¹⁴².

1. II. Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemi Siyasi Gelişmeler

Sultan I. Alaeddin Keykubat öldüğü zaman Gıyadeddin Keyhüsrev İzzeddin Kılıç Arslan ve Rükneddin adlarından üç çocuk bırakmıştı¹⁴³.

Sultan sağlığında İzzeddin Kılıç Arslan'ı kendisine veliaht tayin etmişse de ileri gelen devlet adamları Saadeddin Köpek, Semseddin Altunaba, Taceddin Pervane, Lala Cemaleddin Ferruh ve Gürcü oğlu Zahirüddeve'nin girişimleri ve aldıkları önlemler sonucunda öteki oğlu II. Gıyaseddin Keyhüsrev'i Kayseri'de Keykubadiye Sarayında Selçuklu tahtına oturtular¹⁴⁴.

Gıyaseddin Keyhüsrev Sultan olduktan bir süre sonra Amid'i (Diyarbakır) alarak devletini en geniş sınırlarına ulaştırdı. Fakat bu sırada Selçuklu devletinden Türkmenler, Baba İshak'ın önderliğinde Kefersut, Adıyaman, Samsat bölgesinde başlattıkları ayaklanma devletin zayıflığını ortaya çıkardı. Amasya'yı aldıktan sonra Konya üzerine yürüyen Türkmenler, Kırşehir yakınlarındaki Malya Ovası'nda Armağanşah Frank askerlerinin de desteğini almış olan devlet güçleri tarafından yok edildiler. Bundan kısa bir süre sonra Baycu'nun komuta ettiği Moğol kuvvetleri Anadolu'nun sınırını geçerek 1242

¹⁴¹ http://www.turktarihim.com/Yass%C4%B1_%C3%87emen_Sava%C5%9F%C4%B1.html (23.02.2015)

¹⁴² http://www.turktarihim.com/Yass%C4%B1_%C3%87emen_Sava%C5%9F%C4%B1.html (23.02.2015)

¹⁴³ Ali Sevim ve Yaşar Yücel, Türkiye Tarihi: "Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi", TTK Basımevi, Ankara 1989, s.166

¹⁴⁴ Mehmet Şükrü Velioğlu, **Türkiye Selçukluları Dönemi Taht Mücadeleleri**, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Van 2008, s.66

yılında Erzurum'u ele geçirdiler. 1243 yılında da Selçuklu ordusunu Köseadağ'da ağır bir yenilgiye uğratarak önce Sivas'ı, ardından da Kayseri'yi zapt ettiler. Moğollarla yapılan barış sonunda Türkiye Selçuklu Devleti, Moğolların hâkimiyeti altına girdi. II. Gıyaseddin Keyhüsrev, Selçuklu ordusu Tarsus'ta Ermenileri kuşatmakla meşgulken Alanya'da içki içtiği bir sırada fenalaşarak öldü¹⁴⁵.

2. Moğol Egemenliği'nin Başlaması

2.1. Babailer (Baba İshak) İsyanı (1240)

XIII. yüzyılda Asya'daki Moğol istilası pek çok Türkmen'in Anadolu'ya göç etmesine sebep olmuştur. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya gelen Türkmenler yer ve otlak darlığı nedeniyle sıkıntı çekiyordu. Bölge halkının sosyal ve ekonomik sıkıntılarını değerlendiren Baba İshak isimli bir kişi isyan başlattı (1240). Türkmenlerin desteğini alan Baba İshak isyanı kısa sürede yayıldı. Eski gücünü kaybeden Anadolu Selçukluları bu isyanı bastırmakta zorlanmış, ancak iki yıl sonra isyanı bastırabilmiştir. Türkiye Selçukluları'nın Yassıçemen Savaşı'nı kazanmaları Moğolların Anadolu'ya gelişini geciktirmiştir. Ancak Baba İshak isyanının güçlüğüyle bastırılması, Selçukluların zayıfladığını ortaya çıkarmış ve Moğolları Anadolu'yu istila etme konusunda cesaretlendirmiştir¹⁴⁶.

2.2. Köseadağ Savaşı (1243)

Dünyayı istila ve tahrip eden Moğol istilası henüz hızını kaybetmemişti. Selçukluların endişe ile takip ettiği bu istila nihayet Türkiye'nin de kapılarına da dayanmış, Erzurum felaketi ile de tehlike başlamıştı¹⁴⁷.

Türkiye sınırına yaklaşmış olan Moğol ordusu kumandanlığına atanan(1241) Baycu Noyan, Babai İsyanı dolayısıyla Selçukluların zayıf düşmesini fırsat bilerek 1242 sonbaharında, Erzurum üzerine yürüyerek şiddetle kuşattı ve çok geçmeden de subaşı Sinaneddin Yakut'un savunduğu şehri işgal ile tahrip etti. Böylece Moğollar artık Anadolu'yu istilaya başlamış bulunuyorlardı. Bunun üzerine, bütün Anadolu'yu hedef alabilecek herhangi bir Moğol saldırısı ve İstila hareketine karşı önlemler alınmaya

¹⁴⁵ İbni Bibi, *El Evamirü'l - Alaiye Fi'l Umuri'l - Alaiye (Selçukname II.)*, Çev.: Prof.Dr. Mürsel Öztürk, TC. Kültür Bakanlığı Yayınları, I.Baskı, Ankara 1996, s.10

¹⁴⁶ <http://kpssogretmen.blogcu.com/baba-ishak-isyani-1240/8882162> (23.02.2015)

¹⁴⁷ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, Nakışlar Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul 1984, s.431

başlandı. İlk olarak II. Gıyaseddin Keyhüsrev, bütün Eyyubi hükümdarlarına elçiler ve değerli armağanlar göndererek Moğollara karşı birlikte hareket edilmesini bildirdi. Fakat, sadece Halep hükümdarı Melikü'n-Nasır Selahaddin bu çağrıya olumlu bir cevap vererek iki bin kişilik bir askeri birlik gönderdi. Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev, Halep kuvvetleri ile ücretli Gürcü, Frak ve Kıpçak askerlerinden oluşan 80 bin kişilik büyük ordusunu Sivas'a ulaştırdı. İşbilir ve deneyimli Selçuklu devlet adamlarının ve kumandanların ''Silah ve yiyecek maddelerinin çok olduğu Sivas'ta kalınmasını, buraya kadar gelip yorgun düşecek olan Moğol ordusuyla savaşa girişilmesini'' önerip tavsiye ettilerse de herhangi bir savaşa katılmamış olan bir takım emir ve kumandanların heyecanlı ve ısrarlı istekleri üzerine, sultanın emri gereğince ordu Sivas'tan hareketle Zara-Suşehri arasında savunma bakımından uygun bulunan Köseadağ'a ulaşarak buradaki ovada konakladı. Öte yandan içinde Gürcü ve Ermenilerin de yer aldığı Baycu Noyan komutasındaki Moğol ordusu da Köseadağ'a yakın olan Akşehir yöresindeki ovaya gelmiş bulunuyordu. Yine de burada deneyimli devlet adamlarının ve kumandanların ''savunmada kalınması'' önerisi reddedilerek 20 bin kişilik bir Selçuklu öncü kuvveti, Moğollara karşı saldırıya geçti. Göçebe Türklerin savaş taktiğini uygulayan Moğollar önce sahte bir kaçış yaptılarsa da sonradan süratle geri dönüp karşı saldırıya geçerek Selçuklu öncü kuvvetlerini yok ettiler. Bu durum, ovaya inmekte olan bütün Selçuklu ordusunda da büyük bir telaş ve panik yarattı. Bazı Selçuklu komutanları ordu saflarını terk ettikleri gibi, Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev de ağlayarak Tokat ve Ankara üzerinden Antalya'ya kaçtı. Hatta İstanbul'a gitme girişiminde bile bulundu. Böylece başsız kalan Selçuklu ordusu Moğollarla savaşmaksızın dağıldı ve yenilgiye uğradı (4 Temmuz 1243). Öte yandan Selçuklu ordusuna rastlamayan Moğollar, bunun bir savaş hilesi ve taktiği olabileceğini düşünmüşlerse de çok geçmeden durumu anlamada güçlük çekmediler. Böylece öncü savaşından sonra 80 bin kişilik koskoca Selçuklu ordusu, sultanın korkak ve yeteneksizliği, deneyimli devlet adamlarına önem vermemesi ve taktik yanlışlıkları sebebiyle, Türk tarihinin hiçbir döneminde bir eşi daha görülmemiş olan perişan bir duruma düştü¹⁴⁸.

1243 yılında meydana gelen Köseadağ Savaşı'nın sonuçlarını şu şekilde özetleyebiliriz:

- Türkiye Selçukluları Moğollara bağlı hale gelmişlerdir.
- Türkiye Selçuklu Devleti yıkılış sürecine girmiştir.

¹⁴⁸ Ali Sevim ve Erdoğan Merçil, **a.g.e.**, s.471-472

- Türkiye Selçuklu Devleti'ne bağlı beyliklerin bağımsızlıklarını ilan etmesi sonucunda Anadolu'da siyasi birlik bozulmuştur.
- Anadolu'da güvenliğin kalmaması, Moğolların halktan ağır vergiler talep etmesi sonucu köylüler topraklarını terk etmişler ve ekonomik sıkıntılar baş göstermiştir.
- Moğolların baskısı altında kalan Türker batıya göç etmek zorunda kalmışlardır. Bunun sonucunda da Batı Anadolu hızla Türkleşmeye başlamıştır.
- Moğollara bağlı olarak yaşayan Selçuklu Devleti Sultan II. Mesut'un 1308 yılında vefat etmesi üzerine yıkılmıştır.
- Savaşın Sonra Anadolu'da başta Osmanlı Beyliği olmak üzere birçok beylikler ortaya çıkmıştır.
- Kurulan bu beylikler sayesinde Anadolu'da Türk kültürü korunmuş, göçebe Türkmenler yerleşik hayata geçmiş, Türk denizciliği gelişmeye başlamış, Batı Anadolu Türkleşmiş ve Anadolu halkının düzeni tekrar sağlanmaya başlamıştır¹⁴⁹.

3. Selçukluların Yıkılma Sürecine Girmesi ve Moğol İdaresinde Selçuklu Şehzadeleri'nin Saltanat Mücadeleleri

Moğol Hanı Ögeday 1236'da Türkiye Selçuklu sultanı I. Alaeddin Keykubatı itaate davet ederek diplomatik bir yaklaşım göstermişti. I. Alaeddin Keykubat bunu kabul etti. Fakat çok geçmeden ölünce yerine geçen oğlu II. Gıyaseddin Keyhüsrev de Ögeday'a biat etti ama Han'ın gönderdiği bir askeri vali ulaştığında Ögeday'ın vefat etmiş ve Moğol komutanı Baycu Noyan Selçuklu ordusunu 26 Haziran 1243 de kılıçtan geçirmişti. Anadolu'daki Moğol hakimiyeti artık salt diplomatik bir ayrıntı değil askeri bir gerçeklik haline gelmişti. Anadolu'daki durum ilkesel olarak Moğollara boyun eğen Selçukluların artık askeri yenilgiye de uğramış olmasıyla iyice karmaşık hale gelmişti¹⁵⁰.

Yeteneksizliği, ahlaki bozuklukları, içki, eğlence, kadınlara düşkünlüğü ve korkaklığı Saadettin Köpek'in tuzağına düşerek ciddi devlet adamlarını bertaraf etmesi sebebiyle Türkiye Selçuklu Devletini başsız bırakıp felaketin eşiğine itmiş olan Sultan II. Gıyaseddin

¹⁴⁹ <http://www.tarihin.com/anadolu-selcuklu-donemi-savaslari/1243-kosedagsavasi.html> (23.02.2015)

¹⁵⁰ Bizans'tan Türkiye'ye: **Türkiye Tarihi (1071-1453)**, Çev: Ali Özdamar, C:1, 1.Basım, İstanbul Ekim 2012, s.81

Keyhüsrev'den sonra devlet yönetiminde değerli, işbilir ve idealist insanların kalmaması sonucunda, ülkede genel bir çöküş ve gerileme dönemi başlamıştır¹⁵¹.

II. Gıyaseddin Keyhüsrev sekiz yıl hükümdarlık yapmıştı. Ölümünden sonra sultanlık oğullarına geçti. II. Gıyaseddin Keyhüsrev 1245 yılında öldüğü zaman üç oğlu kalmıştı. Bunlar, II. İzzeddin Keykavus, IV. Rükneddin Kılıç Arslan ile en küçükleri olan II. Alâeddin Keykubad idi. Alâeddin Keykubad, Abhaz melikesi Gürcü Hatun Ruso'dan doğmuş ve annesi tarafından da hükümdar soyuna mensup bulunduğu için babası nazarında öteki kardeşlerinden daha üstün bir sevgiye mazhar olmuş, veliaht seçilmişti¹⁵².

Sultan II. Gıyaseddin'in ölümü ile üç oğlunun tahta çıkması 1245 yılına rastlamıştır. Kardeşler saltanatı bu hal üzere bir müddet devam etmiş, devlet ulularının güzel idaresi sayesinde memlekette parlak bir devir açılmıştı. Celaleddin Karatay 1258 yılında tanrı rahmetine kavuştuktan sonra kardeşler arasındaki birliğin düzeni bozuldu. Sultan Alâeddin tarafını tutan emirler, onu babasının vasiyeti gereğince başlı başına saltanata geçirmek için teşvik ettiler¹⁵³.

Alâeddin'in iki kardeşi, Alâeddin'in Lalası Muslih'i gizlice elde ederek ona birçok mal ve tımarlar vaadiyle kandırdılar. Hain Lala Muslih, öldürücü bir zehirle sultanın canına kıydı. Ahlakının düzelmesini onun telkinlerinden bekleyen zavallı sultanın hayatı yine o hainin eliyle son buldu¹⁵⁴.

Alâeddin'in ölümünden sonra Sultan İzzeddin ile Rükneddin birbirleriyle uyuşamadılar. Aralarında ortaklık devam edemedi. Dirlikleri ayrılık ve düşmanlıkla neticelendi.¹⁵⁵ Hulasa iki kardeş arasında uzun süren düşmanlıklar, muharebeler baş gösterdi. Sonunda İzzeddin galip, Rükneddin mağlup oldu. Rükneddin'i adamlarıyla birlikte Burdur'a hapsettirdi¹⁵⁶.

İzzeddin, Selçuklu tahtına tek başına yerleşti. Vezirliğe kadı İzzeddin'i tayin etti. O sıralarda Pervane Muinüddin Süleyman teşrifatçılar amirliği vazifesini yapıyordu. Yine o sıralarda Sahib Ata Fahrüddin Ali, adliye emiri idi. Küyük Han ve Mengü Han katına elçilikler gönderilmiş, hakanlardan yarlıklar alınmış olmasından dolayı memleket işlerinde

¹⁵¹ Ali Sevim ve Erdoğan Merçil, **a.g.e**, s.474

¹⁵² Selçukî Devletleri Tarihi, s.133

¹⁵³ Selçukî Devletleri Tarihi, s.133-134

¹⁵⁴ Selçukî Devletleri Tarihi, s.135

¹⁵⁵ Selçukî Devletleri Tarihi, s.135

¹⁵⁶ Selçukî Devletleri Tarihi, s.135

öteki emirlerle aynı derecede rey sahibi idi. Bunların idaresi altında yürüyen devlet işleri bir süre düzene girmiş, 1260 yılına kadar bu durum devam etmiştir¹⁵⁷.

Moğolların, İran'a atanan askeri başkomutanı Baycu Noyan sayısız çeri ile Anadolu'ya yürüdü. Erzurum'dan başlayarak göçe göçe Aksaray'a dayandı. Şehirleri, vilayetleri çiğnedi, yıkıp yaktı. Moğollar, Aksaray sınırlarına dayanırken, Sultan İzzeddin, devlet büyüklerinin de söz birliğiyle barış yapmak, mal ve para hususundaki isteklerini yerine getirmek için tedbir almak niyetindeydi. Baycu Noyan'ın fikri de teklif edilecek sulhu kabul etmek, ordusuna kışlak ve yaylak için yer istemektir. Fakat vezir Kadı İzzeddin cenk ve savaş fikrini güdüyor, "Şeref ve kurtuluş kılıçların gölgesi altındadır." diyor. Kadı İzzeddin'in teşvikiyle Moğollara boyun eğmemeye karar verdiler¹⁵⁸.

İki taraf orduları Alâeddin Kervansarayı Ovası'nda karşılaştı. Büyük savaş ve çarpışmalar oldu. Bozguna uğrayan Sultan İzzeddin Konya'ya dönerek oradan uç vilayetleri yolu ile İstanbul'a gitti. Rum Kayseri'nin yanına sığındı¹⁵⁹.

Sultan Han'ı mağlubiyetinden sonra Vezir İzzeddin'in savaş fikrine muhalif olan kumandanlar Rükneddin Kılıç Arslan'ın oturmaya, göz hapsine mahkûm edildiği Borglu (Uluborlu) kalesine gittiler. Rükneddin'i Selçuklu tahtına, oturtular. Rükneddin ve onu tutan emirler Baycu'ya gittiler. Emirler Baycu'dan Rükneddin'in Sultanlığını tasdik etmesini istediler. Baycu, II. İzzeddin Keykavüs'un saltanatta kalması fikrinde idi. Yeğenini Antalya'ya kadar göndererek onu istemişti. II. İzzeddin Keykavus kaçınca Rükneddin Kılıç Arslan'ın Sultanlığını onayladı (1256)¹⁶⁰.

Baycu Noyan bu sene (1256) ordusuyla beraber Aksaray'da Kılıç Arslan Kervansarayı taraflarında kışladı. Çok yumuşak bir kış geçti. Moğol askerleri kürk bile giymeden kışı geçirdiler¹⁶¹.

Tarihçi Kerimüddin Aksarayı bu durumu şöyle anlatmıştır:

Baycu 1256 yılı içinde Aksaray vilâyetinde Kılıç Arslan Kervansarayı taraflarında kışladı. Tanrının bir cilvesi eseri olarak o kış içinde gökten bir damla yağmur ve kar düşmedi. Kış mevsimi Nisan ve Haziran ayları gibi hiç soğuk görmeden sona erdi. Müslümanların derisini soymakla geçinen Moğol askerlerinin kürk giyinmeye bile

¹⁵⁷ Selçukî Devletleri Tarihi, s.136

¹⁵⁸ Selçukî Devletleri Tarihi, s.136; Konyalı, **a.g.e.**, s.347

¹⁵⁹ Selçukî Devletleri Tarihi, s.137

¹⁶⁰ Konyalı, **a.g.e.**, s.349

¹⁶¹ Konyalı, **a.g.e.**, s.349

ihtiyaçları kalmamıştı. Bu da Allah'ın bir inayeti idi ki, o dinsiz ve uğursuz kâfirler yüzünden meydana geldi. (Tanrı dünyayı kâfirlere daraltmak istediğı zaman onları günahlarına bedel susuzluğa mahkûm eder.) Hikmeti aşikâr oldu¹⁶².

O sıralarda teşrifatılar emiri olan Muiniddin Süleyman ile Pervane Nizameddin Hurşid, Baycu Noyan, ile barış temellerini kurdular. Sultan Rükneddin Kılıç Arslan'ı isabetli tedbirleri sayesinde Burdur kalesinden getirerek Baycu Noyan'nın katına çıkardılar. Baycu Noyan ile anlaştıktan sonra da sultanlık konusunda, Rükneddin Kılıç Arslan da karar kılındı. Nizameddin Hurşid ile Muineddin Süleyman'ın tedbirleri ile yeni sultanın saltanatı parlak bir devreye girdi¹⁶³.

Baycu Noyan ordusuyla Aksaray topraklarında otururken Moğol askerleri Aksaraylılara, köylülere akıl ve hayâl ölçüsünü taşıracak zulümler yapıyorlar, halk çarşıya, pazara, çiftçi tarlasına çıkamaz olmuştu. Soygunlar, kadınlara, kıllara tecavüzler oluyordu. Moğollar Aksaraylı tarihinin dediğı gibi adeta Aksaraylıların derilerini yüzerek geçiniyorlardı. Aksaraylılar her gün Moğol askerlerinden Baycu'ya şikâyetçiler gönderiyorlardı. Baycu bu bitmeyen ve arkası kesilmeyen şikâyetler üzerine de Aksaray'a şihneler, inzibat ve asayiş memurları tâyin etmişti¹⁶⁴.

Öyle bir adalet düzeni tayin etti ki halk, artık korkusuz pazarlara gidip gelmeye, tekrar çift ve çubuğı ile uğraşmaya başladı. Hiçbir kimse artık Baycu Noyan'ın katına bir şikâyet için gitmez oldu. Arada sırada şikâyetle bulunan mazlumların hakkını da elinden zalimlerden aldı¹⁶⁵.

Baycu Noyan, ilkbaharda Bağdad üzerine yürüyen Hülagu Han'ın ordusuna katmak üzere Aksaray topraklarından ayrıldı, İran'a gitti. Aksaray ve çevresi Moğol istilâ ve zulmünün en ağır örnekleri ile kıvranmıştı. Şehir harap olmuş, İktisadi durum berbattan daha öte gitmişti¹⁶⁶.

3.1. Sultan Hülagu Katında Selçuk Diyarının İkiye Ayrılması

Sultan İzzeddin, Hülagu'nun Bağdat'tan dönüşünden sonra 1259 yılında ziyaretine gitti. Fahrüddin Ali'yi adliye emirliğinden, saltanat naipliğı makamına getirdi. Memleket işlerini

¹⁶² Konyalı, **a.g.e.**, s.349

¹⁶³ Selçukî Devletleri Tarihi, s.137-138

¹⁶⁴ Konyalı, **a.g.e.**, s.349

¹⁶⁵ Selçukî Devletleri Tarihi, s.138

¹⁶⁶ Konyalı, **a.g.e.**, s.349

ona bıraktı. Maiyetinde bazı saltanat erkânı ve emirler olduğu halde sayısız hazinelerle, armağanlarla Konya'dan ayrılmış, aynı yıl içinde Irak'ta Hülagu'ya kavuşmuştu¹⁶⁷.

Eskiden beri Selçuk oğulları hanedanına pek çok saygı gösteren Hülagu, Sultan İzzeddin'e iltifatlarda, ikramlarda bulundu. Ona meclisindeki tümen beylerinden daha üstün bir yer gösterdi. Rum diyarı (Anadolu) sultanlığını üzerinde alıyordu. Bu hususta yazılan yarlıg yürürlüğe girdi¹⁶⁸.

O sırada Sultan Rükneddin'de Muinüddin Pervane ile başka bir yoldan Hülagu Han'ın katına varmıştı. O da kardeşi gibi İlhan'dan iltifat ve ikram gördü. Pervane Muinüddin yavaş yavaş saltanat bahislerinden söz açmaya, bazı dilekler ileri sürmeye başladı.

Her iki kardeşin isteklerini şöyle anlattı:

Müslüman şeriatında hüküm, ölen bir babaya mirasın oğulları arasında paylaşılması yolundadır. Bugün Selçuklu padişahı Gıyaseddin Keyhüsrev'den miras kalan Rum diyarı yalnız bir oğlunun hissesi değildir. Eğer yüce İlhan adalet gösterir ve memleketi her iki kardeş arasında yarı yarıya taksim ederse Müslümanlık şeriatına uygun bir karar vermiş olur. Her ikisi birer tarafta memleket işlerini yürütmeye ve hazineyi zenginleştirmeye çalışırlarsa yurdun gelişmesi ve yükselmesi temin edilmekle beraber iki kardeş birbirleriyle yarışarcasına gayret gösterir ulu İlhan'a daha yararlı hizmetlerde bulunabilirler¹⁶⁹.

Bu sözler Hülagu'ya uygun geldi. Önce vermiş olduğu yarlıkları bozdurdu. Her iki kardeş adına ayrı ayrı sultanlık fermanları yazdırdı. Sultan İzzeddin, Kayseri sınırlarından Antalya kıyılarına kadar yurt parçasını alacak, Konya'daki tahtına oturacak. Sivas'tan Sinop ve Samsun kıyılarına kadar olan Danişmend oğulları ülkesi de Sultan Rükneddin de kalacak şekilde Tokat şehri bu ikinci sultanlığın baş şehri olacaktı¹⁷⁰.

Bu karardan sonra her iki kardeş saltanat ve saray ihtiyaçları için gerekli olan masrafları karşılamak üzere Hülagu Han'ın hazinesinden ödünç altın ve gümüş paralar aldılar. Memleket emirleri, tümen beyleri, saltanat hassa köleleri için masraflar yaptılar¹⁷¹.

Sultan İzzeddin, Rum milletinden olan beylerbeyi Kont İstabl'ın tavsiyesi ile devlet merkezini Konya'dan Antalya'ya nakletmiş, Gurgurum'daki¹⁷² Kubadabad Sarayında yerleşmişlerdi¹⁷³.

¹⁶⁷ Selçukî Devletleri Tarihi, s.151

¹⁶⁸ Selçukî Devletleri Tarihi, s.151

¹⁶⁹ Selçukî Devletleri Tarihi, s.151-152

¹⁷⁰ Selçukî Devletleri Tarihi, s.152

¹⁷¹ Selçukî Devletleri Tarihi, s.152

Tacüddin Mutez, Tükelek Yahşi ile birlikte sultanın yanına gitti. Borçlarla kesimleri istedi. Sultan, beceriksizliği ve Antalya sevdası yüzünden Kont İstabl'ın telkinlerine uyarak bu tekliflere karşı gevşek davrandı¹⁷⁴.

Tacüddin Mütez, gördüğü soğuk muamele karşısında elçilerle birlikte Sultan Rükneddin'den mal tahsil etmek üzere geri döndü. Rükneddin'in katına vardıkları zaman Pervane Muinüddin Süleyman isabetli tedbirleri ve nezaketiyle misafirleri iyi karşıladı. Birçok armağanlar sundu. Hepsini de güzelce ağırlayarak memnun etmeye çalıştı. Pervane, elçilerin fikirlerini yokladıktan sonra Tacüddin Mütez'e, Sultan İzzeddin'in devlet merkezi olan Konya'yı terk ile Antalya'ya gitmekten maksadı orada Uç Türkleriyle söz birliği ederek isyan çıkarmak olduğunu ileri sürmüştü. Her ne kadar Sultan İzzeddin'in bu gibi düşüncelerle ilgisi yok ise de Muineddin Süleyman'ın telkinleri elçileri kuşkulandırmıştı¹⁷⁵.

Tacüddin Mütez ile elçiler, kendilerine anlatılan şeylerin doğru olup olmadığını araştırmadan meseleyi İlhan'a bildirdiler. Ayrıca o zaman ölmüş bulunan eski vezir Tuğracı Şemsüddin'in de borcunu ödemeye yetiştirebilecek bir şeyi olmadığından bu hususta verilecek emri de beklemekte olduklarını ilave ettiler. Bu haberin İlhan'a ulaştırılması üzerine ordu canibinden gönderilen elçiler yeni bir yarlğ getirdiler¹⁷⁶.

Bu yarlğ Sultan İzzeddin'in eline varınca derhal rüzgârın nereden geldiğini, bunun ancak Muinüddin Pervane'nin bir hıyaneti eseri olduğunu anladı. Uç ve Antalya taraflarından geri döndü. İstenilen vergi ve kesimlerin tahsili için Konya'ya geldi. Baş gösteren yakın tehlikeyi savmak için tedbirler düşünecekti. Fakat fırsat elden kaçmış iş işten geçmişti¹⁷⁷.

İlhan'ın yarlğı arkasından Alıncak Noyin, dağların taşıyamayacağı kadar sayısız askerle yürümüştü. Sultan Rükneddin, Muineddin Pervane ile Erzincan sınırlarına kadar gitti. Ordunun her türlü gereçlerini, ihtiyaçlarını temin ettiler. Moğol çerileri durmadan konup göçerek Aksaray'a yöneldiler. Pervane Muineddin, Moğollar'ın Aksaray'a yetişmelerinden daha önce Konya'daki Fahrüddin Ali'ye gizlice haber gönderdi. Onu,

¹⁷² Beyşehir'de bir köy.

¹⁷³ Selçukî Devletleri Tarihi, s.155

¹⁷⁴ Selçukî Devletleri Tarihi, s.155

¹⁷⁵ Selçukî Devletleri Tarihi, s.155

¹⁷⁶ Selçukî Devletleri Tarihi, s.156

¹⁷⁷ Selçukî Devletleri Tarihi, s.156

Sultan Rükneddin tarafına çekmek istiyordu. Aralarındaki antlaşmaya göre vezirlik yine Fahrüddin Ali’de kalacaktı. Bu teklif ve sözleşme ona da uygun göründü¹⁷⁸.

Sultan İzzeddin, aleyhinde çevrilen oyunlardan, gizli tuzaklardan habersizdi. Moğol ordusu Rükneddin ile beraber Aksaray’a yetişti. İzzeddin’e, Sahib Fahrüddin Ali’yi, Aksaray’da bulunan Sultan Rükneddin katına elçi olarak göndermesini tavsiye ettiler. Devletin direği olan bu adamın fikir ve tedbirlerinden Sultan İzzeddin’in dışarı çıkmayacağını, eğer iş fena bir çığıra girerse barış yolu ile önüne geçebileceğini ummuşlardı¹⁷⁹.

İzzeddin bu umutlarla veziri Fahrüddin’i Aksaray’a gönderdi. Bu vasıta ile kendi hareketlerindeki yolsuzluğun tesirlerini azaltacağını, durumunu düzeltebileceğini umuyordu¹⁸⁰

Sahib Fahrüddin Ali de bu elçilik işinde kiliseden haçı aşırın misafir yahut kardeşi Bünyamin’in buğday çuvalına ölçeği saklatıp da giderken yakalattıran Yusuf Peygamber gibi hareket etti. Aksaray’a vardığı vakit makamı hazırlanmış, maksadı yerini bulmuş, memleketin bütün bölgelerinde vezirlik hükmünü yürütmek üzere Sultan Rükneddin ile yaptığı sözleşme gereğince işe başlamıştı¹⁸¹.

Öte yandan Sultan İzzeddin her şeyden habersiz, Konya dışındaki Ruzbe sahrasına saltanat çadırını kurdurmuş, vezir Fahreddin’den gelecek hayırlı havadisleri sayıklıyor, onu karşılamaya hazırlanıyordu. Hâlbuki o gaflet uykusu içinde yüz bin keskin kılıç kınından sıyrılmış, pusuda beklemekte idi¹⁸².

İşte bu durum içinde Alıncak Noyin ile Sultan Rükneddin, devlet emirleri, bu arada Pervane Muiniddin bir gece baskını halinde Aksaray’dan yürümüş, sabaha karşı Obruk Kervansarayı’na yetişmişlerdi¹⁸³.

Meseleyi gizlice haber alan İzzeddin, Tatar askeri korkusundan perişan bir halde gece yarısı sularında İstanbul tarafına yollandı. Gecenin karanlık perdeleri çekilmeye, sabah güneşi ışıklarını cihanın her tarafına saçmaya başladığı sırada Moğol leşkeri sultan çadırının kurulu olduğu yere geldiler. Saltanat otağından başka öteki çadırları da bomboş buldular. Kalabalık bir asker, İzzeddin’i takibe koyuldu. Fakat sultanın geçtiği Alaiye

¹⁷⁸ Selçukî Devletleri Tarihi, s.157; Konyalı, **a.g.e.**, s.356

¹⁷⁹ Selçukî Devletleri Tarihi, s.157

¹⁸⁰ Selçukî Devletleri Tarihi, s.157

¹⁸¹ Selçukî Devletleri Tarihi, s.158

¹⁸² Selçukî Devletleri Tarihi, s.158; Konyalı, **a.g.e.**, s.356

¹⁸³ Selçukî Devletleri Tarihi, s.158; Konyalı, **a.g.e.**, s.356

yollarında hiçbir ize rastlanmadı. İzzeddin sağ salim İstanbul'a yetişti. Rum Kayseri onu karşıladı. Saygı ve sevgi gösterdi. Sultan İzzeddin, İstanbul'da her tehlikeden uzak güvenlik ve rahatlık içinde yaşamaya başladı. IV. Rükneddin Kılıçarslan o yıl tek başına Selçuklu tahtına oturdu¹⁸⁴.

3.2. Sultan Rükneddin'in Öldürülmesi

Sultanla arası açılmış olan öteki emirlerle Pervane, Rükneddin'i ortadan kaldırmak için İlhanlık katında yarlık(ferman-buyruk) aldılar. Öte yandan kendi zevk ve şehvet havası içindeki yaşayışına devam eden Rükneddin her şeyden habersiz düşmanlarının kurduğu dolaptan gafil idi¹⁸⁵.

Rükneddin, gerçi padişahlık ve gaza bayrağını semalara yükseltmiş bir hükümdar ve Selçuk oğullarının ileri gelen sultanlarındandı. Fakat gaflet onun gözlerini bürürmüş, düşman, arkasından hile tuzaklarını kurmuş, mukadderat ona felaketi hazırlamıştı¹⁸⁶.

Muineddin Süleyman, Sinop fethini başardıktan ve Danişment vilayetinde sultanın yarlığını aldıktan sonra Kırşehir yaylağında bulunan tümen beylerinden Nabşı Noyin'in yanına gitti. Onu Moğol askeriyle Aksaray'a göndermeye teşvik etti. Nabşı Noyin'in Anadolu işlerini düzene koymak üzere uç taraflarına yollanmış olmasına rağmen birçok elçiler, sultanı Noyin'in istikbaline göndermek için davet ediyorlardı¹⁸⁷.

Rükneddin bu istikbal töreninde hazır bulunmak üzere Konya'dan Aksaray'a geldi. Hâlbuki Nabşı, Eyüphanis¹⁸⁸ vilayetine ulaşmıştı. Sultan, Aksaray'dan Kırşehir'e geçti. Nabşı ile görüşmeden önce Pervane yetişti. Sultanla aralarında gürültülü bir çekişme başladı. Pervane Rükneddin'in yüzüne karşı pervasızca sert ve kaba sözler söyledi. Rükneddin bu halden son derece hayret ve tessür gösterdi¹⁸⁹.

Rükneddin, Nabşı ile görüştüktan sonra Aksaray'daki kasrına döndü. Sahib Fahrüddin Ali'de sultanla birlikte gitmeye mecbur kaldı. Pervane, Nabşı ile beraber şehir dışında Kulcul Suyu sahrasına indi¹⁹⁰.

¹⁸⁴ Selçukî Devletleri Tarihi, s.158-159; Konyalı, a.g.e, s.356

¹⁸⁵ Selçukî Devletleri Tarihi, s.169

¹⁸⁶ Selçukî Devletleri Tarihi, s.170

¹⁸⁷ Selçukî Devletleri Tarihi, s.170

¹⁸⁸ Eyüphanis Kalesi, günümüzde Kale Balta Köyü'nün kuzeyinde bir tepe üzerinde kurulmuştur. Günümüzde harabe halindedir.

¹⁸⁹ Selçukî Devletleri Tarihi, s.170

¹⁹⁰ Selçukî Devletleri Tarihi, s.170

Nabşı'nın adamları sultanı Muinüddin Pervane'nin toyuna (ziyafetine) çağırmak bahanesiyle Saltanat dergâhında görünmüşlerdi. Sahib Fahrüddin ve emirler, Pervane tarafından Nabşı'nın şerefine tertip edilen bu toyda hazır bulunmasını sultana tavsiye ettiler. Rükneddin'de, Noyin'in gönlünü hoş etmek düşüncesiyle bu davette hazır bulunmak üzere yola çıktı. Kendisine oraya gitmemesi hususunda yapılan gizli nasihatlere kulak vermedi. Bu çetin durum içinde Nabşı'nın eğlence derneğinin kurulmuş olduğu çadıra indi. Şarap kadehlerinin sık sık dolaşması sultanın başını döndürmüş, kendinden geçecek derecede mest etmişti. Bir ara şarap bardağına konulan zehri de içti. Bütün gece orada alıkoydular. Nihayet bu çadırdaki ömrünün son nefesini verdi¹⁹¹.

IV. Rükneddin Kılıçarslan öldürüldükten sonra Pervane Müiniddin, devlet büyükleri ve emirlerden kalabalık bir alayla Konya'ya geldi. Henüz altı yaşlarında olan Sultan III. Gıyaseddin Keyhüsrev'i anasının yanından ayırdılar. 1265 yılında Selçuklu tahtına oturtular. Memleketin her bucağına cülus müjdelerini bildiren ferman ve menşurlar gönderdiler. Bir taraftan babasının yasını tutarken öte taraftan oğlunun saltanatını kutladılar¹⁹².

3.3. Kızıl Hamid'in Aksaray'a Gelişi

Anadolu mültezimlerinden olup Aksaray'ın birkaç yıllık vergi ve kesimlerini iltizam etmiş olan Kızıl Hamid, Türk ve Araplardan topladığı 4000 kişilik bir süvari ile bu şehre geldi. Uğursuz bir tesadüf gibi halka musallat oldu. Üç gün oturdu. Bu müddet içinde cebren o kadar ağır vergiler yükletti ve o kadar soygunculuk yaptı ki bu hainin zulüm ve işkencelerinin korkusundan ahalinin gündüzü geceye döndü. Şehzade Konkurtay ve Moğol beylerinden henüz bir haber çıkmadığı, asilerin istedikleri gibi vurup kırmakla meşgul oldukları bir sırada Eyüphisar vilayetinde bir Moğol müfrezesinin ileri karakolu Hoca Mesud Han'ı çevresinde görülmüş, Kızıl Hamid'in adamları tarafından soyulmuş olan birkaç kişi bunu haber vermişlerdi¹⁹³. Aksaraylı, Şenkit adında bir yorgancı Kızıl Hamid'in hizmetine girmiş, ona kabzımal ve mutemet olmuştu. Şu mütalaayı ileri sürdü:

Moğollardan şimdi cihanda eser kalmamıştır. Bunlar, ancak av emiri Garsüddin'in Eyüphisar ve Salime taraflarından başına topladığı adamlardır ki Moğol kılığına girmiş, mültezimi Aksaray'dan çıkarmak için harekete geçmişlerdir. Bu hain ve uğursuz

¹⁹¹ İbni Bibi, *El Evamirü'l - Alaiye Fi'l Umuri'l - Alaiye (Selçukname II.)*, s.167-169

¹⁹² Selçukî Devletleri Tarihi, s.172

¹⁹³ Selçukî Devletleri Tarihi, s.206

yorgancının sözleri üzerine Moğolların göründüklerini haber veren zavallılara, sopa ve çomak altında öldürülünceye kadar işkence yaptılar¹⁹⁴.

Kızıl Hamid, maiyetinde bulunan askeri şehir dışına çıkardı. Ahaliden de bütün esnaf ve sanat sahiplerinin şehirden dışarı çıkmalarını, her kim içerde kalır ise ev ve dükkânlarının yağma edileceğini ilan ettirdi. Asker ve halk, şehir kıyısında Tuğracı Hüsameddin çeşmesi yöresinde toplandı. Hoca Mesud Hanı taraflarında görüldüğü haber verilen askerlerin sayısını ve kuvvetlerinin derecesini anlamak istiyorlardı. Halk ve esnaf takımı da av emiri Garsüddin'in hakikatten o tarafa gelmiş olduğunu zannederek orada bir pazar yeri kurdular. Sabahın ilk saatlerinden akşama kadar hiçbir işkil ve korkuya düşmeden neticeyi beklediler. Zavallı insanlar başlarına geleceklerden habersizdi¹⁹⁵.

3.4. Şehzade Konkurtay'ın Aksaray'a Baskın Yapması

Kızıl Hamid'in Aksaray taraflarında vurup kestiği sıralarda şehzade Konkurtay da Eyüphisar'a gelmiş, Pervane Kervansarayı'na inmişti. Kızıl Hamid'e haber verilen Moğol çerileri şehzadenin göndermiş olduğu keşif karakolu neferleri idi. İşin bir gün gecikmesi de bu keşif kolunun Aksaray dışında gördükleri kalabalığı Cimri ve Türk askerleri sanarak şehzadeye haber vermek üzere geri dönmelerinden ileri gitmişti¹⁹⁶.

Şehzade meseleyi haber alır almaz yanındaki kuvvetleriyle hemen Aksaray'a baskın yapmış, öğlene doğru Kızıl Hamid askerlerini ve şehrin dört tarafını çepe çevre sarmıştır. İşte bu vaka kızıl kıyamet günlerinden bir gün oldu. Öldürücü bir çarpışmada Kızıl Hamid'in canı keskin bir kılıç darbesiyle cehenneme gönderildi. Büyük, küçük, âlim, cahil fark gözetilmeksizin aynı akıbete uğratıldı. Fakir, zengin, zayıf, kuvvetli ayırt edilmedi. Kimi öldürüldü kimi esir edildi. Bu sıralarda, Sahib Fahrüddin, büyük Moğol beylerinden biriyle Aksaray kasrına inmiş, şehrin talan edilmesine meydan vermemek için Kızıl Hamid'in mutemedi yorgancı Şenkit'in yakalanmasını ve mallarının zapt edilmesini emretmişti¹⁹⁷.

Hâlbuki o şeytan ruhlu alçak saklanmış, izini kaybettirmişti. Onun yüzünden şehir Moğollar tarafından yağmalandı. Zavallı Aksaray'ın hali öyle bir kerteye geldi ki içinde bulunan âlim ve şeyhler bile esir edildi. Müderris Burhaneddin gibi en büyük müftüler,

¹⁹⁴ Selçukî Devletleri Tarihi, s.206

¹⁹⁵ Selçukî Devletleri Tarihi, s.206-207

¹⁹⁶ Selçukî Devletleri Tarihi, s.207

¹⁹⁷ Selçukî Devletleri Tarihi, s.207

Nasirüddin Abdülcebbar gibi en yüce takva sahibi edipler ki meleklerle baş başa Ruhülkudüs ile yan yana yürüyen fazilet erbabından idiler. On beşer kuruşa satıldılar.¹⁹⁸

Aksaraylı Kerimüddin Mahmud Derki:

Şehzade Konkurtay askeriyle Konya'ya dönerken şehir halkından ölenlerin kaleme vurulmasını bana emretmiş ve sağ kalanların esir edilmeleri için de emirlerden bir elçi bırakmıştı. Şehirdeki zayıfatı kaleme vurdum. Büyük, küçük, âlim, cahil, yerli, yabancı, kadın, erkek 6000 kişi kısmen ölmüş, kısmen de esir edilmişti. Bu hadiselerden sonra yorgancı yakalandı. Kızıl Hamid'in mallarıyla beraber kendisine ait olan 15000 altını vererek canını kurtardı. Fitne ve isyana ön ayak olan o hain kurtuldu. Fakat ölüm ve yağma felaketi binlerce günahsız halkın nasibi oldu¹⁹⁹.

Bu acıklı vakıa sanki Aksaray'ı felakete sürükleyen müthiş bir sel veya bir ölüm kasırgası idi ki tesiri bir türlü unutulamadı. Bu hadisenin Aksaray'daki memleket emirleriyle saltanat yaranının başlarına getirdiği belalar, onların saadet saraylarının kapı ve duvarlarının üzerine sanki Sultan I. İzzeddin Keykavus'un şu mealdeki beyitlerini nakşetmişti:

Biz bu dünyayı terk edip göçtük,

Gönülde dert ektik, matemler biçtik.

Şimdiden sonra da nöbet sizindir.

Biz sıramızı savdık ve geçtik²⁰⁰.

Şehzade Konkurtay, Aksaray dönüşünden sonra Konya'ya yürüdü. Cimri ve Türk askerleri meseleyi haber alınca uç taraflarına yollandılar. Moğol askerleri Konya, Ermenek ve Larende²⁰¹ vilayetlerinin dış kısımlarını yağmaladılar. Sayısız çapul, esir ve hayvan ele geçirdikten sonra yaylaklarına çekildiler²⁰².

3.5. Alâeddin Kervansaray'ı Vak'ası

Moğolların Anadolu'daki birliklerinin kumandanı ve aynı zamanda vali statüsü ile Anadolu'yu yönetmekle memur edilmiş olan İreğin Noyin zulüm yapmaya, dünya malı

¹⁹⁸ Selçukî Devletleri Tarihi, s.207-208

¹⁹⁹ Selçukî Devletleri Tarihi, s.208

²⁰⁰ Selçukî Devletleri Tarihi, s.208

²⁰¹ Karaman

²⁰² Selçukî Devletleri Tarihi, s.209

hırsıyla her tarafa el uzatmaya koyuldu. Bu yüzden Aksaray taraflarında bir takım fena hadiseler baş gösterdi. Bunlardan biri Alâeddin Kervansarayı Vakıası idi. Kerimüddin Mahmudbu hadiselerin tafsilatını anlatırken diyor ki: O yıl, Padişah Kazan Han'ın yarlığı gereğince memleket evkafının mütevellisi bulunuyordum. Karamanlılar, o sıralarda Büyük Alâeddin Hanına çekilmiş olan Memreş adında bir âsiye karşı besledikleri düşmanlık yüzünden Han'ın burçlarından ikisini harap etmişlerdi. Bu tahrip dolayısıyla Konya ve Aksaray yolları tamamıyla kapalı kaldı. Memleket vezirliğinden verilen yarlığ ve al damga hükmüne göre on bin adet sarf etmek suretiyle bu yıkık burçları onarttırdım. Han iki yıl sonra tekrar eski parlaklığını buldu. Halka güven geldi, yollar açıldı. Bu sefer Türk beylerinden İlyas adında birisi İrencin Noyin'e karşı isyan ederek bu hana sığındı. İrencin, 20.000 kişi ile tam iki ay müddetle burasını muhasara ettiği halde bir şey çıkartamamıştı. Varlığı, daima memleketin yıkılmasına sebep olan Şenkit Oğlu, Han'ın tamirini bahane ederek fesatçılığa başladı. İrencin, beni bu Han'ın tamiri suçu ile töhmetli saydı. Müslümanlık şartlarına göre yaptığım hayırlı işten dolayı hırpalamak istedi. Güya o han tamir edilmemiş olsaymış İlyas'ta oraya sığınmaz, bu kadar Moğol kanı dökülmezmiş gibi fasit bahanelerle muhasarada ölen her Moğolun kan pahasını bu âcize yükletti. Önce sarf edilmiş olan 10.000 adetten başka bu sefer de zorla 6000 adet tazminat koparttılar. Müslümanlıkta ve hükümet şartlarında evkaf mütevellisi için memleket vakıflarını bağımsız bırakmak nasıl bir hıyanet sayılırsa İrencin Hükümeti zamanında da bunları imar etmek böylece bir suç sayılıyordu²⁰³.

Şekür Oğlu Oktay, bir yarlığ hükmünce İncu vergileri tahsilâtı için Aksaray'a gelmişti. Sarf ettiği gayretlere ve uzun sözlere rağmen İrencin'den yüz bulamadı. O da Ağaçeri gibi eli boş döndü²⁰⁴.

İrencin, yalnız Ali Paşa'nın Aksaray caddesinde atadan kalma hükümet ve idaresini tanımış, bu mevkiyi yine ona havale etmişti. Hâlbuki Şenkit Oğlu, İrencin'e arkalanarak Ali Paşa'ya düşman kesildi. Ortada hiçbir sebep yokken âdeti veçhile gerek Ali Paşa, gerekse kardeşi Ahi Ahmed ve adamlarını ortadan kaldırmaya karar verdi. Bu ara Ali Paşa ile Şenkit Oğlu arasındaki açıklık muharebeye kadar vardı. Dört ay müddetle her gün Şenkit Oğlu, çekildiği Aksaray şifa yurdundan dışarı fırlar, bu iki kardeş ve adamlarıyla şehir meydanında çarpışırdı. Her iki taraftan birçok süvari ve piyade yaralandı. Nihayet iki tarafın kuvvetleri de yüzlerini kendi yurtlarına çevirdiler. Daha sonra Tatar askerlerinin

²⁰³ Selçukî Devletleri Tarihi, s.336-337; Konyalı, **a.g.e.**, s.387

²⁰⁴ Selçukî Devletleri Tarihi, s.337

gelmekte olduğu hakkında Şenkit Oğlu tarafından çıkartılan bir Őayia ağızlarda dolaŐmaya başladı. Bu uydurma haber üzerine bozgunluğa yüz tutan Ali Paşa, Kerimüddin Mahmud'un mlk olan Salime kalesine gitti. Orada ki adamlarıyla akrabasından kale ktibinin yanına sığındı. Şenkit Oğlu ile o zamanın Aksaray kadısı Merendli Mecdüddin'in torunu bahsi geçen Ali Paşa kafilesini takip ile Salime Kalesi'ne dayandılar. Paşaya dostça haber gönderdiler. Andlar verdiler. Paşa bunların sözlerine aldanarak kaleden dışarı ıktı. Hâlbuki hainler yeminlerini çiğnediler. Ali Paşa ile otuz adamını öldürdüler. Bütün servet ve mallarını Kerimüddin Mahmud'un da dâhil olmak üzere yađmaladılar²⁰⁵.

Aksaray'da öldürülen sayılı kimseler şunlardı: Ali Paşa, kardeşi Ahi Ahmed, Hoca Ömer Őerefüddin, Hoca Yakut, Hacı Yusuf, Ferhad, Nerbaşi, Leylei Ktip Ođlu²⁰⁶.

Şenkit Oğlu bunlardan kuşkulanıyordu. Hepsini birbiri ardından Rindlere teslim ederek müfsit emelleri ğrunda öldürttü. Bunların ardından da Sarıca Müşrif ve daha başka ktiplerden ele geçirdiklerini öldürerek mal ve mülklerini yađmalattı²⁰⁷.

Bu hadiselerden sonra Aksaray'ın eşraf ve ileri gelenleri ile imam ve şeyhlerinden ve haksız yere öldürülmüş olanların varislerinden yüz kişi kadar bir dernek Yabanlu yaylağında bulunan İrencin'in yanına giderek Şenkit Oğlu'nun zulümlerinden şikâyetle bulundular. Meseleyi haber alan Şenkit Oğlu yağmaladığı mallardan ayırdığı ufak bir hediye daha göndererek İrencin'in ağzını kapamaya muvaffak oldu. Bu suretle yapmış olduğu zulümlerden dolayı hiç bir mazlum hakkında adalet gösterilmedi. şikyetiler eli boş geri dndler²⁰⁸.

4. Sultan II. Mesud Zamanında Aksaray ve Aksaray'da Moğol Zulümleri

Sultan II. Gıyaseddin Mesud, beşinci Selçuk Hükümdar'ı Gıyaseddin Keyhüsrev'in oğludur. Birincisi 1283-84, yıllarında başlayan, İkincisi 1302-1303, den M. 1308' kadar süren iki defa hükümdarlık yapmıştır. Gelip geçen Türk devletlerinin en medenisi olan, Anadolu'yu Türkleştiren ve Müslüman yapan Anadolu Selçukluları Devleti çökerken, yıkılırken çıkardığı müthiş toz ve duman arasında gelen Gıyaseddin Mesud için söylenecek (Sultan) kelimesi pek de yerinde sarf edilmiş olmaz. Türkiye Selçuklu Devleti'nin son bedbaht hükümdarıdır. Ondan sonra Selçuklu yurdu Moğollar ve Beylikler tarafından

²⁰⁵ Selçuki Devletleri Tarihi, s.337-338

²⁰⁶ Selçuki Devletleri Tarihi, s.338

²⁰⁷ Selçuki Devletleri Tarihi, s.338

²⁰⁸ Selçuki Devletleri Tarihi,s339-340

paylaşıldı²⁰⁹.

Onun hükümdarlık ve menkubluk zamanları İran Moğolları'ndan Ergun, Keyhatu, Baydu, Olcaytu Hanların hanlık zamanlarına rastlar. Aksaraylı tarihçi Kerimüddin Mahmud, İlhanlı Olcaytu Han'ın tahta oturuşunu yazarken Aksaray'a 40 kilometre kadar uzaklıkta bulunan Sultanhanı'nda geçen bir olayı kaydeder²¹⁰.

Aksaraylı tarihçi Sultan Mesud'un ölümünden sonra (Sâhib Lagûşî'nin Vezirliği) başlığı altında bu sıralarda Laguşi'nin Ağaçeri adlı bir emîrle beraber Anadolu Vezirliğine tayinini yazar. Bu vezir bir müddet saz ve söz âlemlerinde çalıp çağırıyordu. Onun mühim işleri ihmali, birçok yolsuzluklara, zulümlere, katillere yol açmadı²¹¹.

Aksaraylı tarihçi Kerimüddin Mahmud bu günleri yaşamış, doğup büyüdüğü Salime Köyü'ndeki, Aksaray'daki, Sultanhanı'ndaki ve daha başka yerlerdeki zulümleri gözleriyle görmüş veyahut işitmiştir. Kendisi de ağır zulümlere uğramış, sahibi bulunduğu Salime Kal'ası yağma edilmiştir²¹².

5. Sultanhanı Civarında Yapılan Savaşlar

5.1. Sultanhanı Önü Savaşı (1249)

Rükneddin Kılıç Arslan ile II. İzzeddin Keykavus Konya'da tahta oturdu. Her tarafa düzenlik, dirlik yüz gösterdi. II. İzzeddin Keykavus adil ve merhametli bir sultandı. Onun zamanında Anadolu'da hiçbir haksızlık olmamış, haksızlığa uğrayan da kalmamıştı²¹³.

Fakat bu dönem kardeşi Rükneddin Kılıç Arslan ile taht mücadelesi halinde geçmiştir. Bunun sebebi de aralarına nifak sokan vezir ve emirleriydi. İki Selçuklu hükümdarı kardeş, Aksaray sahrasında Sultanhanı'nda savaştılar. Bu kanlı savaşta Rükneddin Kılıç Arslan yenildi ve bütün mahiyeti ile beraber yakalandı²¹⁴.

Kılıç Arslan ve taraftarları Kadı Cemaleddin Huteni'yi saltanat tahtının kendisine ait olduğunu bildiren yarlığı hükmünü Keykavus'a, bildirmek için elçi olarak Konya'ya gönderdiler. Yanında Müşrif-il Memalik Baheüddin Yusuf'ta vardı. Huteni Konya'ya

²⁰⁹ Konyalı, **a.g.e.**, s.386

²¹⁰ Konyalı, **a.g.e.**, s.386

²¹¹ Konyalı, **a.g.e.**, s.387

²¹² Konyalı, **a.g.e.**, s.387

²¹³ Ali Yüksel Yağcı ve Vahit Hüyük, **Geçmişten Günümüze Sultanhanı**, Yenigün Matbaası, Aksaray 2007, s.97

²¹⁴ Ali Yüksel Yağcı ve Vahit Hüyük, **a.g.e.**, s.97; Konyalı, **a.g.e.**, s.345

vardı. Keykavus'a saltanat makamının Rükneddin Kılıçarslan'a terk edilmesini, bu hususta da bütün yurda yarlık gönderilmesi teklifini götürdü²¹⁵.

İbn-i Bibi'nin ifadesiyle: '' Cemaleddin Huteni²¹⁶Konya'ya varınca iş kolaylaştı. Onun getirdiği yarlığı Konyalılar tanıdılar. Kendisini Konya kazasında Naib (Kadı) yaptılar. Hükümleri memleketin başka yerlerinde de yürürlüğe başladı. Nihayet her üç kardeşin Sal makamına geçirilmesine ve en küçükleri olan Rükneddin'in en büyükleri olan İzzeddin'den üstün tutulmaması, para ve hutbenin üç kardeş adına yapılmasına karar verdiler²¹⁷.''

Elçi Huteni'nin Konya'ya götürdüğü teklifte şu da var idi: Keykavus tahtından vazgeçecek ve Selçuklular başkenti Konya'da tahta geçmek üzere gelen kardeşi Kılıç Arslan'ı törenle karşılayacaktı²¹⁸.

İki bin kişilik Moğol Ordusu da bu davayı gerçekleştirmek üzere Kılıç Arslan'ın emrinde bulunuyordu. Kadı Cemaleddin Huteni, Konya'dan ayrıldıktan sonra alınan karar bozuldu. Bu kararın alınmasında Karatayi'nin büyük rolü olmuştu. Çünkü o Kadı Huteni'ye büyük kardeş dururken küçüğün sultan olmasının şeriata ve örf'e uygun olmayacağını, üç kardeşin birlikte tahta çıkmalarının ve Kılıç Arslan'la birlikte gelen iki bin Moğol süvarisinin geri gönderilmesinin gerektiğini söylemiş, nüfuzu ile bu kararı kabul etmişti²¹⁹.

Huteni, Konya'dan ayrıldıktan sonra Keykavus üç kardeş teklifini kabul etmemiş, Karatayi ise buna göz yummak mecburiyetinde kalmıştı. Her tarafa memurlar göndererek asker topladı. IV. Kılıç Arslan isabetli bir kararla Moğol askerlerini başından savıp tanıdığı ve güvendiği adamları subaşlarına, mühim yerlere tayin ettikten sonra askerleri ile Kayseri'ye geldi. Sonra Aksaray'a yöneldi²²⁰.

Keykavus da Konya beyleriyle beraber Aksaray'la Konya arasındaki Sultan Kervansarayı (Alâeddin Hanı), şimdi ki Sultanhanı denilen yere geldi. Buraya geldiği zaman emrinde on bin kişilik bir kuvvet peyda olmuştu. Bu, Rükneddin Kılıç Arslan maiyetindeki beylere haber verildiği zaman kibir ve gururla ayaklandılar²²¹.

²¹⁵ Ali Yüksel Yağcı ve Vahit Hüyük , **a.g.e**, s.97

²¹⁶ Anadolu Selçuklu Devleti Hükümdarı IV. Kılıç Arslan Dönemi Konya Kadısı.

²¹⁷ Ali Yüksel Yağcı ve Vahit Hüyük, **a.g.e**, s.97

²¹⁸ Ali Yüksel Yağcı ve Vahit Hüyük, **a.g.e**, s.97

²¹⁹ Ali Yüksel Yağcı ve Vahit Hüyük, **a.g.e**, s.97

²²⁰ Ali Yüksel Yağcı ve Vahit Hüyük, **a.g.e**, s.97

²²¹ Ali Yüksel Yağcı ve Vahit Hüyük, **a.g.e**, s.97

Sultanhanı Önü Savaşı'ndan İbn-i Bibi şöyle bahseder:

Sultan Kılıç Arslan'ın yanına geldiler. Ertesi sabah her iki tarafın süvarileri atlanmış, silaha sarılmışlardı. İzzeddin tarafının öncü kuvvetleri komutanları Arslandoğmuş ile Gundarlar Emiri Nureddin Yakup, Rükneddin tarafının da Torumtay ile Türkeri idi. Her iki taraf birbiriyle karşılaşmış, safları sıralamış, kardeşler arasında gidip gelmekte olan elçilerin kararlaştıracakları sulhu bekliyorlardı. Bu sırada ansızın Torumtay tarafından birkaç nefer hamle ettiler, İzzeddin taraftarları bunu savdı. Bu hali gören diğer Torumtay askerleri kaçmaya başladılar. Torumtay meydanda tek başına kaldı ve derhal esir edildi. Sol kanattan Türkeri hamle etti. O da yakayı ele verdi. Sultan Rükneddin Kılıç Arslan vezir ve sancağı ile bir tepeye sığındı. Arslandoğmuş'un gözü ona ilişti. Derhal o tepeye (Savaş tepesine) doğru atıldı. Kadı Huteni karşısına çıktı. Arslandoğmuş Kadı'yı şehit etmelerini söyleyerek geçti²²².

Huteniyi oklayarak şehit etmişler ve şehit olduğu o tepeye defnedilmişti. Rükneddin huzura gelince atından inerek yer öptü. Kendisi zaten emir olması dolayısıyla Şehzade'nin atının dizginlerini çekerek asker arasından Sultan İzzeddin'in yanına götürdü. İzzeddin kardeşini, emiri Karatayı ve öteki beylerle birlikte karşıladı. İki kardeş birbirlerine kavuştuklarında İzzeddin onu bir köşeye çekti. Fazla heyecanından hüngür hüngür ağlıyordu. Elinden tutarak kardeşini köşke (Sultanhanı'nın güneyine düşen köşk mevkiinde ki bu sultan köşkü) götürdü. Sofra kuruldu, artık geçmişler unutuldu. Askerler çarpışmadan vazgeçtiler²²³.

Rükneddin'in asi beylerini Sultan Kervansarayına hapsedtiler, ertesi gün Konya'ya döndüler. Kadı Cemaleddin Huteni Sultanhanı civarındaki tepede şehit edildiği için buraya gömülmüştü. Torunu Niğde Kadısı Ahmet Huteni de dedesinin burada gömülü olduğunu yazıyor²²⁴.

5.2. Sultanhanı Savaşı (1250)

Sultanhanı sivil ve tüccarların uğradığı bir yer olduğu gibi aynı zaman da askeri bir kaleydi. Sultanhanı sahradan geçişin olduğu bir konuma sahipti. Bir nevi geçitti. Aksaraylı tarihçi Kerimüddin Mahmud'un yazdığına göre Karamanlılar ile Memreş isimli bir Türk beyi arasında Sultanhanı'nda geçen bir savaşta hanın iki burcu yıkılmıştır. Burçlar yıkıldığı için Aksaray - Konya yolu iki yıl işlemez olmuş ve yolun güvenliği kalmadığından burçlar

²²² Ali Yüksel Yağcı ve Vahit Hüyük, **a.g.e**, s.98

²²³ Ali Yüksel Yağcı ve Vahit Hüyük, **a.g.e**, s.98

²²⁴ Ali Yüksel Yağcı ve Vahit Hüyük, **a.g.e**, s.98

tamir ettirilmiş ve tekrar yol işlemeye başlamıştır²²⁵.

1250’li yılların sonunda Selçuklu Devleti çok büyük karışıklıklar içinde idi. Sultan II.Keyhüsrev ölmüş, oğulları II. İzzeddin Keykavus, IV. Rükneddin Kılıçarslan, II. Alaeddin Keykubat birlikte saltanat sürerlerken ağabeyleri, Alaeddin Keykubad’ı lalasına zehirleterek öldürmüşler, sonrada birbirlerine düşmüşlerdi. O sırada Moğollar da Anadolu’yu istila ile çok yağma ve zulüm etmişler ki halk açlığından muharebede ölenlerin etlerini yemek zorunda kalmıştır²²⁶.

Küçük kardeşleri Alâeddin’in ölümünden sonra bile iki kardeş bir türlü anlaşamıyorlar. Zaman zaman Muharebelere varan kavgalar ediyorlardı. Sonunda Karaman Bey’in desteği ile Rükneddin yenildi, Burdur kalesine hapsedildi²²⁷.

5.3. Selçuklu Moğol Savaşı - I

Moğol ordusunun komutanı İrincin Noyan ile kendisine karşı gelen İlyas adlı bir Türk beyi ile savaşa girişti. İlyas, İrincin’e dayanamadığı için Sultanhanı kervansarayına sığındı²²⁸.

Moğol ordusunun komutanı İrincin, İlyas’ı teslim alabilmek için iki ay kervansarayı muhasara etti. İrincin 20.000 kadar okçuların taş ve yakıcı petrolü madde atan gece gündüz savaşmışsa da İlyas’ı elde etmeye muvaffak olamamıştır. İrincin, hanın tamirâtı ve tazminatı için 16 bin gümüş para ceza kesmiştir²²⁹.

İlyas Bey kahraman bir Türk beyidir. Moğolların yaptıkları zulme karşı direnmiştir. 150 kadar askeriyle İrinciye kafa tutmuştur²³⁰.

5.4. Selçuklu İç Çekişmeleri

Tarihçi İbni Bibi iç çekişmeleri şöyle anlatmıştır:

Sultan İzzeddin ile Rükneddin anlaşmaması nedeniyle iki kardeş arasındaki kavga Ala-i hanın (Sultanhanı) önünde kızışmıştı(1254). Bu sırada Felek-üd-din Halil ile Bicar,

²²⁵ Ali Yüksel Yağcı ve Vahit Hüyük, **a.g.e**, s.99

²²⁶ Ali Yüksel Yağcı ve Vahit Hüyük, **a.g.e**, s.99

²²⁷ Ali Yüksel Yağcı ve Vahit Hüyük, **a.g.e**, s.99

²²⁸ Ali Yüksel Yağcı ve Vahit Hüyük, **a.g.e**, s.99

²²⁹ Ali Yüksel Yağcı ve Vahit Hüyük, **a.g.e**, s.99

²³⁰ Ali Yüksel Yağcı ve Vahit Hüyük, **a.g.e**, s.99

Sultanhanı'na yetişmişlerdi. Birçok vilayetlerden orda toplanmış kalabalık bir halk bunlara mani olmaya çalışmışsa da askerler hanı ateşe verdiler. İçindekileri yaktılar, bazılarını da para alarak salıverdiler²³¹.

Sultanhanı civarında ve hanın önünde iki tarafın askerleri ve hana sığınan askerlerle müthiş bir çarpışma oldu. Hanın demir kapısını kapatmıştı. Muhasaracılar (Hanı kuşatanlar), hanın kapısını kırmaya muvaffak olamamışlardı. Hanın üstündeki dendanlardan (Burç; mazgal) kuşatma yapanlara ok yağdırılıyordu. Nihayet kapıya sokulan kuvvetler kapının önüne odun yığarak yaktılar ama kapıyı açamadılar. Sonra buraya zift, neft yığdılar ve demir kapıyı eriterek açtılar. Bu sırada kapının mermerleri yanmıştı ve kireç olmuştu. 1268-69 yılında hanın tek kapısını Dördüncü Kılıç Arslan Oğlu III. Keyhüsrev tamir ettirmiştir²³².

5.5. Selçuklu Moğol Savaşı - II (1255-1256)

Baycu Noyan Erzurum'dan başlayarak bütün şehir ve kasabaları yağma ve talan ederek Asya'ya kadar gelmişti. Sultan İzzeddin'den hoşnut olmayan, Rükneddin tarafını tutan devlet adamları gizlice Baycu Noyan'dan yardım istediler. Sultan İzzeddin, Moğol istilasını önlemek için Karamanoğulları ve diğer aşiret beyleri ile anlaşıp 1255-56 yıllarında Moğol Baycu Noyan'ın elçisi, Sultan İzzeddin'e gelmiş ve Baycu Noyan için kışlayacak yer istemişti. Çünkü Baycu Noyan'ın kışlamakta olduğu Moğol beldesi Hülagu'nun kışlağı olmuştu²³³.

Sultan İzzeddin kendisinin Hülagu'nun önünde yenilerek kaçtığını düşünerek askerleriyle kalktı Konya ile Aksaray arasındaki Sultanhanı denilen yerde Baycu Noyan ile savaşa tutuştu. Fakat yenildi ve içlere doğru çekilmek zorunda kaldı. Moğollar, Sultanhanı'nı yakıp yıktılar²³⁴.

Sultanhanı mağlubiyetinden sonra Vezir İzzeddin savaş fikrine muhalif olan kumandanlar Rükneddin Kılıçarslan'ı Uluborlu'da tahta oturttular. Sultanhanı'nın "kanlı ova" diğer bir deyimle "kemikli" dedikleri yerde savaş başlamış ve Sultanhanı önüne kadar devam etmiştir. Moğollar kazandıktan sonra Sultanhanı'nı ve Sultanhanı civarında ne varsa yakıp yıktılar. Savaş nedeniyle Böğet Köyü ve diğer tarafa kaçan Türkmenleri de

²³¹ Ali Yüksel Yağcı ve Vahit Hüyük, **a.g.e**, s.100

²³² Ali Yüksel Yağcı ve Vahit Hüyük, **a.g.e**, s.100

²³³ Ali Yüksel Yağcı ve Vahit Hüyük, **a.g.e**, s.100

²³⁴ Ali Yüksel Yağcı ve Vahit Hüyük, **a.g.e**, s.100

katletmişler ve acımasızca davranmışlardır²³⁵.

5.6. Aksaraylı Kerimüddin Mahmut Anılarında Sultanhanı Olayı

Aksaraylı Kerimüddin Mahmud, Sultanhanı Olayı'nı şu şekilde anlatmaktadır: İreğin Noyin, zulüm yapmaya dünya malı hırsıyla her tarafa el uzatmaya koyuldu. Bu yüzden Aksaray tarafında fena olaylar baş göstermeye başladı. Bunlardan birisi Alâeddin Kervansarayı (Sultanhanı) Vakası idi. O yıl Padişah Gazan Han'ın yarlığı ile memleket vakıflarının mütevellisi bulunuyordu. Karamanlılar o sırada Büyük Alâeddin Hanına çekilmiş olan Memreş adında bir asiye besledikleri düşmanlık yüzünden hanın burçlarından ikisini harap etmişlerdi. Bu tahrip dolayısıyla Konya - Aksaray yolları tamamiyle kapalı kalmıştı²³⁶.

Memleket Vezirliğinden verilen yarlık ve el damga hükmüne göre 10 bin adet dirhem (Selçuklu gümüş parası) sarf etmek suretiyle yıkık burçları onarttım. Yapılan tamirden maksat o vakfın gelir getirir hale sokulması idi. Han iki yıl sonra eski parlaklığına kavuştu, halka güven geldi. Kervansarayın yakınındaki karyeye yollar açıldı. Bu sefer Türk beylerinden İlyas adında biri İrincin Noyan'a isyan ederek Sultanhanı'na sığındı. İrincin Noyan 20 bin kişiyle tam iki ay boyunca Sultanhanı'nı muhasara ettiği halde bir şey çıkaramamıştı²³⁷.

Sultanhanı gerçekten de kale kadar sağlam bir yapıda inşa edilmiştir. Kerimüddin Mahmud Vakıflar Nazırı olması sebebiyle Sultanhanı Kervansarayını tamir için her türlü fedakârlığa katlanmıştı²³⁸.

Anadolu'da ki Moğol vahşetine örnek vesikalar temsil eden Sultanhanı Olayı'nda da Moğollar, Aksaray da olduğu gibi Sultanhanı'nda, Böget'te ve de yakın köylerde akıl almaz zulüm ve işkenceler yapmış ve tarih de bunlara şahit olmuştur. Türkiye Selçuklu Devleti'nin hükümdarlık sorunları, kardeşler arasındaki çekişmeler Anadolu'daki bu durumun sebebi olmuşlardır. Anadolu'yu Türk yurdu haline getiren Selçuklu Sultanlarının gösterdiği yönetim ve idareye sahip olmayan şehzade ve veliahtlar bu sonuçları doğurmuştur²³⁹.

²³⁵ Ali Yüksel Yağcı ve Vahit Hüyük, **a.g.e**, s.100

²³⁶ Ali Yüksel Yağcı ve Vahit Hüyük, **a.g.e**, s.100

²³⁷ Ali Yüksel Yağcı ve Vahit Hüyük, **a.g.e**, s.100

²³⁸ Ali Yüksel Yağcı ve Vahit Hüyük, **a.g.e**, s.100

²³⁹ Ali Yüksel Yağcı ve Vahit Hüyük, **a.g.e**, s.101

5.7. Konyalı'nın "Niğde Aksaray Tarihi" Adlı Eserinde Sultanhanı Olayı (1250)

Konyalı eserinde Sultanhanı Olayı'nı şöyle ifade etmektedir:

İrincin, bu yıl zulüm yapmaya, dünya malı hırsıyla her tarafa el uzatmaya koyuldu. Bu yüzden Aksaray taraflarında bir takım fena olaylar baş gösterdi. Bunlardan birisi Alâeddin Kervansaray'ı (Sultanhanı) Vakıası idi. O yıl Hükümdar Gazan Han'ın yarlığı ile memleket vakıflarının mütevellisi bulunuyordu. Karamanlılar o sıralarda Büyük Alâeddin Hanı'na çekilmiş olan Mermiş adında bir asiye karşı besledikleri düşmanlık yüzünden hanın burçlarından ikisini harap etmişlerdi. Bu tahrip dolayısıyla Konya ve Aksaray yolları tamamıyla kapalı kaldı. Memleket Vezirliğinden verilen yarlık ve al damga hükmüne göre on bin adet sarf etmek suretiyle bu yıkık burçları onarttırdım. Yapılan tamirden maksat o vakfın tekrar gelir getirir bir hâle konulması idi. Han iki yıl sonra tekrar eski parlaklığını buldu. Halka güven geldi. Yollar açıldı. Bu sefer Türk Beylerinden İlyas adında birisi İrincin Noyan'a Karşı isyan ederek bu hana sığındı. İrincin 20 bin kişi ile tam iki ay burasını muhasara ettiği halde bir şey çıkaramamıştı. Varlığı daima memleketin yıkılmasına sebep olan Aksaraylı Şenkitoğlu hanın tamirini bahane ederek fesatçılığına başladı. Zaten vilayetlerin imarı, vakıf ve hayır müesseselerinin tamiri gibi işler bu bozuk fikirli insanlar nazarında büyük bir cinayet sayılırdı. İrincin beni bu hanın tamiri suçu ile töhmetli saydı²⁴⁰.

Müslümanlık şiarına göre yaptığım bu hayırlı işten dolayı hırpalamak istedi. Güya o han tamir edilmese imiş İlyas da oraya sığınmaz, bu kadar Moğol kanı dökülmezmiş gibi bozuk bahanelerle muhasarada ölen her Moğolun kan parasını bu acize yükletti, önce sarf edilmiş olan 10 binden başka bu sefer de zorla 6 bin (dirhem) tazminat kopardılar. Müslümanlıkta hükümet şartlarında vakıflar mütevellisi için memleket vakıflarını bakımsız bırakmak nasıl bir hıyanet sayılırsa İrincin hükümeti zamanında da bunları imar etmek öylece bir suç sayılıyordu. Bu ters anlama zamanenin garip cilvelerindendir²⁴¹.

²⁴⁰ Konyalı, **a.g.e**, s.387

²⁴¹ Konyalı, **a.g.e**, s.388

5.8. Sultan II. Gıyaseddin Mesud'un Ölümü ve Türkiye Selçuklularının Yıkılışı

Anadolu Selçuklu Sultanı ve II. İzzeddin Keykavus'un oğludur. Anadolu Selçuklu Devleti'nin Moğolların egemenliği altında hüküm sürdüğü bu dönemde dört defa tahta çıkmış her seferde kardeşinin oğlu olan III. Alâeddin Keykubad'la yer değiştirmiştir. II. Gıyaseddin Mesud, Samsun'da öldüğünde Anadolu Selçuklu Devleti tamamen yıkıldı(1308)²⁴².

²⁴² tr.m.wikipedia.org (20.12.15)

IV. BÖLÜM

ANADOLU BEYLİKLERİ DÖNEMİ AKSARAY SİYASİ TARİHİ

XIII. yüzyılın sonunda Türkiye Selçuklu Devleti'nin kuvvetten düşmesi üzerine Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde birtakım beylikler ortaya çıkmıştı. Anadolu Türklüğü'nün yayılmasını ve güçlenmesini sağlayan, siyasi hanedanlar sayıları büyüklü küçüklü olmak üzere yirmiyi geçmektedir. Başta merkezi otoritenin zayıflaması olmak üzere siyasi ve toplumsal olaylar sonucunda meydana çıkan bu beylikler XIII. Yüzyılın sonundan başlayarak XVI. Yüzyılın başlarına kadar gelen bir süre içinde Anadolu'nun tarihi çehresini karakterize etmiştir²⁴³.

Türkiye Selçuklu Devleti'nin Köseadağ Savaşı'ndan (1243) sonra yıkılma sürecine girmesiyle birlikte Aksaray'da sırasıyla Moğol, Eratnalılar, Kadı Burhaneddin ve Karamanoğulları Beyliği egemenliği görülmüştür. Ortaçağ'da Aksaray Siyasi ve Askeri Tarihi'ni bir bütün olarak anlayabilmek için Anadolu Beylikleri Dönemi Aksaray siyasi ve askeri tarihini genel hatlarıyla ele aldık.

1. Eratnalılar Döneminde Aksaray

Orta Anadolu da XIV. Yüzyıl ortalarına doğru kurumuş olan Eretna Devleti yarım asra yakın kısa bir müddet (1335-1381) devam etmiştir.²⁴⁴ Eretna Devletinin kurucusu Eretna'nın menşei konusunda araştırma yapan tarihçiler tereddütte kalmışlarsa da Eretna'nın menşei'nin Uygurlar'dan geldiği ve Türk olduğu gerekli kaynaklardan tespit edilmiştir²⁴⁵.

Bir Uygur Türk'ü olan Emir Eretna, Moğolların Anadolu umumi valilerinden olan önce Çobanlı Emir Timutaş'a 1327 yılında, daha sonra da Bağdat'ta oturan Hasan Celayir'e 1328 yılından başlamak üzere naib olmuş; onlara Anadolu'da vekâlet etmiştir. Albert Gabriel'in eserinde 1312 yılında Aksaray'ın Bedreddin Mahmud Oğlu Yahşi Bey idaresine girdiği, Zinciriye Medresesi'nin (Medrese-i Silsile) Yahşi Bey'in Aksaray'a hâkim olduğu 1326-1339 yılları arasında ve 1337 yılında inşa edildiği ifade edilmektedir. Aksaray 1341 yılında Kayseri Beyi Emir Eretna Bey'in eline geçmiştir. Yalnız bu ifade

²⁴³ Yaşar Yücel, **Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar**, TTK Basımevi, 2. Baskı, Ankara 1991, s. 1

²⁴⁴ İ.Hakkı Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu-Karakoyunlu Devletleri**, 3. Baskı, TTK Basımevi, Ankara 1984, s.155

²⁴⁵ Yaşar Yücel, **Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar: Eretna Devleti, Kadı Burhaneddin ve Devleti, Mutahharten ve Erzincan Emirliği II**, TTK Basımevi, Ankara 1988, s.5

hatalı olabilir. Zira verilen 1326-1337 yılları bizzat Aksaray'a gelen İbn-i Batuta'nın verdiği bilgilerle çelişmektedir. 1332 senesinde Aksaray'a gelen İbn-i Batuta şu bilgileri vermektedir: "Aksaray, Irak Hükümdarı'nın idaresi altındadır. Burada Eratna Bey'in naibi Şerif Hüseyin'in zaviyesine indik. Eratna, Irak Hükümdarı'nın Anadolu Umum Valisi idi." demektedir ve ayrıca "o sırada Irak ordu birliklerinin bir kısmının da Kayseri'de üstlendiğini" belirtmektedir²⁴⁶.

Eratnalılar ile Konya merkezli bir beylik kuran Karamanoğulları arasında bazı mücadeleler olmuştur. Eratna kumandanı olan Hacı Kutlukşah, Karamanoğlu ve müttefiklerini yenerek Konya'yı 1354'te işgal etmiştir²⁴⁷.

Karamanoğulları'nın Aksaray'ı alışı tarihi ile ilgili değişik ifadeler vardır. Tahsin Ünal, Karamanoğlu Alâeddin'in Aksaray'ı alışı 1368 yılı olarak vermiştir. Bir başka eser de ise "Eratna Beyliği'nin düştüğü kötü durumdan yararlanan Karamanoğlu Alâeddin Bey, 1366-1367 yıllarında Konya'yı topraklarına kattı. Daha sonra Niğde ve Aksaray'ı ele geçirdi." ifadesi yer alırken; Uzunçarşılı, Mehmed Bey'in ölümü ve yerine küçük yaştaki oğlunun geçmesini fırsat bilen Karamanoğlu Alâeddin Ali Bey'in Niğde ve Aksaray'ı ele geçirdiğini anlatır²⁴⁸.

Kadı Burhaneddin'in vezirliği sırasında Aksaray yönetiminin Eratnalılara ait olduğunu şu ifade açıklamaktadır: "Sultan Kadı Burhaneddin ise onun (Hacı Mukbil'in) serbest bırakılıp Samagar'ın oğluyla birlikte Ulus'a gönderilmelerini, Kayseri, Aksaray ve Kırşehir gibi şehirlerin kendi yönetimine bırakılmasını, o bölgelerde taraftarları ve adamlarıyla bir araya gelmesini, buna karşılık Hacı Mukbil'in de Sivas valisi olmasını kararlaştırdı." Kadı Burhaneddin'in vezirliğe getirilişi Haziran 1378'dir²⁴⁹.

2. Kadı Burhaneddin Döneminde Aksaray

Kadı Burhaneddin'in şahsiyeti ve devleti, Anadolu Beylikleri Devri Tarihi içinde önemli bir yer işgal etmektedir. Buna rağmen, diğer beylikler ve onların kurucularında olduğu gibi Kadı Burhaneddin Devleti hakkında yerli kaynakların azlığı ve yetersizliği yüzünden bir çok olay henüz aydınlatılamamıştır²⁵⁰.

²⁴⁶ Bay, **a.g.e**, s.33

²⁴⁷ Bay, **a.g.e**, s.34

²⁴⁸ Bay, **a.g.e**, s.35

²⁴⁹ Bay, **a.g.e**, s.35

²⁵⁰ Yücel, **a.g.e**, s.25

Kadı Burhaneddin Ahmed aslen Oğuzlar'ın Salur boyuna mensup olup büyük cediti Mehmed Bin Resul Bin Sevinç, Harezm'den çıkarak Kastamonu'ya göç etmiştir. Kadı Burhaneddin Ahmed 1344' de Kayseride doğmuştur. Memleket tahsilinden sonra babasıyla beraber Şam'a gitmiş, tahsilini tamamladıktan sonra 1364'te Kayseri kadılığına tayin edilmiştir. Kadı Burhaneddin Ahmed, Eretna Devleti hükümdarı Alâeddin Ali Bey'e vezir olup, Ali Bey'in vefatından sonra onun yedi yaşında hükümdar edilen oğluna naib olmuştur²⁵¹.

Kadı Burhaneddin Ahmed, Alâeddin Ali Bey'in çocuk yaştaki oğlunun naibi olduktan sonra her gün divanda bulunurdu. Çocuk hükümdarı yanına oturtur, hükümler vererek devlet işlerini görürdü. Nihayet bir gün bu küçük hükümdarı bertaraf ederek hükümdarlığını ilan etti. İkinci Mehmed'in akıbeti meçhuldür. Onun sükûtiyle Eretna Devleti sona ermiştir²⁵².

Kadı Burhaneddin 1391 baharında Eyyüphisar Kalesi'nin (Kayseri-Kırşehir arasında) itaat ve inzibatını temin gayesi ile Kayseri'den hareket etti. Kalenin sulh ile teslimi için yapılan tekliflere ret cevabı verilmesi üzerine muhasaraya başladı. Bunun üzerine kumandan aman diledi. Sadakatini arz ederek kaleyi teslim hazırladığını bildirdi. Kadı Burhaneddin, 1392 baharında isyankâr tavırlar içerisinde bulunan Eyyüphisar Bey'ini tekrar itaat altına aldı. 1394 yılında tekrar Aksaray üzerine yürüyerek Karamanlılardan, Zinciriye Kalesi'ni aldı. O sırada Karamanoğlu'nun Sultan'a saldırıp onunla savaşmak için kalabalık bir orduyla yaklaştığı haberi geldi. Sultan'ın üzerine geldiğini öğrenen Karamanoğlu, karşı koymayı bırakıp sığınak aradı. Rum Dağları'nın en görkemlilerinden ve en yükseklerinden olan Hasan Dağı'na sığındı. Burada yapılan savaşta Kadı Burhaneddin galip geldi²⁵³.

Kış mevsimi gelince 1396 yılında hükümdar Aksaray'a döndü. Maksudı fetihten sonra halkın ihanetle tekrar Karamanoğlu'nun itaatine girmesi sebebiyle Aksaray'ı tahrip ederek oturulamaz bir hale getirmektir. Fakat bu sırada Karamanoğlu'nun elçisi vasıtasıyla aman dilemesi üzerine oradan hareketle Kayseri'ye geldi²⁵⁴.

²⁵¹ Uzunçarşılı, **a.g.e**, s.162

²⁵² Bay, **a.g.e**, s.35

²⁵³ Bay, **a.g.e**, s.36

²⁵⁴ Bay, **a.g.e**, s.36

Sonuç olarak Aksaray'ın bu iki devlet arasında zaman zaman el değıştirdiğini söyleyebiliriz. Kadı Burhaneddin veya Karamanoğlu devletinden hangisi kuvvetliyse Aksaray'ı topraklarına katmıştır²⁵⁵.

3. Karamanoğulları Döneminde Aksaray

Karamanoğulları, Oğuzların Avşar boyuna mensupturlar. Oğuz boylarının muhtelif tarihlerde Anadolu'ya yerleştirildikleri malumdur. Oğuz boylarının Türkiye Selçuklu Devleti'nin, Bizans İmparatorluğu sınırı ile Batı Kikya taraflarına yerleştirdikleri sırada Karaman oymağından bir kısmı da I. Alaeddin Keykubat zamanında (1228) Ermenilerden alınan Ermenak taraflarına yerleştirilmişlerdir. Karamanoğullarının yerleştirildiği Ermenak mıntıkası zaptedildikten sonra Kamerüddin ili adını almıştı. İbn-i Bibi Selçuknamesi Karaman'ın babasının Ermenak'a kömür getiran Türkmenlerden olduğunu yazar²⁵⁶.

İbn-i Batuta Larende'ye geldiği zaman sırada Karamanoğulları'nın başında ki beyin, Bedrettin İbrahim olduğunu belirtmektedir. Bedreddin İbrahim Bey, kardeşi Musa Bey'e karşı muhalefete geçmiş daha sonra aralarındaki bozukluk devam etmiştir. 1332'de İbn-i Batuta, Konya'ya geldiği sırada Bedreddin İbrahim'i hükümdar bulmuştu. Seyyahın kaydına göre Bedreddin İbrahim Bey, Memlük Sultanı'nın himayesindeydi. Şikari'ye göre Bedreddin İbrahim Bey, 1332'den sonra beylikten çekilerek yerine kardeşi Alaüddin lakaplı Halil Bey geçtiyse de, O da 1340'da veya az evvel vefat etmiş olmalıdır ki Bedreddin İbrahim idareyi tekrar ele almıştır²⁵⁷.

Karamanoğulları'nın Aksaray'ı idare ettikleri, Şikari'nin şu ifadelerinden anlaşılmaktadır : ''Yedi yıl Şah (Bey) olduğunu yazdığı Mirza Halil'in beş oğlu olup; birine Davud, birine Hızır, birine İshak, birine Alâeddin, birine Süleyman derlerdi. Aksaray'ı Davud'a, Ermenak'ı Hızır'a, Akşehir'i de İshak'a verdi.'' İbrahim Hakkı Konyalı '' Aksaray'daki Zinciriye Medresesi'nin, Bedreddin Mahmud'un oğlu olan ve yukarıda bahsedilen Şüca-ed-din Mirza Halil zamanında yapılmış olması lazım gelir.'' demektedir. Medresenin taç kapısının mukarnaslı nişi üzerinde iki kabara motifinin arasına düşen yerde ebced hesabıyla medresenin H.737 (M.1336-1337) yılında yapıldığı yazılıdır²⁵⁸.

²⁵⁵ Bay, **a.g.e**, s.36

²⁵⁶ Uzunçarşılı, **a.g.e**, s.1

²⁵⁷ Bay, **a.g.e**, s.36

²⁵⁸ Bay, **a.g.e**, s.36

Karamanoğulları, Anadolu Selçukluları'nın başkenti Konya'ya sahip olduklarından kendilerini o sırada Anadolu'daki Türk Beyliklerinden üstün görüyorlardı. Bundan dolayı bilhassa Osmanlı Devleti ile gerek kendisi gerek müttefikleriyle bir olarak mücadele ediyorlardı²⁵⁹.

Bu mücadelelerden birinde, Karamanoğlu Alâeddin Ali Bey, Yıldırım Bayezid'in ilk yıllarındaki karışıklıktan istifade etmek için Hamid Eli'ne saldırması ve Beyşehir Kalesi'ni almasından dolayı, Yıldırım Bayezid üzerine yürüyerek Konya'yı aldı. Yıldırım Bayezid eniştesi Alâeddin Beyle, Çarşamba Suyu sınır olmak üzere barış yaptı. Tarihi olarak 1390 veya 1391 verilmektedir²⁶⁰.

Karamanoğlu, Yıldırım Bayezid'in Eflak işleriyle uğraşmasından istifade ederek Osmanlı Ülkesi'ne saldırmışsa da Yıldırım Bayezid onun üzerine yürüyerek Konya'yı aldı. Aksaray tekrar feth oldu. Aksaray'ın, Osmanlı tarafından feth ediliş yılı 1389'dur. Yıldırım Bayezid bu suretle Karamanoğulları'nın güney kısmı hariç diğer yerlerini alarak Karamanoğulları Devleti'ne son verdi²⁶¹.

²⁵⁹ Bay, **a.g.e**, s.36

²⁶⁰ Bay, **a.g.e**, s.36

²⁶¹ Bay, **a.g.e**, S.37

SONUÇ

Aksaray, coğrafi konumu itibariyle doğudan batıya, kuzeyden güneye uzanan askerî ve ticarî yolların kavşağında yer alması sebebiyle her dönemde önemli bir yerleşim alanı olmuştur. Aksaray, Ankara, Nevşehir, Kırşehir, Niğde, Kayseri ve Konya gibi şehirlerin ortasında yer alarak öncelikle bu kentleri birbirine bağlamakta ve aynı zamanda Anadolu'nun doğusundaki ve batısındaki kentlerle kuzey ve güneyde bulunan kentleri birbirine bağlayan çok önemli bir geçiş güzergâhı üzerinde bulunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında ulaşım ve lojistik hizmetler bakımından bir toplanma ve dağıtım merkezi olarak önemini sürdürmektedir. Bu jeopolitik ve stratejik önemi nedeniyle Aksaray, tarihi süreç içerisinde sık sık el değiştirdiği için de pek çok kez harap olmuş ve yeniden kurulmuştur.

Antik devirlerde “Garsaura ” diye anılan Aksaray şehrinin, Hititler döneminde önemli bir merkez olan “Kursaura” ile aynı yer olduğu kabul edilmektedir. Antik dönemde Garsauritis bölgesinin merkezi olan Aksaray, Acem Höyük ve Aşıklı Höyük örneklerinden hareketle Anadolu'daki ilk kentsel yerleşimin gerçekleştiği yerler arasındadır. Aksaray, tarihi süreç içerisinde sırasıyla Akadlar, Hititler, Asurlar, Kimmerler, Frigyalılar, Lidyalılar, Medler, Persler, Kapadokyalılar, Makedonyalılar, Romalılar, Bizans, Abbasiler, Selçuklular, Danişmendliler, Eratnalılar, Moğollar ve Osmanlıların hâkimiyetine geçmiştir.

Tarihsel süreçte bu kadar farklı devletlerin siyasî egemenliğini yaşamış olmasına rağmen Aksaray, konumu ve önemi ile orantılı olarak en parlak dönemini Selçuklu egemenliğinde yaşamıştır. Hem askerî ve hem de iktisadî bakımdan taşıdığı değer itibariyle Selçuklu egemenliğinde kent adeta yeniden kurulmuştur. Kentin Selçuklu egemenliğinde öneminin artmasında Türkiye Selçuklularının başkenti Konya'ya yakınlığının önemli bir rolü vardır. Bunun yanında özellikle II. Kılıçaslan'ın saltanat yıllarında Aksaray'ın bir askerî üs olarak kullanılması da kentin ehemmiyetini arttırmıştır. Sultan I. Alâeddin Keykubat dönemi Türkiye Selçuklularının siyasî, askerî ve iktisadî bakımdan en parlak dönemidir. Bu dönemde Anadolu'da büyük imar faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. Aksaray ve çevresi hem askerî ve hemde ticarî konumu dolayısı ile bu imar etkinliklerinden oldukça yararlanmıştır. Özellikle tarihi İpek Yolu üzerinde bulunması nedeniyle birçok kervansaray ve han inşa edilmiştir. Bu gün itibariyle kent ve çevresinde bulunan tarihi yapıların büyük kısmının Türkiye Selçukluları zamanında inşa edilmiş olması Aksaray tarihindeki Selçuklu etkisini vurgulamaktadır.

Türkiye Selçuklularının son dönemlerinde yaşanan Moğol işgal ve istilası sürecinde de Aksaray stratejik bir merkez konumundadır. Zira Moğollar ile Selçuklular arasındaki mühim savaşlar Aksaray çevresinde gerçekleşmiştir. Bu bağlamda Sultanhanı Savaşı önemli bir örnektir. Anadolu'yu doğudan batıya istila eden Moğolların Selçuklu başkentine ulaşmadan önce ele geçirdikleri en mühim merkezlerden biri Aksaray'dır. Aksaray Selçuklu başkentinin bu istila karşısında korunabilmesi için önemli bir direniş merkeziydi.

Türkiye Selçuklularının yıkılışından ve Moğolların çekilmesinden sonra Anadolu'da "Beylikler Dönemi" olarak adlandırılan bir devir başlamış ve bu dönemde Aksaray'da Karamanoğullarının hâkimiyeti süreci başlamıştır. Karamanoğulları'ndan sonra Aksaray Osmanlı Devleti'nin egemenliğine girmiştir. Karamanoğulları ve Osmanlı egemenlik dönemlerin de de Aksaray konumunun getirdiği avantajlar dolayısı ile ehemmiyetini korumakla birlikte, askerî, siyasî ve iktisadî bakımlardan hiçbir zaman Türkiye Selçukluları dönemindeki kadar ehemmiyet sahibi olmamıştır.

Askerî, siyasî ve iktisadî kriterler bağlamında ehemmiyet sahibi olan Aksaray, Türkiye Selçukluları zamanında aynı zamanda bir ilim ve kültür merkezi olma niteliğine de sahip olmuştur. Bu dönemde faal olan medreseler bu hakikate işaret etmektedir.

Cumhuriyet Dönemi'nde 1933'e kadar müstakil vilayet olan Aksaray bu dönemde yapılan bir düzenleme ile Niğde Vilayetine bağlı kaza statüsüne düşürülmüştür. Ancak 1989 yılında yapılan yeni bir idari düzenleme ile Niğde vilayetinden ayrılarak yeniden müstakil vilayet haline getirilmiştir. Aksaray'ın müstakil vilayet olarak yeniden yapılandırılmasından sonraki aşamada kat ettiği mesafe, artan nüfusu, iktisadi gelişimi, sanayileşmesi, eğitsel ve kültürel yatırımlar, lojistik merkez haline gelişi vs. yeniden Türkiye Selçukluları dönemindeki gibi mühim bir kent haline geleceğinin ve eski parlak günleri yaşamaya başlayacağının bir işaretidir.

KAYNAKÇA

AKTAŞ Yasemin, **II. Gıyaseddin Keyhüsrev Döneminde Türkiye Selçuklu Devleti ile Eyyubiler Arasındaki İlişkiler**, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C: 8, S: 39, Ağustos 2015, s.254-262

BAY Mustafa, **Salnamelerde Aksaray**, Aksaray İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Kültür Yayınları: 8, Aksaray 2013

Bizans'tan Türkiye'ye: **Türkiye Tarihi (1071-1453)** , Çev: Ali Özdamar, C: 1, 1.Basım, İstanbul Ekim 2012

DABAĞYAN Levon Panos, **Türk Cihan Hakimiyetine Açılan Yol**, Karadağ Yay, 2006

DEMİRKENT Işın, **Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan**, TTK Basımevi, Ankara 1996

GÖRÜR Muhammed, **Anadolu Selçuklu ve Beylikler Döneminde Aksaray Şehri**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1991

GÜL Mustafa Fırat, **Aksaray Şehrinin İktisadî Tarihi Hakkında Bir Deneme**, Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı Yıl: 11, Bahar 2013, ss. 131-158

GÜL Mustafa Fırat, **Bir Zamanlar Aksaray'da Ticaret**, Aksaray Üniversitesi Somuncu Baba Tarih ve Kültür Araştırmalar Merkezi, Ankara Nisan 2013

İbni Bibi, **El Evamirü'l - Alaiye Fi'l Umuri'l – Alaiye (Selçukname I.)**, Çev: Prof.Dr. Mürsel Öztürk, TC. Kültür Bakanlığı Yayınları, I.Baskı, Ankara 1996

İbni Bibi, **El Evamirü'l - Alaiye Fi'l Umuri'l – Alaiye (Selçukname II.)**, Çev: Prof.Dr. Mürsel Öztürk, TC. Kültür Bakanlığı Yayınları, I.Baskı, Ankara 1996

KAFESOĞLU İbrahim, **Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu**, Osman Yalçın Matbaası, İstanbul 1953

KONYALI İbrahim Hakkı, **Abideleri ve Kitabeleri ile Niğde-Aksaray Tarihi**, 1.Cild, Fatih Yayınevi Matbaası, İstanbul 1974

ÖZDİL Orhan, GÜL Mustafa Fırat ve AZAP Eralp Yaşar, **Aksaray'ın Tek Şer'iyye Sicili**, Ankara Haziran 2014

Selçukî Devletleri Tarihi (Aksaraylı Kerimeddin Mahmud'un Müsamerat-al-ahyar Adlı Farsça Tarihinin Tercümesi), Çeviri ve Düzenleme: M.Nuri Gencosman & F.N. Uzluk, Recep Ulusoglu Basımevi, Ankara 1943

SEVİM Ali, **Anadolu'nun Fethi: Selçuklular Dönemi**, TTK Basımevi, Ankara 1988

SEVİM Ali, **Anadolu'nun Fethi: Selçuklular Dönemi**, TTK Basımevi, Ankara 1993

SEVİM Ali ve MERÇİL Erdoğan, **Selçuklu Devletleri Tarihi: Siyaset, Teşkilat ve Kültür**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1995

SEVİM Ali ve YÜCEL Yaşar, **Türkiye Tarihi: "Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi"**, TTK Basımevi, Ankara 1989

ŞAHİN İlhan, **Aksaray**, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C: 2, İstanbul 1989

Şehr-i Süleha Aksaray, **Tarihi Cami ve Türbeler**, T.C Aksaray Valiliği Turizm Müdürlüğü ve Aksaray Müftülüğü Ortak Yayını, Baskı: Doğu Matbaacılık, Aksaray 2014

Tarihe Şan Veren Zaferlerimiz; **"Selçuklu ve Osmanlı Devri"**, Çamlıca Yay, İstanbul 2006, s.24-27

TOPAL Nevzat, **Anadolu Selçukluları Devrinde Aksaray Şehri**, İl Özel İdaresi Kültür Yayınları No:2, 1.Baskı, Ankara 2009

TURAN Osman, **Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi**, Nakışlar Yayınevi, 2.Baskı, İstanbul 1984

TURAN Osman, **Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar**, TTK Basımevi, 2. Baskı, Ankara 1988

TURAN Osman, **Türkiye Selçukluları Zamanında Türkiye: Siyasi Tarih-Alp Arslan'dan Osmangazi'ye (1071-1318)**, 3. Baskı, İstanbul 1993

TURAN Osman, **Selçuklular ve İslamiyet**, Boğaziçi Yay, 3. Baskı, İstanbul 1993

UĞUR Bediha, **Tarihsel Süreç İçerisinde Aksaray**, Yakın Doğu Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü İç Mimarlık Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Lefkoşa 2013

UYUMAZ Emine, **Sultan I. Alaeddin Keykubat Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasi Tarihi(1220-1237)**, TTK Basımevi, Ankara 2003

UZLUK Feridun Nafiz, **Anadolu Selçukluları Tarihi III**, Ankara 1952

UZUNÇARŞILI İ.Hakkı, **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu-Karakoyunlu Devletleri**, 3. Baskı, TTK Basımevi, Ankara 1984

VELİOĞLU Mehmet Şükrü, **Türkiye Selçukluları Dönemi Taht Mücadeleleri**, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Van 2008

YAĞCI Ali Yüksel ve HÜYÜK Vahit, **Geçmişten Günümüze Sultanhanı**, Yenigün Matbaası, Aksaray 2007

YILDIRIM Fahri, **Seyyahların Gözünden Aksaray ve Çevresi**, T.C. Aksaray Valiliği Kültür ve Turizm Müdürlüğü Kültür Yayınları 5, Aksaray 2012

YUVALI Abdülkadir, **Sultan I. Alaeddin Keykubat'ın Moğol politikasının Türkiye Tarihi Yönüyle Değerlendirilmesi**, I. Alaeddin Keykubat ve Dönemi Sempozyum Bildirileri, Konya 06-07 Kasım 2008, s.306

YÜCEL Yaşar, **Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar: Eretna Devleti, Kadı Burhaneddin ve Develti**, Mutahharten ve Erzincan Emirliği II, TTK Basımevi, Ankara 1988

YÜCEL Yaşar, **Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar**, TTK Basımevi, 2. Baskı, Ankara 1991

http://aksarayfx.mekan360.com/iys_ilcelerimiz,sehirID=68,ilceID=859-ilcelerimiz-aksaray-merkez.html - Erişim Tarihi: 16.12.2014

http://www.turktarihim.com/Yass%C4%B1_%C3%87emen_Sava%C5%9F%C4%B1.html - Erişim Tarihi: 23.02.2015

<http://kpssogretmen.blogcu.com/baba-ishak-isyani-1240/8882162> -ErişimTarihi: 23.02.2015

<http://www.tarihin.com/anadolu-selcuklu-donemi-savaslar/1243-kosedag-savasi.html> - Erişim Tarihi: 23.02.2015

tr.m.wikipedia.org - Erişim Tarihi: 20.12.15

EKLER



EK-1; AĞZIKARAHAN

Aksaray-Nevşehir karayolunun 15 km.sinde bulunan Ağzıkara Han Osmanlı kaynaklarında Hoca Mesud Hanı olarak geçmektedir. Bu hanı kitabesinden öğrenildiğine göre Hoca Mesut Bin Abdullah yaptırmış, hanın hol kısmı I.Alaaddin Keykubat zamanında 1231’de, avlusu II.Gıyasettin Keyhüsrev’in hükümdarlığının ilk yıllarında, 1237’de tamamlanmıştır.



EK-2; ALAYHAN

Alay Han, Aksaray'a 34 kilometre uzaklıkta bulunan, yaklaşık 2 bin metrekarelik bir alana inşa edilmiş 13. yüzyıl Anadolu Selçuklu eseri bir kervansaraydır. Anadolu'da yapılan ilk kervansaray olma özelliğini taşır. 2. Kılıçarslan tarafından yaptırılmıştır. Selçuklular döneminde buraya Pervane Ribatı denmiştir. Alay Han ismi muhtemelen yakında bulunan köyden dolayı daha sonradan verilmiştir.



EK-3; BEKÂR SULTAN TÛRBESİ

Danışmend Gazi'nin amcası Hasan Bay'ın oğlu Turasan Bey türbede medfundur. Kümbet Bekar Sultan Türbesi olarak da anılmaktadır. Türbe kitabesinde kimin yattığı bilinmemesine rağmen yörede Turasan Türbesi olarak da anılmaktadır. Türbe Kümbet Türbesi, Kümbet şeklinde de anılmaktadır. İsmail Hakkı Konyalı bu türbe için "Altın muhafaza içinde saklanacak kadar kıymetlidir" demektedir. Selçuklu tarzında sekizgen inşa edilmiştir. Türbede Turasan Bey'in dışında başka şahısların da mezarları bulunmaktadır. Türbe Vakıflar Müdürlüğü tarafından restore edilmiştir.



EK-4; BERAMUNİ MEDRESESİ KALINTISI

Gündoğdu Mahallesinde olan medrese, günümüzde yıkılmış olup, sadece kapısının sol kanadı kalmıştır. Medresenin yapıldığı tarih ve yaptıranı gösteren kitabe bulunmamaktadır.



EK-5; BEDRİYYE MEDRESESİ

Danişmendoğullarından Nizameddin Yağıbasan'ın oğlu Bedreddin Yusuf tarafından yaptırılmıştır 1327'de yıkılan medresenin yerine kesme taştan iki katlı yedi odalı bir medrese inşa edildi Medrese özel idare tarafından müderris Kadızade İbrahim Efendinin oğullarına satılmış olup, halen Kadıoğullarının mülkündedir.



EK-6; HANGAH ve DARPHANE

Aksaray'da Baba Yusuf Türbesi karşısında yer almaktadır. Danişmendli Melik Mahmud Arslan Gazi tarafından yaptırılmıştır. İlhanlı mimari tarzında tuğla ile yapılmıştır. Para basılan yerleri durmaktadır.



EK-7; KILIÇARSLAN HAMAMI

II. Kılıç Arslan Hamamı 1800 yıllık tarihi olan ve bu tarihi değere sahip çıkılması gereken Aksaray Tarihi açısından önemli bir eserdir. Fakat günümüzde harabe şeklindedir.



EK-8; KIRKKIZLAR KÖŞKÜ ve KILIÇARSLAN TÜRBEİ

Anadolu Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan, yaptığı kale dışında mevcut Kılıçaslan tepesine yazlık köşk, dinlenme ve konuklar için bir yer yaptırmıştır. Köşkün birde haremi vardı. Kırk Kızlar ismini de bu haremden almıştır. II. Kılıçaslan, Aksaray kalesi önünde savaşıırken ölmüştür. İç organları kendisi ile götürülmemiş, kokma ihtimali ile Mumyalanarak bu tepeye gömülmüştür. Aksaray'da boğdurularak öldürülen IV. Kılıçaslan'ın da iç organları burada gömülüdür. Türbe kubbelidir, rivayete göre bu köşk bakımsızlıktan veya depremden harap olduğu sanılmaktadır. Bu türbe daha sonra aslına uygun şekilde yapılmıştır. 2000 yılında ise yeniden tadilat görmüştür. Türbe Ervah Kabristanlığı karşısındaki tepededir.



EK-9; SULTANHANI KERVANSARAYI ve SULTANHANI KERVANSARAYI İÇ AVLU

Konya-Aksaray yolu üzerinde Aksaray'dan 42 km. Aksaray iline bağlı Sultan Hanı Kasabası'nın içindedir Sultan Hanı'nın kitabelerinde çok açık bir şekilde I.Gıyaseddin Keyhüsrev oğlu I.Alaüddin Keykubat tarafından inşasına H.626 M.1228-29 yılında başlamak suretiyle yapılmış olduğu kesindir.



EK-9; SELİME SULTAN T RBESİ

Aksaray, Güzelyurt Selime Köyü'ndeki Selime Sultan Türbesi'nin kitabesi günümüze ulaşamadığından ne zaman yapıldığı konusunda kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Selime Sultan'ın kimliğı konusunda da bazı söylentiler dışında da hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Bununla beraber mimarisi, taş ve tuğla iş iliğı türbenin Selçuklu döneminde, XIII. Yüzyılda yapıldığını göstermektedir.



EK-10; TEPESİ DELİK HAN (ÖRESİN HAN)

Aksaray-Nevşehir yolu üzerinde bulunan kervansaray Aksaray'a yaklaşık 21 km. mesafededir. Üzeri, enine ve boyuna yarım daire beşik tonozla örtülü dikdörtgen bir plana sahiptir. Taç kapısı ve ön cephesi yıkık olan yapının kitabesi yoktur. Çay Han ile benzerliğinden dolayı aynı tarihlerde yapılmış olabileceği düşünülmektedir (M.1264-1283).



EK-11; ZİNCİRİYE MEDRESESİ

On dördüncü yüzyıldan kalma bir eserdir. Karamanoğullarından Yahşi Bey tarafından 1336 yılında yaptırılmıştır. Çini mozaik kaplı güney eyvanının yanındaki iki oda kubbelidir. Günümüzde müze haline getirilmiştir.



EK-12; ULU CAMİÎ MİMBER

ULU CAMİÎ İÇ KISIM

Karamanoğlu devrinde Sultan Mehmed Bey (1408) zamanında yapılmıştır. Yapı dikdörtgen planlıdır Mihrap önündeki iki kubbe dışında çapraz tonoz örtülüdür Zengin bezemeli, ağaç minber üçüncü Kılıç Arslan'ın yıkılan camisinden getirilmiştir.